

ΑΔΙΑΒΑΘΜΗΤΗ

**ΣΧΟΛΗ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ
9η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ
ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ**

ΑΤΟΜΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**«Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008 ΚΑΙ ΟΙ
ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΣΤΟΥΣ ΚΡΑΤΙΚΟΥΣ
ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΜΕΛΩΝ»**

ΑΠΟ ΤΟΝ

ΠΛΟΙΑΡΧΟ (Ο) ΔΗΜΗΤΡΙΟ ΠΑΛΑΣΚΑ ΠΝ

ΙΟΥΝΙΟΣ 2019

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<u>ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ</u>	<u>ΣΕΛΙΔΑ</u>
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΣΚΟΠΟΣ	2
ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Α» : ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ	
1. Ορισμός και Χαρακτηριστικά της Οικονομικής Κρίσης.....	3
2. Αίτια Οικονομικών Κρίσεων.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Β»: Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008	
1. Γενικά.....	7
2. Το Χρονικό της Οικονομικής Κρίσης του 2008.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Γ»: Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	
1. Η Κατάσταση πριν από την Κρίση. Περίοδος 2000 – 2007.....	12
2. Η Περίοδος 2008 – 2010.....	14
3. Η Περίοδος από το 2011 έως Σήμερα.....	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Δ» : Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ	
1. Η Κρίση στην Ιρλανδία	23
α. Αίτια.....	24
β. Επιπτώσεις.....	25
(1) Δημοσιονομική Κρίση.....	26
(2) Τραπεζική Κρίση.....	27
γ. Μέτρα.....	27
2. Η Κρίση στην Ισπανία	28
α. Αίτια.....	29
β. Επιπτώσεις.....	31
γ. Μέτρα.....	33
3. Η Κρίση στην Ουγγαρία.....	36
α. Αίτια.....	36
β. Επιπτώσεις.....	38
γ. Μέτρα.....	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Ε» : ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ	
1. Συμπεράσματα	41
2. Προτάσεις	46

3. Επίλογος	48
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ:	
«Α» Βιβλιογραφία.....	A-1
«Β» Πίνακες.....	B-1

Πλοίαρχος (Ο) ΠΝ
Δημήτριος Παλάσκας
του Βασιλείου (Ο-634)
Σπουδαστής ΣΕΘΑ
Αθήνα, 23 Ιουνίου 2019

ΑΤΟΜΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΘΕΜΑ: Η Οικονομική Κρίση του 2008 και οι Συνέπειές της στους Κρατικούς Προϋπολογισμούς των Κρατών Μελών.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στις 20 Αυγούστου 2018, ο Μάριο Σεντένο, πρόεδρος του Eurogroup και επικεφαλής του Συμβουλίου των Διοικήτων του Χρηματοπιστωτικού Μηχανισμού Σταθερότητας (European Stability Mechanism - ESM), ανακοίνωσε ότι «*Σήμερα μπορούμε με ασφάλεια να τερματίσουμε το πρόγραμμα του ESM χωρίς επιπλέον προγράμματα διάσωσης, καθώς, για πρώτη φορά από τις αρχές του 2010, η Ελλάδα μπορεί να σταθεί ξανά στα πόδια της*».¹

Η Ελλάδα ήταν η πέμπτη Ευρωπαϊκή χώρα μετά την Ιρλανδία, την Ισπανία, την Πορτογαλία και την Κύπρο οι οποίες ολοκλήρωσαν προγράμματα στήριξης της οικονομίας τους είτε από το ESM είτε από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (European Financial Stability Facility - EFSF) είτε και από τα δύο, ώστε να αντιμετωπίσουν την οικονομική κρίση, της οποίας η έναρξη χρονολογείται στα μέσα Σεπτεμβρίου 2008, με την κατάρρευση της Lehman Brothers.

Από τα τέλη του 2007, η παγκόσμια κοινότητα αντιμετωπίζει μια μεγάλης έντασης οικονομική κρίση, η οποία αν και εκδηλώθηκε αρχικά στις Ηνωμένες Πολιτείες με επίκεντρο την αγορά ακινήτων και τα στεγαστικά δάνεια χαμηλής εξασφάλισης (subprime mortgages), σύντομα έλαβε διαστάσεις επιδημίας. Η χρηματοπιστωτική κρίση επεκτάθηκε ταχύτατα στις αναπτυγμένες χώρες και στη συνέχεια σε ολόκληρο τον κόσμο, με δραματικές επιπτώσεις στο τραπεζικό σύστημα και τις επιχειρήσεις.

Αρχικά, από την εν λόγω οικονομική κρίση, είχαν επηρεαστεί οι χώρες των οποίων το τραπεζικό σύστημα είχε επεκταθεί στα σύνθετα χρηματοπιστωτικά προϊόντα των ΗΠΑ όπου προκειμένου να αποφευχθεί η κατάρρευση, τους χορηγήθηκαν τεράστια ποσά για την ανάπτυξη της

¹ <https://www.esm.europa.eu/press-releases/greece-successfully-concludes-esm-programme>

ρευστότητας ενώ παράλληλα ορισμένες τράπεζες κρατικοποιήθηκαν.

Η κρίση χρέους ωστόσο ήταν αναμενόμενο να επηρεάσει πρωτίστως το τραπεζικό σύστημα της ευρωζώνης, καθώς οι ευρωπαϊκές τράπεζες είχαν την τάση να διακρατούν ένα μεγάλο ποσό κρατικών χρεογράφων στον ισολογισμό τους.

Η κρίση αυτή μεταφέρθηκε μέσω του περιορισμού των πιστώσεων, στο διεθνές εμπόριο και την πραγματική οικονομία με αποτέλεσμα να μετατραπεί σε μία παγκόσμια ύφεση οδηγώντας σε άνοδο του δημόσιου χρέους πολλών κρατών. Το γεγονός αυτό συνέβαλε στην εκτόξευση των επιτοκίων δανεισμού για αρκετές χώρες, με συνέπεια την έξοδό τους από τις διεθνείς αγορές και την προσφυγή τους στον μηχανισμό στήριξης από το EFSF καθώς και από το ESM. Με τον τρόπο αυτό, αποκαλύφθηκαν οι αδυναμίες και οι ανισορροπίες του διεθνούς χρηματοπιστωτικού τομέα ενώ παράλληλα και όλο το διεθνές σύστημα απειλήθηκε με κατάρρευση.²

Αναμφίβολα η οικονομική ύφεση του 1929 έχει καταλάβει μια μαύρη σελίδα στην παγκόσμια ιστορία, εξαιτίας, κυρίως, των επιπτώσεών της τόσο στην οικονομία όσο και στην κοινωνία, οι οποίες και επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό ολόκληρο τον κόσμο. Σήμερα, όντας η μεγαλύτερη χρηματοοικονομική κρίση έκτοτε, μπορεί κανείς να εντοπίσει πολλές ομοιότητες παρά διαφορές με την αντίστοιχη κρίση του 1929.

Η σημερινή παγκοσμιοποιημένη οικονομία βρέθηκε σε μια πρωτοφανή δίνη, η οποία παραλίγο να συμπαρασύρει το σύνολο των ανεπτυγμένων οικονομιών σε μια βαθιά πτώση, από την οποία η έξοδος, ήταν για μεγάλο διάστημα αμφίβολη. Οι συνέπειές της θα επηρεάζουν τις οικονομίες αρκετών χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις επόμενες δεκαετίες.

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της παρούσας διατριβής είναι η εξέταση των συνεπειών της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008 στις χώρες της Ευρωζώνης καθώς και προτάσεων για την ουσιαστική έξοδο της Ευρώπης από την κρίση. Για την επίτευξη του εν λόγω σκοπού, θα προηγηθεί ανάλυση της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης, η οποία εξελίχθηκε σε οικονομική κρίση και οδήγησε σε κρίση χρέους των αδύναμων οικονομικά κρατών μελών της Ε.Ε. καταλήγοντας, εν τέλει, στα χαρακτηριστικά του υφιστάμενου οικονομικού περιβάλλοντος, θέτοντας εναλλακτικές προτάσεις εξόδου της Ευρώπης και της χώρας μας από την κρίση.

Στην παρούσα εργασία θα εξετάσουμε και την δημοσιονομική πολιτική που ασκείται σε μια χώρα και τη σχέση της με την δημιουργηθείσα οικονομική κρίση. Θα δούμε ότι αυτή ασκείται μέσω των αλλαγών στο συνολικό επίπεδο

² “The economic crisis and the great problems of mankind”, HUIDUMAC-PETRESCU & POPA, 2014

των κυβερνητικών δαπανών και των φόρων, που αποτελούν κατά βάση το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων ενός κράτους και ότι το μέσο αποτύπωσης της κατεύθυνσης της δημοσιονομικής πολιτικής μιας χώρας, είναι το πλεόνασμα του προϋπολογισμού.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ

Για την επίτευξη του σκοπού της παρούσας διατριβής τίθενται οι παρακάτω προϋποθέσεις:

α. Το ελληνικό πρόβλημα δημόσιου χρέους οφείλεται και στα αίτια της γενικευμένης κρίσης χρέους εντός Ευρωζώνης.

β. Το ελληνικό δημόσιο χρέος δεν είναι βιώσιμο, αν δεν μειωθεί. Είναι επιβεβλημένη μία μεταρρύθμιση επί όλων των επί μέρους θεμάτων που αφορά την εν γένει άμυνα της Ευρωζώνης απέναντι στην κρίση χρέους,

γ. Τα σημερινά προβλήματα της Ελλάδας είναι, εν πολλοίς, και προβλήματα πολλών άλλων κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, άρα προβλήματα της ίδιας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενόψει της νομοτελειακής ανάγκης ενοποίησής της. Διότι θα ήταν επιζήμια, για το μέλλον και την προοπτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η αντίληψη να θεωρήσουμε σήμερα πως η περίπτωση της Ελλάδας είναι ένα μεμονωμένο δείγμα κρίσης στο πεδίο όλου του Ευρωπαϊκού Οικοδομήματος.

δ. Η ανεξέλεγκτη δράση, σε παγκόσμια κλίμακα, Αγορών με τεράστια οικονομική ισχύ, οι οποίες μπορούν, ανά πάσα στιγμή, να επηρεάσουν καθοριστικώς το κόστος δανεισμού κάθε χώρας σ' όλον τον Πλανήτη,

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Α»

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

1. Ορισμός και Χαρακτηριστικά της Οικονομικής Κρίσης

Οικονομική κρίση ορίζεται το φαινόμενο κατά τη διάρκεια του οποίου μια οικονομία παρουσιάζει διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής δραστηριότητας και πιο συγκεκριμένα στο σύνολο των μακροοικονομικών μεγεθών, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις επενδύσεις και τις τιμές.³

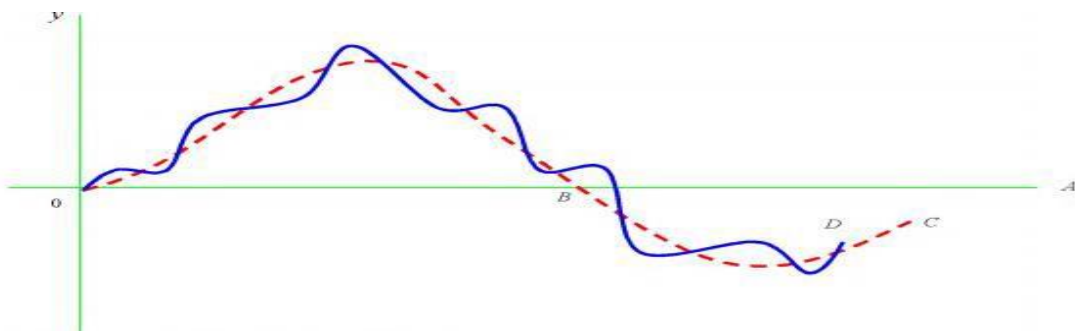
³ Κουφάρης Γ.,(2010) , «Η παγκόσμια οικονομική κρίση και οι χρηματιστηριακές αγορές». Περιοδικό Χρήμα, Ιανουάριος -Φεβρουάριος 2010

Επιπλέον, η οικονομική κρίση συνιστά μία φάση κατά την οποία η οικονομική δραστηριότητα σημειώνει διακυμάνσεις, ενώ παρουσιάζει και μια διαρκή συρρίκνωση. Ως οικονομικές διακυμάνσεις ή κυκλικές διακυμάνσεις ή οικονομικοί κύκλοι (business cycles) ορίζονται οι συχνές αυξομειώσεις της οικονομικής δραστηριότητας στα πλαίσια μιας οικονομίας, ώστε να δοθεί έμφαση στις επενδύσεις αλλά και στην εξέλιξη της οικονομικής κρίσης. Μια σειρά στατιστικών παρατηρήσεων έχουν καταδείξει, ότι η οικονομική κρίση είναι δυνατόν να διαρκέσει από 7 έως και 11 έτη.⁴

Για τις μακροχρόνιες οικονομικές κρίσεις, ο N. D. Kondratiev ανέπτυξε τη θεωρία του αναφορικά με τα μακρά κύματα (long waves)⁵, επεξεργαζόμενος στοιχεία χρονολογικών σειρών, πμών και ποσοτήτων βασικών αγαθών και κατέληξε ότι οι καπιταλιστικές οικονομίες μπορούν να βρεθούν σε μακροχρόνιες κυκλικές διακυμάνσεις, οι οποίες έχουν διάρκεια 45-55 έτη. Η φάση της ανόδου διαρκεί όσο και η φάση της καθόδου και ο χαρακτήρας τους είναι διεθνής.

Στο κάτωθι Διάγραμμα (Εικόνα 1) απεικονίζεται ένα τυπικό μακρό κύμα, όπου η διακεκομμένη γραμμή αντιπροσωπεύει τις δύο φάσεις του μακρού κύματος και πιο συγκεκριμένα την ανοδική φάση (πλημμυρίδα) OB αλλά και την καθοδική φάση (άμπωτη) BC.

Εικόνα 1: Διάγραμμα - Ιδεατή Απεικόνιση Μακρού Κύματος

Πηγή: Tsoulfidis L., Maniatis T., (2002)⁶

Σε ότι αφορά στις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, αυτές είναι πλείστες. Ωστόσο, δεν είναι οι ίδιες σε όλες τις χώρες ούτε εκδηλώνονται με την ίδια ένταση. Οι κυριότερες εξ αυτών είναι οι κάτωθι:⁷

4-5 "The Long Waves in Economic Life", N. D. Kondratiev, The Review of Economic Statistics, November 1935

⁶ Tsoulfidis L., Maniatis T., (2002), Value, prices of production and market prices: some more evidence from the Greek economy, Cambridge Journal of Economics, Oxford University

⁷ INE, (2008), Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια Έκθεση: Αθήνα, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

α. Η μείωση ρευστότητας. Σε περίοδο οικονομικής κρίσης, υφίσταται μειωμένη ρευστότητα και μειωμένα κέρδη επιχειρήσεων. Τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα δεν χορηγούν μεγάλα δάνεια, ενώ τα κριτήρια της δανειοδότησης είναι αρκετά αυστηρότερα.

β. Υψηλά επιτόκια δανεισμού. Όταν μια χώρα λόγω κρίσης γίνεται οικονομικά αναξιόπιστη και επιθυμεί να προχωρήσει σε δανεισμό, με σκοπό να υλοποιήσει τις ανάγκες της, αντιμετωπίζεται με καχυποψία και για αυτό το λόγο αυξάνονται σημαντικά και οι τόκοι του δανείου.

γ. Μείωση επενδυτικής δραστηριότητας. Σε περίοδο κρίσης δεν υπάρχει εμπιστοσύνη στη χώρα που τη βιώνει και οι επενδυτές δεν δείχνουν θετικοί στο να επενδύσουν σε αυτή.

δ. Αύξηση αβεβαιότητας για το μέλλον. Η υφιστάμενη κατάσταση οδηγεί στην ανάπτυξη αρνητικού κλίματος για κάθε κλάδο της οικονομίας καθώς επίσης και σε δυσάρεστες μελλοντικές προβλέψεις. Επίσης, επικρατεί σε μεγάλο βαθμό και ο φόβος μιας ενδεχόμενης χρεοκοπίας.

ε. Αύξηση ποσοστών ανεργίας. Οι επιχειρήσεις που έχουν πληγεί δεν μπορούν να φέρουν εις πέρας τις οικονομικές υποχρεώσεις τους και αρκετές εξ' αυτών κλείνουν. Κατά συνέπεια, μεγάλος αριθμός ατόμων μένουν χωρίς εργασία.

στ. Μείωση της λαϊκής εμπιστοσύνης έναντι των τραπεζών. Οι πολίτες μιας χώρας που πλήττεται από την οικονομική κρίση, δεν δείχνουν εμπιστοσύνη απέναντι στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, τα οποία περιορίζουν την παροχή οικονομικής βοήθειας προς τις επιχειρήσεις, μέσα από χρηματοδοτήσεις.

ζ. Σημαντική αύξηση της φορολογίας και μείωση μισθών και συντάξεων. Το κράτος στην προσπάθειά του να αυξήσει τα έσοδα για να αποπληρώσει τα δάνειά του, αυξάνει τους φόρους, επιφέροντας μια δυσάρεστη κατάσταση και παράλληλα προχωρά σε μειώσεις των μισθών δημοσίου και συντάξεων.

η. Περιορισμός κρατικών δαπανών. Περιορίζεται το σύνολο των κρατικών δαπανών, ενώ παράλληλα εφαρμόζονται οικονομικές πολιτικές λιτότητας, με σκοπό οι κυβερνήσεις να αναταπεξέλθουν στην δύσκολη οικονομική κατάσταση που αντιμετωπίζουν.

θ. Ρευστό οικονομικό περιβάλλον. Οι επικρατούσες συγκυρίες συμβάλουν σε ένα αβέβαιο οικονομικό περιβάλλον.

ι. Μείωση των εξαγωγών αλλά και της ανταγωνιστικότητας. Οι ρυθμοί της οικονομικής ανάπτυξης μειώνονται και μαζί τους μειώνεται η παραγωγική δραστηριότητα, δηλαδή οι εξαγωγές και η ανταγωνιστικότητα.

ια. Περιορισμός της καταναλωτικής συμπεριφοράς. Οι καταναλωτές

λόγω της υψηλής φορολογίας δεν μπορούν να ανταποκριθούν παρά μόνο σε δαπάνες των πλέον βασικών αγαθών και υπηρεσιών. Η μείωση τόσο των μισθών όσο και των συντάξεων συντελεί σε αυτό. Τέλος, καταλήγουμε πως η κρίση οδηγεί σε μειωμένη εγχώρια ζήτηση, περιορισμό των κερδών και φυσικά και μείωση των πωλήσεων.

2. Αίτια Οικονομικών Κρίσεων / Υφέσεων

Οι κυριότεροι λόγοι, που μπορεί να συμβάλουν στην οικονομική κρίση μιας χώρας, όπως συνέβη και στην Ελλάδα, είναι οι κάτωθι:⁸

α. Η ραγδαία εξάπλωση στεγαστικών δανείων υψηλού κινδύνου. Το σύνολο των στεγαστικών δανείων, από 9% το 2003, εκτοξεύτηκε σε 24% το 2007, δηλαδή υπήρξε μια αχαλίνωτη πιστωτική επέκταση σε κατηγορίες νοικοκυριών που υπό κανονικές συνθήκες δεν θα έπρεπε να έχουν δανειοδοτηθεί. Οι τράπεζες παρείχαν δάνεια με μόνη εγγύηση την αναμενόμενη αύξηση στην τιμή της κατοικίας, ενώ διευκόλυναν τα νοικοκυριά με ελκυστικά χαμηλά επιτόκια στα πρώτα χρόνια, τα οποία όμως θα αναπροσαρμόζονταν στη συνέχεια.

β. Η νεοφιλελεύθερη στρατηγική, η οποία εφαρμόστηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση και στην πραγματικότητα δεν πρόσφερε στήριξη στη δημόσια οικονομία. Στην ουσία απέκλειε τη στήριξη των δημόσιων οικονομιών της Ευρωζώνης με απευθείας δανεισμό από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, αλλά υποχρέωνε τις κυβερνήσεις να αντλούν δάνεια μόνο από τις εμπορικές τράπεζες και γενικότερα τις χρηματοπιστωτικές αγορές, με αποτέλεσμα την εκτίναξη των επιτοκίων δανεισμού. Όταν οι χρηματαγορές απέσυραν την εμπιστοσύνη τους προς την ελληνική οικονομία, τα επιτόκια δανεισμού του Δημοσίου εκπνάχθηκαν σε δυσβάσταχτα ύψη.

γ. Η μεταφορά του ρίσκου από τους ισολογισμούς των τραπεζών στους απλούς πελάτες και τους επενδυτές μέσω πλοποιοίσεων, πολλοί από τους οποίους αγνοούσαν το ύψος του κινδύνου και υπήρξαν επιρρεπείς στις τότε υψηλές αποδόσεις. Η μεταφορά αυτή του ρίσκου επέτρεπε στις τράπεζες να δανείζουν άφοβα σε μη φερέγγυους δανειολήπτες και στη συνέχεια να αποκτούν ρευστότητα για επιπλέον δανειοδοτήσεις, χωρίς να χρειάζεται να βρουν νέους καταθέτες.

δ. Άλλη μια βασική αιτία είναι η υιοθέτηση του ευρώ. Πριν την κρίση, διευκόλυνε τη μεταφορά πόρων προς τις χώρες που αναπτύσσονταν ταχύτερα. Οι κεφαλαιακές αυτές εισροές ισοσκελίζουν το ισοζύγιο πληρωμών της χώρας, δηλαδή επέτρεπαν πριν την κρίση στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες της λεγόμενης «ευρωπαϊκής περιφέρειας» να διατηρούν ένα σημαντικό έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Με το

⁸ INE (2008), Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια Έκθεση: Αθήνα, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

ξέσπασμα της κρίσης η δυνατότητα αυτή εξανεμίσθηκε, καθώς συρρικνώθηκαν οι κεφαλαιακές εισροές.

ε. Μια ακόμη αιτία είναι η διαφθορά των πολιτικών προσώπων όπως επίσης και η αδιαφάνεια των συναλλαγών. Η διαφθορά παρατηρείται κατά κύριο λόγο σε κράτη, όπου έχουν ανατεθεί μεγάλα οικονομικά έργα σε διαπλεκόμενες επιχειρήσεις, για έργα για τα οποία δεν υπάρχουν διαφανείς συναλλαγές.⁹

στ. Έπειτα, οι υπέρογκες δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν σε διάφορους τομείς (παιδεία, δημόσιους φορείς και εξοπλιστικά προγράμματα χωρίς την ύπαρξη διαφανών διαδικασιών) προστίθενται στα αίτια που οδήγησαν στην οικονομική κρίση.

ζ. Παράλληλα, η φοροδιαφυγή αποτελεί έναν μείζονος σημασίας παράγοντα, στον οποίο οφείλεται η οικονομική κρίση¹⁰.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Β»

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008

1. Γενικά

Το έτος 2008, το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα περνά τη μεγαλύτερη κρίση, έπειτα από την ύφεση του 1929. Η οικονομική ύφεση του 2008 αναπτύχθηκε από το χρηματοοικονομικό σύστημα και κατά κύριο λόγο από το τραπεζικό σύστημα, το οποίο έπληξε σε μεγάλο βαθμό. Συνέβησαν ορισμένα γεγονότα τα οποία οδήγησαν τους ρυθμούς ανάπτυξης σε όλο τον κόσμο σε ραγδαία πτώση, ενώ παράλληλα αύξησαν κατά πολύ την ανεργία και κατά συνέπεια την ανασφάλεια όλων των χωρών. Όσο η κρίση εκτυλίσσονταν, τόσο η έντασή της μεγάλωνε με αποτέλεσμα οι κυβερνήσεις και οι κεντρικές τράπεζες, όπως επίσης και οι επενδυτές αλλά και οι καταναλωτές να αναθεωρούν συνέχεια όχι μόνο τις απόψεις τους αλλά και τις προσδοκίες που είχαν. Με σκοπό την αντιμετώπιση της ύφεσης ελήφθησαν αρκετά μέτρα, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την κρατικοποίηση των τραπεζών.

Η οικονομική ύφεση του 2008 είναι στην ουσία αποτέλεσμα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του τέλους του 2007. Η οποία προέκυψε σε σημαντικό βαθμό από την αγορά στεγαστικών δανείων μειωμένης εξασφάλισης (subprime mortgages). Ο τρόπος που ξεκίνησε

⁹ Katsios S., (2006), The Shadow Economy and Corruption in Greece, South- Eastern Europe Journal of Economics, Ionian University, vol.1

¹⁰ Βαγιανός, Δ., Βέττας Ν., Μεγήρ, Κ., (2010) Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα, μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μια κρίσιμη συγκυρία.

είναι όμοιος με εκείνος που ξεκίνησε και η κρίση του 1929 στις Η.Π.Α, η οποία έπληξε τις οικονομίες όλων των χωρών με ραγδαίους ρυθμούς. Ωστόσο, η εν λόγω κρίση δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως απρόβλεπτη. Ήδη αρκετά χρόνια πριν ξεσπάσει, δεν ήταν λίγα τα δημοσιεύματα που την προέβλεπαν, τα οποία ωστόσο περνούσαν απαρατήρητα στα πλαίσια ενός χαρακτηριστικού κλίματος ευφορίας. Την περίοδο πριν ξεσπάσει η κρίση, στις ΗΠΑ τα επιτόκια ήταν αρκετά χαμηλά, ενώ παράλληλα οι τιμές των κατοικιών σημείωναν συνεχή αύξηση. Η κατάσταση έγινε ανηλεπτή μόλις χορηγήθηκαν σημαντικά ποσά για στεγαστικά δάνεια υψηλού ρίσκου προς αφερέγγυους δανειολήπτες, οι οποίοι μάλιστα είχαν χαμηλό εισόδημα. Επίσης, οι εν λόγω κατοικίες είχαν αγοραστεί με ενυπόθηκα δάνεια υψηλής μόχλευσης και παράλληλα μειωμένης πιστοληπτικής διαβάθμισης. Μόλις τα επιτόκια ξεκίνησαν να σημειώνουν ανοδική πορεία και το κόστος των οικιών να μειώνεται, πλήθος δανειοληπτών βρέθηκαν σε δυσχερή θέση, αφού δεν μπορούσαν εξυπηρετήσουν τα δανειά τους. Έτσι τον Αύγουστο του 2008, σχεδόν το 10% των στεγαστικών δανείων που χορηγήθηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες ήταν σε καθυστέρηση πληρωμής ή ακόμη και σε διαδικασία πλειστηριασμού των οικιών. Επιπλέον, το προηγούμενο έτος οι τράπεζες είχαν προχωρήσει σε κατάσχεση ενός εκατομμυρίου σπιτιών.

Το φαινόμενο της οικονομικής κρίσης του 2008 καθίσταται αρκετά πολύπλοκο, αποτελεί προϊόν πολυετών διεργασιών, ενώ δεν οφείλεται σε μια αιτία. Αντιθέτως, οφείλεται σε ένα εύρος παραγόντων, που μπορεί να είναι εποπτικοί, ρυθμιστικοί, πολιτικοί, ψυχολογικοί και χρηματοοικονομικοί. Το μόνο σίγουρο είναι, πως η παγκοσμιοποίηση του τραπεζικού συστήματος έχει οδηγήσει σε αλληλεξαρτήσεις αγορών και χωρών σε τόσο μεγάλο βαθμό, ώστε οι τοπικές χρηματοοικονομικές κρίσεις να εξαπλώνονται ταχύτατα σε όλο τον κόσμο.

Η πτώχευση της Lehman Brothers, η μη διάσωσή της και η εν τέλει κατάρρευσή της ήταν το σύμπτωμα και όχι το αίτιο της επερχόμενης πιστωτικής κρίσης και οικονομικής δυσπραγίας. Η χρηματοοικονομική κρίση ήταν συνέπεια της δυσλειτουργίας του σύγχρονου διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος, του υπερβολικά μεγάλου μεγέθους και του σύνθετου χαρακτήρα των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, της μεγάλης αλληλεξάρτησής τους, των προβληματικών μεθόδων δανεισμού και της συστηματικής αποφυγής επιβολής ρυθμίσεων για τον έλεγχο των νέων επενδυτικών προϊόντων.¹¹

Η αντίδραση των κυβερνήσεων όσων χωρών πλήττονταν από την κρίση, ήταν μία επεκτατική δημοσιονομική πολιτική, η παρουσίαση δημοσίων ελλειμμάτων καθώς και η επέκταση του χρέους σαν ποσοστό

¹¹Το χρονικό της μεγάλης κρίσης, (2014), Η Τράπεζα της Ελλάδος 2008-2013, Κέντρο Πολιτισμού Έρευνας και Τεκμηρίωσης

του ΑΕΠ. Όπως έχουν αναφέρει αναλυτές, η κατάσταση της εν λόγω οικονομικής ύφεσης είναι παρόμοια με την κατάσταση της κρίσης του 1929. Ένα κοινό σημείο μεταξύ των δύο είναι πως η κατάρρευση του 1929 ξεκίνησε σαν μια ήπια οικονομική κρίση, εν συνεχεία εξελίχθηκε σε μεγάλη χρηματιστηριακή κρίση και τελικά κατέληξε σε οικονομική καταστροφή. Αναφορικά με την τωρινή κρίση, αυτή ξεκίνησε από το χρηματοπιστωτικό τομέα των ΗΠΑ, έπειτα μετατράπηκε με ραγδαίους ρυθμούς σε παγκόσμια κρίση κεφαλαιαγορών και τελικά οδήγησε σε μια μεγάλη παγκόσμια οικονομική ύφεση.

2. Το χρονικό της Οικονομικής Κρίσης του 2008

Η παγκόσμια οικονομική ύφεση του 2008 είναι το αποτέλεσμα που προκλήθηκε από τη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση του 2007 σε τομείς της πραγματικής οικονομίας της διεθνούς κοινότητας. Η πιστωτική κρίση από την έλλειψη ρευστότητας έγινε εμφανής στους χρηματιστηριακούς δείκτες των ανεπτυγμένων χωρών, ενώ πολλά χρηματιστήρια παρέμειναν κλειστά λόγω των μεγάλων απωλειών από τις πωλήσεις των επενδυτών.

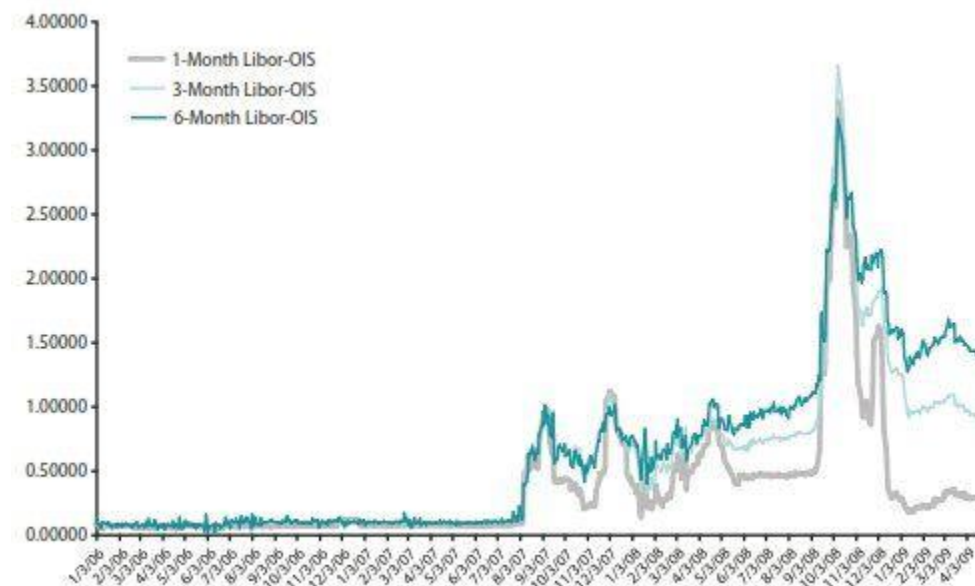
Εξακολουθεί να μην υπάρχει πλήρης ταύτιση σχετικά με το πότε άρχισε ακριβώς η οικονομική κρίση για την περίοδο 2007-2009. Σύμφωνα με οικονομολόγους υποστηρίζεται ότι η κρίση ξεκίνησε στις 9 Αυγούστου 2007, όταν η BNP Paribas¹² ανακοίνωσε σε Δελτίο Τύπου ότι αναστέλλει εξαγορές (redemptions) σε συγκεκριμένα επενδυτικά προϊόντα της. Το 2007, τα αμερικανικά και ευρωπαϊκά χρηματοπιστωτικά συστήματα δεν διέθεταν δύο βασικούς απορροφητές κραδασμών: επαρκές κεφάλαιο για την κάλυψη της πτώσης των αξιών των περιουσιακών στοιχείων και επαρκή κατοχή διαθέσιμων ρευστών για την κάλυψη των προσωρινών ελλείψεων ρευστότητας. Χωρίς αυτά, το χρηματοπιστωτικό σύστημα ήταν ευάλωτο σε ακόμη και σχετικά μικρές διαταραχές, όπως η ανακοίνωση της BNP Paribas. Ο αντίκτυπος της ανακοίνωσης της Paribas στην αγορά και η δραματική επίδρασή της παρουσιάζεται στο παρακάτω γράφημα (Εικόνα 2) μαζί με την ξαφνική αλλαγή στο μέσο επίπεδο συγκεκριμένου επιτοκίου. Στο διάγραμμα παρουσιάζεται η κίνηση του δείκτη LIBOR-OIS (London Interbank Offered Rate – Overnight Indexed Swap)¹³ σε δολάρια ΗΠΑ σε καθημερινή συχνότητα (κόκκινη γραμμή) για χρονική περίοδο 1, 3 και 6 μηνών. Αυτή η διαφορά είναι η διαφορά μεταξύ του επιτοκίου με το οποίο οι τράπεζες δανείζονται μεταξύ τους στην διαπραγματευτική αγορά του Λονδίνου χωρίς εξασφάλιση (LIBOR) για μια χρονική περίοδο, από το επιτόκιο της Κεντρικής Τράπεζας μιας χώρας (OIS) της αντίστοιχης περιόδου. Στις 9 Αυγούστου 2007 αυξάνεται και δεν

¹² Cecchetti, S., Schoenholt, K., (2017) The financial crisis, ten years on., VOX CEPR's Policy Portal, Research-based policy analysis and commentary from leading economists.

¹³ Από το 2014 ο δείκτης LIBOR μετονομάστηκε σε ICE LIBOR (Intercontinental Exchange LIBOR) καθώς το ICE, η εταιρεία που ελέγχει το Χρηματιστήριο Αξιών της Νέας Υόρκης, ανέλαβε τη διοίκηση LIBOR από το Σύνδεσμο Βρετανών Τραπεζιτών.

υποχωρεί κάτω από αυτό το αυξημένο επίπεδο, έως ότου η Federal Reserve (Fed) δημοσιεύσει τα αποτελέσματα των πρώτων προσομοιώσεων ακραίων καταστάσεων στις 7 Μαΐου 2009.¹⁴ Αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ μέχρι την κρίση, το εύρος της διαφοράς δεν ξεπερνούσε τις 0,01 ποσοστιαίες μονάδες, μετά την κρίση η διαφορά εκπνάχθηκε μέχρι και στο 3,65%!

Εικόνα 2: Διάγραμμα – Απεικόνιση αύξησης επιτοκίων LIBOR-OIS 2006-2009

Πηγή : Federal Reserve Bank of St. Louis

Άμεση συνέπεια ήταν η αύξηση της ανεργίας στις ΗΠΑ. Συγκεκριμένα, παρατηρείται διαρκής αύξηση από το 2007. Το 2008 σημειώθηκε αύξηση κατά 1,2 εκατοστιαίες μονάδες σε σχέση με το 2007 (από 4,6% σε 5,8%), το 2009 ανήλθε σε 9,3% από 5,8% της προηγούμενης χρονιάς, ενώ το 2010 άγγιξε το 10,1%. Τα αντίστοιχα ποσοστά ανεργίας στη ζώνη του ευρώ και την Ευρωπαϊκή Ένωση παρουσιάζονται στον ίδιο πίνακα (Εικόνα 3).¹⁵

Εικόνα 3: Πίνακας 1- Ποσοστό Ανεργίας 2007-2010

Ποσοστό ανεργίας, % του εργατικού δυναμικού				
	2007	2008	2009	2010
ΗΠΑ	4,60%	5,80%	9,30%	10,10%
Ευρωζώνη	7,40%	7,50%	10,00%	12,00%
ΕΕ	7,50%	7,50%	9,50%	10,70%

Πηγή: European Economic Forecast, 2009, EUROPEAN ECONOMY 10

¹⁴ Board of Governors of the Federal Reserve System (2009), The supervisory capital assessment program: Overview of results, 7 May.

¹⁵ European Economic Forecast, 2009, EUROPEAN ECONOMY 10

Η απαρχή της κρίσης αναζητείται στη συνηθισμένη πολλών παραγόντων.¹⁶

α. Στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα είχαν συσσωρευτεί σημαντικές μακροοικονομικές ανισοροπίες. Η παγκόσμια υπερπροσφορά (global glut) αποταμίευσης κυρίως από την Ασία και το Αμερικανικό έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών δημιούργησαν συνθήκες υπερβάλλουσας ρευστότητας οι οποίες, σε συνδυασμό με μια χαλαρή νομισματική πολιτική, οδήγησαν σε χαμηλά επιτόκια χορηγήσεων και ταχεία άνοδο των τιμών των χρηματιστηριακών αξιών, που δεν άφησε ανεπηρέαστη την αγορά ακινήτων.¹⁷

β. Σημαντικές διαρθρωτικές μεταβολές, όπως η απελευθέρωση των αγορών στη δεκαετία του 1990 και τα νέα χρηματοοικονομικά προϊόντα, εξασθένησαν τη διαδικασία της διαχείρισης κινδύνων και αύξησαν το βαθμό μόχλευσης.¹⁸

γ. Η κρίση ανέδειξε σοβαρές ατέλειες του συστήματος εποπτείας. Συγκεκριμένα, αποκάλυψε σοβαρά προβλήματα επικοινωνίας και ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των εποπτικών αρχών, τόσο σε διασυνοριακό επίπεδο όσο και εντός της κάθε χώρας αναφορικά με τους “συστημικούς” κινδύνους, δηλαδή τους κινδύνους που απορρέουν από τις διασυνδέσεις και αλληλεξαρτήσεις των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, των αγορών και της μακροοικονομικής συγκυρίας.

δ. Τόσο οι μέτοχοι όσο και τα διευθυντικά τραπεζικά στελέχη κυριαρχούνταν από κίνητρα που οδηγούσαν στην αποσταθεροποίηση του συστήματος. Από τη μία πλευρά, εξαιτίας της επιδίωξης τους για υψηλές βραχυπρόθεσμες ανταμοιβές και της αδιαφορίας τους για τη μακροχρόνια απόδοση των επιλογών τους, απέτυχαν να εκτιμήσουν ρεαλιστικά το είδος και το μέγεθος των κινδύνων που αναλάμβαναν. Από την άλλη πλευρά, ο επιμερισμός του κινδύνου σε όλο το τραπεζικό σύστημα δημιούργησε την ψευδαίσθηση του περιορισμού του.¹⁹

ε. Τέλος, σημαντικό μερίδιο ευθύνης φέρουν οι εταιρίες αξιολόγησης της πιστοληπτικής ικανότητας, οι οποίες, ελλείψει ιστορικής πληροφόρησης, βαθμολογούσαν τα νέα και πολυσύνθετα παράγωγα προϊόντα εξομοιώνοντάς τα με τα κρατικά ομόλογα υψηλής πιστοληπτικής διαβάθμισης, με συνέπεια οι επενδυτές να υποεκτιμούν και να υποτιμολογούν τον κίνδυνο.

¹⁶ Blanchard, O. (2008), “Cracks in the System. Repairing the Damaged Global Economy”, Finance and Development, December, σελ. 8-10.

¹⁷ Krugman, P. (2009), The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008, Allen Lane/Penguin Press

¹⁸ Financial Stability Forum (2008), Report of the Financial Stability Forum on Enhancing Market and Institutional Resilience, Basel, April 7, 2008.

¹⁹ Rajan, R. (2005), “Has Financial Development Made the World Riskier?”, NBER Working Paper, no. 11728

Η ουσία είναι ότι με την εκ των υστέρων ανάλυση των 10 ετών, τα βασικά γεγονότα σχετικά με την οικονομική κρίση του 2007-2009 γίνονται σαφή. Αυτό που ξεκίνησε ως απώλεια ρευστότητας στις αγορές σύνθετων, αδιαφανών μέσων που σχετίζονται με ενυπόθηκα δάνεια, οδήγησε ξαφνικά στις 9 Αυγούστου στην εξάτμιση της ρευστότητας χρηματοδότησης για τους μεσάζοντες που κατείχαν αυτούς τους τίτλους. Αυτό συνέβη τότε επειδή το σύστημα ήταν εξαιρετικά εύθραυστο, αφήνοντάς το ευάλωτο ακόμη και σε μικρές διαταραχές. Μέχρι τότε, δεδομένου ότι οι ευρωπαϊκές τράπεζες δραστηριοποιούνταν σε αυτές τις αγορές των ΗΠΑ, το πρόβλημα ήταν γενικά διεθνές (τουλάχιστον στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική). Όμως, αυτό που έκανε την κρίση τόσο βαθιά και μακρά - και τόσο επιζήμια για την παγκόσμια οικονομία - ήταν ότι οι ζημιές έπληξαν ένα χρηματοπιστωτικό σύστημα που δεν είχε κεφαλαιοποιηθεί επαρκώς από την αρχή.²⁰

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Γ»

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. Η Κατάσταση πριν από την Κρίση. Περίοδος 2000 – 2007

Η οικονομική κρίση, η οποία όπως προαναφέρθηκε ξεκίνησε από τις Η.Π.Α. το έτος 2007, μέχρι το τέλος του 2009 έπληξε τόσο την Ευρώπη όσο και την Ελλάδα, επιφέροντας σημαντικά προβλήματα. Την εν λόγω περίοδο δεν είχε γίνει αντιληπτός ο βαθμός σοβαρότητας της κατάστασης ούτε και ο κίνδυνος που υπήρχε να εξελιχθεί η οικονομική κρίση σε παγκόσμιο φαινόμενο και να δημιουργηθούν σημαντικά ελλείμματα αλλά και χρέη σε πολλές χώρες, όπως συνέβη και στην περίπτωση της Ελλάδας. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί, πως μέχρι τότε η χρηματοπιστωτική κρίση αντιμετωνιζόταν σαν μια μακρινή κατάσταση, την οποία δε θα βίωνε άμεσα η χώρα μας. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα ανέστειλε την χορήγηση δανείων σε αδύναμα κράτη στα πλαίσια μιας ιδιαίτερα κρίσιμης περιόδου για την παγκόσμια οικονομία με αποτέλεσμα τη σταδιακή εξάπλωση των προβλημάτων σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες.

Η κρίση στην Ελλάδα συνδέεται στενά με τις επιπτώσεις μιας γενικευμένης διεθνούς οικονομικής κρίσης. Πιο συγκεκριμένα, τα τελευταία έτη το δημόσιο χρέος της χώρας μας αυξανόταν όλο κι περισσότερο, διότι τα προηγούμενα χρόνια η Ελλάδα δανειζόταν υπέρογκα ποσά με σκοπό

²⁰Cecchetti, S., Schoenholt, K., (2017) The financial crisis, ten years on. VOX CEPR's Policy Portal, Research-based policy analysis and commentary from leading economists.

την ανάπτυξη δημόσιων έργων αλλά και την κάλυψη των έργων που πραγματοποιήθηκαν λόγω των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας. Συνεπώς, η αιτία της οικονομικής καταστροφής θα μπορούσε να πει κανείς, πως ήταν οι ανισορροπίες, οι οποίες συσσωρεύτηκαν στην Ελλάδα πριν από το 2007.

Πριν από το 2008 η χώρα μας θεωρούνταν, μάλλον λανθασμένα, το ίδιο ανταγωνιστική αλλά και αξιόπιστη με άλλες χώρες της ευρωζώνης. Ενώ, το τοπίο άλλαξε από το δεύτερο μισό του 2009 και έπειτα, καθώς βγήκαν στην επιφάνεια οι μεγάλες τρύπες που υπήρχαν στο ισοζύγιο πληρωμών, το χρέος, τα τεράστια κρατικά ελλείμματα και η μειωμένη ανταγωνιστικότητά της. Έτσι λοιπόν, ήλθε στη επιφάνεια η υπερχρέωση του ελληνικού δημοσίου.²¹

Κατά τη διάρκεια της περιόδου 2000-2007, όλες σχεδόν οι οικονομίες, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδος σημειώνουν υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Η ελληνική οικονομία σημείωσε την εν λόγω χρονική περίοδο τον τέταρτο καλύτερο ρυθμό ανάπτυξης (3,42%), λόγω της αύξησης του συντελεστή παραγωγικότητας (1,69%) καθώς επίσης και λόγω της ενίσχυσης του συντελεστή της εργασίας, που είχε θετική επίδραση έπειτα από 35 έτη με ποσοστό που άγγιξε το 0,54%. Εντούτοις, αυξήθηκαν οι ώρες εργασίας, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και σε αρκετές οικονομίες.

Από το 2001 έως το 2007 η ελληνική οικονομία σημείωσε ανάπτυξη με μέσο ετήσιο ρυθμό που άγγιξε το 4,2%. Ωστόσο, η εν λόγω ανάπτυξη στηρίχθηκε στην εγχώρια ζήτηση, η οποία αυξανόταν με ρυθμό 4,5%, λόγω της ιδιωτικής κατανάλωσης, που οφειλόταν τόσο στην αύξηση των εισοδημάτων όσο και στην αύξηση της καταναλωτικής πίστης. Επιπροσθέτως, οι επενδύσεις πάγιου κεφαλαίου παρουσίαζαν αύξηση με ετήσιο ρυθμό 7,9%, όμως σημαντικό τμήμα τους αφορούσε κατοικίες, που λόγω των χαμηλών τόκων των στεγαστικών δανείων καθώς και των προσδοκιών αύξησης των εισοδημάτων, σημείωσαν αύξηση με ετήσιο ρυθμό 9,7%. Ο πληθωρισμός διατηρήθηκε σε χαμηλά επίπεδα, ενώ διαμορφώθηκε στο 3,3% ετησίως κατά μέσο όρο. Επίσης, λόγω της επικείμενης ένταξης της Ελλάδος στην ΟΝΕ έως το 2007, η διεθνής ανταγωνιστικότητα είχε μειωθεί κατά 14% βάσει των σχετικών τιμών καταναλωτή και κατά 19,3% βάσει του σχετικού κόστους εργασίας. Ακόμη, σημειώθηκε αύξηση των εξαγωγών τόσο προϊόντων όσο και υπηρεσιών, με ετήσιο ρυθμό 3,4% την περίοδο 2001-2007. Όλα τα παραπάνω φαίνονται αναλυτικά στον πίνακα (Εικόνα 4) που ακολουθεί.

²¹ INE, Μελέτες/17, 2011, Βαρουφάκης, Γ., Πατόκος, Γ., Τσερκέζης, Λ., Κουτσοπέτρος, Χ., (2011), Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την Ευρώπη το 2011.

Εικόνα 4: Πίνακας 2 - Ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές βασικών μακροοικονομικών μεγεθών, 2001-2008

Έτος	ΑΕΠ	Ιδιωτική κατανάλωση	Δημόσια κατανάλωση	Ακαθάριστες επενδύσεις κεφαλαίου	Μέσες αποδοχές στο σύνολο της οικονομίας (σε ονομαστι- κούς όρους)	Πληθωρισμός	Ανεργία (% εργατικού δυναμικού)
2001	4,2	5,0	0,7	4,8	4,7	3,4	10,8
2002	3,4	4,7	7,2	9,5	6,6	3,6	10,3
2003	5,9	3,3	-0,9	11,8	5,6	3,5	9,7
2004	4,4	3,8	3,5	0,4	7,2	2,9	10,5
2005	2,3	4,5	1,1	-6,3	4,4	3,5	9,9
2006	5,5	4,4	3,1	14,9	5,7	3,2	8,9
2007	3,5	3,6	7,1	22,8	5,2	2,9	7,3
2008	-0,2	4,3	-2,6	-14,3	6,2	4,2	7,6
Μέσος ετήσιος ρυθμός:							
2001-2007	4,2	4,2	3,1	7,9	5,6	3,3	9,8
2001-2008	3,6	4,2	2,4	4,8	5,7	3,4	9,5

Πηγές: ΕΛΣΤΑΤ και Τράπεζα της Ελλάδος

Συνεπώς, η ιδιωτική κατανάλωση καθώς επίσης και οι επενδύσεις σε κατοικίες καθίσταντο η κινητήρια δύναμη για την ραγδαία άνοδο της οικονομικής δραστηριότητας της Ελλάδος κατά το διάστημα 2000-2007. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί, πως αφού η εγχώρια παραγωγή δεν είχε τη δυνατότητα να ανταπεξέλθει ούτε ποιοτικά αλλά ούτε και ποσοτικά στην εγχώρια ζήτηση, οι ανάγκες καλύφθηκαν μέσω εισαγωγών, που σταδιακά αύξησαν το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών από 3% σε 8,5%. Σε όπi αφορά στις εισαγωγές, χρηματοδοτήθηκαν με χαμηλότοκο εξωτερικό δανεισμό, όχι μόνο του ιδιωτικού αλλά και του δημόσιου τομέα της οικονομίας.²²

2. Η Περίοδος 2008 – 2010

Κατά την προηγούμενη δεκαετία η Ελλάδα γνώρισε μεγάλη και ραγδαία ανάπτυξη, η οποία ωστόσο σταμάτησε το έτος 2008. Ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ σημείωσε επιβράδυνση στο 2,0% το 2008 συγκριτικά με το 4,5% που βρισκόταν τα δύο προηγούμενα χρόνια. Η οικονομική ανάπτυξη οφείλεται κατά κύριο λόγο στην ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη,

²² Το χρονικό της μεγάλης κρίσης, (2014), Η τράπεζα της Ελλάδος 2008-2013, Κέντρο Πολιτισμού, Έρευνας και Τεκμηρίωσης.

που βασίστηκε στη σημαντική πιστωτική επέκταση, η οποία προέκυψε λόγω του ιδιαίτερα σταθερού χρηματοπιστωτικού τομέα. Το ελληνικό τραπεζικό σύστημα την εν λόγω περίοδο επηρεάστηκε λιγότερο σε σχέση με άλλες χώρες από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική αναταραχή. Επιπροσθέτως, η εγχώρια ζήτηση βοήθησε, ώστε να αυξηθεί το ΑΕΠ κατά 1,16%, ένα ποσοστό το οποίο καθίσταται αρκετά χαμηλό σε σχέση με τις προηγούμενες τάσεις. Ενώ, οι υπερβάσεις στον προϋπολογισμό στη διάρκεια του προηγούμενου χρόνου όπως επίσης και η ανάγκη που υφίσταντο για δημοσιονομική εξυγίανση, είχε σαν αποτέλεσμα τη μέτρια αύξηση των δαπανών δημόσιας κατανάλωσης κατά 0,6% σε σχέση με το 2007, που το ποσοστό ήταν 8,4%. Επίσης, ο εξωτερικός τομέας παρουσίαζε θετική ανάπτυξη ύψους 0,85 ποσοσπίων μονάδων σε ότι αφορά στην ανάπτυξη, που οφειλόταν στην επιδείνωση των εισαγωγών τόσο αγαθών όσο και υπηρεσιών.

Ο ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου περιορίστηκε αρκετά και πιο συγκεκριμένα κατά 7,4% κατά το 2008, ενώ το προηγούμενο έτος είχε σημειώσει θετική αύξηση 4,6%. Η μείωση αυτή είναι αποτέλεσμα της μείωσης των επενδύσεων σε αρκετούς σημαντικούς κλάδους της οικονομίας, όπως είναι ο κλάδος των κατασκευών και των εξοπλισμών. Κατά τη διάρκεια του ίδιου έτους σημειώθηκε μείωση και στους δείκτες οικονομικού αλλά και επιχειρηματικού κλίματος. Έτσι ενισχύθηκε η αβεβαιότητα σχετικά με τις οικονομικές προοπτικές, γεγονός που οδήγησε τόσο σε δυσμενές εξωτερικό περιβάλλον όσο και στην αποθάρρυνση για επενδύσεις. Έπειτα, η οικονομική κρίση, με την οποία ήταν ανιμέτρωτοι οι σημαντικότεροι εμπορικοί εταίροι της χώρας μας, επέφερε συνέπειες και στο εξωτερικό ισοζύγιο της οικονομίας. Πιο αναλυτικά, ενώ το 2007 οι εξαγωγές υπηρεσιών είχαν σημειώσει αύξηση 9,2%, το 2008 αυξήθηκαν κατά 4,1%, γεγονός που οφείλεται στις επιπτώσεις της οικονομικής συρρίκνωσης, οι οποίες έγιναν αισθητές κατά κύριο λόγο στον κλάδο της ναυτιλίας περί τα τέλη του 2008. Ωστόσο, το 2008 σημειώθηκε αύξηση στις εξαγωγές αγαθών ύψους 3,7%, πράγμα που οφείλεται στον προσανατολισμό του 50% των εξαγωγών σε αναπτυγμένες Ευρωπαϊκές χώρες. Έτσι λοιπόν, προέκυψε το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών και μειώθηκε το ΑΕΠ σε 13,8%, ενώ το προηγούμενο έτος ήταν 14,7%. Επιπλέον, η συνολική απασχόληση δεν μεταβλήθηκε σημαντικά και η πραγματική αμοιβή του εργαζομένου σημείωσε πτωτική πορεία συγκριτικά με το έτος 2007. Ενώ, το ποσοστό ανεργίας διαμορφώθηκε στο 7,4% κατά το 2008 από 8,0% που ήταν το 2007. Ένα χρόνο αργότερα, αποδείχθηκε πόσο δυσμενής ήταν η κατάσταση για την ελληνική οικονομία.

Τόσο κυκλικοί όσο και διαρθρωτικοί παράγοντες διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη μείωση του ρυθμού ανάπτυξης τους πρώτους εννέα μήνες του 2009. Λαμβάνονταν υπόψη τα ελάχιστα περιθώρια που υπήρχαν

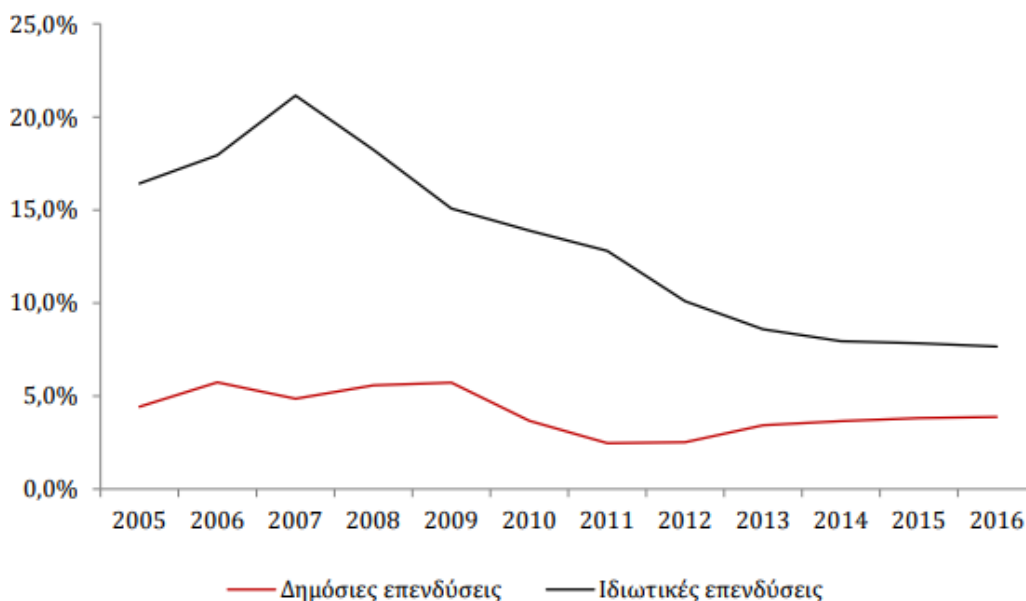
για δημοσιονομικούς ελιγμούς, ελήφθησαν κάποια προσωρινά μέτρα σε ορισμένους τομείς της οικονομίας, τα οποία ωστόσο δεν έφεραν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Η μη απόδοση των μέτρων, ενδεχομένως, να οφείλεται στη καθυστερημένη αντίδραση της ελληνικής οικονομίας, λόγω του χρονικού περιθωρίου που καθίσταντο αναγκαίο για να διαβιβαστεί η κρίση από τις κεντρικές ευρωπαϊκές οικονομίες προς την περιφέρεια της ΕΕ.

Κατά τη διάρκεια του δευτέρου τριμήνου του 2009, σημειώθηκε αύξηση της ανεργίας στο 8,9% ενώ το τρίτο τρίμηνο στο 9,3%. Εξαιτίας της κακής οικονομικής κατάστασης της Ελλάδος, οι πληθωριστικές πιέσεις μειώθηκαν αρκετά με αποτέλεσμα την αύξηση του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή κατά 1,2%. Επιπροσθέτως, οι δαπάνες ιδιωτικής κατανάλωσης μειώθηκαν κατά 1,5% ενώ η μείωση του ακαθάριστου σχηματισμού πάγιου κεφαλαίου οδήγησε σε μείωση κατά 25% σε ότι αφορά στην αύξηση των επενδύσεων σε εξοπλισμό και 13% στον κλάδο των κατασκευών. Η μείωση των επενδύσεων παρατηρήθηκε κυρίως στον ιδιωτικό τομέα. Επίσης, στον εξωτερικό τομέα, οι δύσκολες οικονομικές συνθήκες σε συνδυασμό με τον περιορισμένο όγκο συναλλαγών ανάμεσα στα κράτη-μέλη της ΕΕ είχαν αρνητικό αντίκτυπο στον τομέα της ναυτιλίας αλλά και του τουρισμού. Οι πληθωριστικές πιέσεις ήταν αρκετά πιο χαμηλές σε σχέση με το 2008, σαν αποτέλεσμα των εξωτερικών αλλά και των εσωτερικών οικονομικών εξελίξεων.

Ένα χρόνο μετά, οι οίκοι αξιολόγησης υποβαθμίζουν την οικονομία της Ελλάδος, ενώ η τότε κυβέρνηση της χώρας αποφεύγει την άμεση λήψη μέτρων διάσωσης της οικονομίας, προκειμένου να καθυστερήσει τις αγορές. Την ίδια περίοδο ο προϋπολογισμός σημείωσε αυξήσεις, στα όρια του πληθωρισμού, ενώ υπήρχαν ιδιαίτερα χαμηλοί μισθοί και συντάξεις. Αφού κατατέθηκε ο προϋπολογισμός επήλθαν ακόμη πιο δραματικές εξελίξεις για την πιστοληπτική ικανότητα της χώρας, καθώς υποβαθμίστηκε και άλλο από τους διεθνείς οίκους και ως εκ τούτου προκλήθηκε αναστάτωση στις αγορές. Είναι αξιοσημείωτο, πως από τον Ιανουάριο του 2009 σημειώνονταν συνεχής άνοδος των spreads, η οποία ξεπέρασε τις 1.000 μονάδες λίγους μήνες αργότερα, τον Απρίλιο. Στις αρχές του 2010 ανακοινώθηκε από την ελληνική κυβέρνηση το πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης, σύμφωνα με το οποίο προβλεπόταν μείωση του δημοσίου ελλείμματος κατά 4% για το ίδιο έτος και επιπλέον μείωσή του κάτω από 3% μέχρι το επόμενο έτος.

Εικόνα 5: Διάγραμμα - Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ

(Ελλάδα, 2005-2016)

Πηγή: AMECO

Αυτός ο στόχος θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί, μέσω της εφαρμογής κάποιων μέτρων, όπως η αύξηση του ΦΠΑ και το πάγωμα των προσλήψεων. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα ενέκρινε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το Φεβρουάριο του 2010. Στις αρχές του επόμενου μήνα, η κυβέρνηση έλαβε νέα, ακόμη πιο σκληρά μέτρα, όπως οι μειώσεις στους μισθούς και στις δημόσιες επενδύσεις. Την ίδια στιγμή, ανακοινώθηκε από την ΕΕ η ανάπτυξη μηχανισμού χρηματοδότησης, όπου θα συμμετείχε και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Όμως, και πάλι δεν επήλθαν τα επιθυμητά αποτελέσματα και έτσι δεν αυξήθηκε η αξιοπιστία της Ελλάδας, ενώ παράλληλα αυξάνονταν και οι απόψεις που υποστήριζαν, πως λόγω της κατάστασης της Ελλάδος κινδυνεύει ακόμη και το ευρώ.

Από τον Απρίλιο πραγματοποιήθηκαν νέες υποβαθμίσεις από τους οίκους αξιολόγησης και τα ελληνικά ομόλογα βρίσκονταν πλέον στην κατηγορία των «σκουπιδιών» (junk). Αφού διενεργήθηκαν πολλές διαπραγματεύσεις σε ό,τι αφορά στο ύψος όπως επίσης και στους όρους της χρηματοδότησης, η Ελληνική κυβέρνηση προχώρησε στην υπογραφή του Μνημονίου στις 5 Μαΐου 2010, βάσει του οποίου οριζόταν οικονομική υποστήριξη ύψους 80 δισ. ευρώ από άλλες χώρες της ευρωζώνης αλλά και 30 δισ. ευρώ από το ΔΝΤ. Αναγκαία προϋπόθεση για τη χορήγηση της χρηματοδότησης ήταν η εφαρμογή διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Επίσης, η Ελλάδα έπρεπε ανά τρεις μήνες να αξιολογείται, ώστε να διαπιστώνεται η δημοσιονομική της πειθαρχία. Το εν λόγω Μνημόνιο προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας ήταν μία μεγάλη πρόκληση όχι

μόνο για την ελληνική οικονομία αλλά και για την κοινωνία της χώρας. Κατά το πρώτο έτος εφαρμογής του πραγματοποιήθηκαν πολλές αλλαγές, στο εργασιακό, το ασφαλιστικό και άλλους τομείς κι ενώ οι πολίτες έβλεπαν τα έσοδά τους να μειώνονται, οι φορολογικές εισφορές αυξάνονταν.

Η οικονομική πολιτική του Μνημονίου είχε ως βασικό άξονα τη δημοσιονομική προσαρμογή, κατά κύριο λόγο μέσω οριζόντιων μέτρων, τα οποία αποσκοπούσαν στον περιορισμό του ελλείμματος κάτω από 3% έως το έτος 2014. Άλλος ένας βασικός άξονας ήταν οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις σχετικά με τη λειτουργία των αγορών, προκειμένου να ενισχυθεί τόσο η ανταγωνιστικότητα όσο και η ανάπτυξη ενός επιχειρηματικού περιβάλλοντος το οποίο θα προσέλκυε επενδυτές. Ενώ, άλλος ένας σκοπός του ήταν η διασφάλιση της σταθερότητας του χρηματοπιστωτικού τομέα.

3. Η Περίοδος από το 2011 μέχρι Σήμερα

Η αυστηρή εισοδηματική πολιτική και ο δραστικός περιορισμός των δημοσίων δαπανών που ασκήθηκαν από το Μάιο 2010 μέχρι σήμερα, όπως ήταν αναμενόμενο, επηρέασαν αρνητικά την εξέλιξη του ΑΕΠ, με αποτέλεσμα το μέγεθος του να σημειώσει μείωση κατά 9,1% το 2011, κατά 7,3% το 2012 και κατά 3,2% το 2013 (σταθερές τιμές έτους 2010). Κατά το 2014 η ελληνική οικονομία επέστρεψε σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης της τάξης του 0,7%, ενώ κατά το 2015 το ΑΕΠ σημείωσε οριακή μείωση κατά 0,4% και το 2016 μείωση κατά 0,2%. Κατά το 2017 η ελληνική οικονομία επέστρεψε σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης της τάξης του 1,5%, ενώ με θετικό πρόσημο έκλεισε και το 2018 σημειώνοντας αύξηση κατά 1,9%. (Βλ. Παράρτημα «Β» Πίνακας 9)

Το δημόσιο έλλειμμα το 2011, μειώθηκε στο 10,2% του ΑΕΠ και σε 8,8% το 2012, αυξήθηκε σε 13,1% το 2013 αλλά μειώθηκε ξανά σημαντικά το 2014, φθάνοντας στο 3,6% του ΑΕΠ, ενώ κατά το έτος 2015 το έλλειμμα έφθασε σε 5,7% του ΑΕΠ. Για πρώτη φορά το 2016 καταγράφεται πλεόνασμα 0,5% του ΑΕΠ ενώ το έτος 2017 το δημοσιονομικό πλεόνασμα ανήλθε στο 0,8% του ΑΕΠ. Το 2018 για τρίτη συνεχόμενη χρονιά, κατέγραψε πλεονασματικό ισοζύγιο, το οποίο σε επίπεδο Γενικής Κυβέρνησης (ΓΚ), ανήλθε σε 1.991 εκατ. ευρώ ή 1,1% του ΑΕΠ, που αποτελεί και την ισχυρότερη δημοσιονομική επίδοση που κατέγραψε η ΓΚ το διάστημα 1995-2018 (για το οποίο υπάρχουν απολογιστικά στοιχεία). Για το έτος 2019, στόχος της ΓΚ είναι η επίτευξη πρωτογενούς πλεονάσματος που θα ανέρχεται στο 3,5%. Η διεύρυνση του πλεονάσματος σε σχέση με τα δύο προηγούμενα έτη αντικατοπτρίζει τη βελτίωση της οικονομικής δραστηριότητας, την αύξηση της απασχόλησης, αλλά και την αυξημένη αποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης. Με την επιτάχυνση των μεταρρυθμίσεων, που αποβλέπουν στη δημιουργία ενός ελκυστικότερου

επενδυτικού και επιχειρηματικού περιβάλλοντος, όπως η απελευθέρωση συγκεκριμένων αγορών, η ταχύτερη αδειοδοτική διαδικασία, ο νέος αναπτυξιακός νόμος, η ευελιξία στην αγορά εργασίας κλπ., καθώς επίσης η μείωση των τιμών των παραγωγικών συντελεστών λόγω της κρίσης, αναμένεται ουσιαστική βελτίωση των τάσεων εξέλιξης των οικονομικών μεγεθών.

Όσον αφορά τον τομέα της ανεργίας, έως και το 2008 στην Ελλάδα κυμαινόταν σε σχετικά χαμηλά ποσοστά της τάξεως του 7,8% στο μέσο όρο της Ευρωζώνης. Κατά το 2009 η ανεργία στη χώρα αυξήθηκε ως αποτέλεσμα της διεθνούς κρίσης που έπληξε και την Ελλάδα και ανήλθε σε 9,6%, ενώ για το 2010 αυξήθηκε περαιτέρω στο 12,7%, ως συνέπεια της περιοριστικής δημοσιονομικής πολιτικής που εφαρμόστηκε εξαιτίας της κρίσης χρέους. Κατά το έτος 2011 το ποσοστό ανεργίας, ως επακόλουθο της γενικότερης κρίσης της ελληνικής οικονομίας και των μέτρων που έχουν ληφθεί για τη δημοσιονομική εξυγίανση, έφτασε το 17,9%, ενώ κατά το 2012 ξεπέρασε το 24% και κατά το 2013 έφθασε το 27,5%. Κατά το έτος 2014 παρατηρείται για πρώτη φορά από την έναρξη της κρίσης μια μικρή μείωση, αν και η ανεργία παρέμεινε στα πολύ υψηλά επίπεδα του 26,5% ενώ κατά το έτος 2015 σημείωσε μικρή περαιτέρω πτώση και έφτασε το 24,9% για να φθάσει μειούμενη το 2018 στο 19,3%. Ιδιαίτερα η ανεργία των νέων, που ξεπερνά το 50%, αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που επέφερε η οικονομική κρίση στη χώρα.

Αντίθετα ο τομέας των επενδύσεων, εμφάνιζε τάσεις σταθεροποίησης μετά από μια σειρά σημαντικών μειώσεων κατά τα τελευταία έτη, που οφείλονται στη δραστική περικοπή των δημοσίων δαπανών και την περιοριστική οικονομική πολιτική που ασκήθηκε λόγω της οικονομικής κρίσης. Από το 2009 ως το 2016 οι επενδύσεις ως προς το ΑΕΠ στην Ελλάδα απομακρύνθηκαν από τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο, δημιουργώντας ένα διευρυμένο επενδυτικό κενό, συνολικά της τάξης των € 99δισ. Το 2016, η Ελλάδα παρουσιάζει το μικρότερο ποσοστό επενδύσεων ως προς το ΑΕΠ, ακολουθούμενη από την Κύπρο, Πορτογαλία, Ιταλία και Αγγλία. Το χαμηλό επίπεδο επενδύσεων στην Ελλάδα αντανάκλα την χαμηλή παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα της χώρας έναντι των περισσότερων Ευρωπαϊκών οικονομιών.

Το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων σημείωσε μέση ετήσια πτώση περίπου €1,5 δισ. κατά μέσο όρο την περίοδο 2010-2016 σε σχέση με την περίοδο 2000-2008. Οι δημόσιες επενδύσεις ως ποσοστό του συνόλου των επενδύσεων στην Ελλάδα παρουσιάζουν αυξητική τάση από το 2007 έως το 2014, αποτυπώνοντας τη σημαντική έλλειψη ιδιωτικών επενδύσεων. Μεταξύ των ετών 2007-2016 η αγορά κατοικίας κατέρρευσε, συντελώντας καθοριστικά στην πτώση των επενδύσεων κατά 67%.

Το έτος 2015 ο ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου, ο οικονομικός δείκτης που αποτυπώνει τη συνολική πορεία των επενδύσεων, στην Ελλάδα ανήλθε στα 20,5 δις Ευρώ σε τρέχουσες τιμές, στα ίδια περίπου επίπεδα με το 2014 (20,6 δις). Ο ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου υποχώρησε το 2018 στο επίπεδο που ήταν το 1996. Έτσι η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία θέση της Ευρώπης σε αναλογία επενδύσεων ως προς το ΑΕΠ σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ. Οι επενδύσεις στον τομέα της κατοικίας παραμένουν ελάχιστες. Το 2018 έκλεισε με τις επενδύσεις στον χώρο της κατοικίας μόλις στο 1,228 δις. ευρώ. Υπήρξε αύξηση συγκριτικά με το 2017 (οπότε και καταγράφηκε το χαμηλό τουλάχιστον 30 ετών ύψους 1,065 δις. ευρώ), ωστόσο, η απόσταση από το 2007 παραμένει χαώδης όπου καταγράφηκε ρεκόρ επενδύσεων στον χώρο της κατοικίας με το ποσό να διαμορφώνεται στα 25 δις. Ευρώ!

Η οικονομική δυσπραγία, έπληξε και το διεθνές εμπόριο. Αναλυτικότερα, οι εξαγωγές ελληνικών αγαθών κατά το έτος 2014 μειώθηκαν σε σχέση με το 2013 κατά 1,5% περίπου, και ανήλθαν σε 27,1 δις Ευρώ. Από την άλλη πλευρά, οι εισαγωγές της χώρας το 2014 ανήλθαν σε 48,3 δις Ευρώ ενώ το 2013 ήταν 47,0 δις Ευρώ, δηλαδή αυξήθηκαν κατά 2,7%. Η αύξηση των εισαγωγών κατά το 2014 και η μικρή μείωση των εξαγωγών έχει σαν αποτέλεσμα τη μικρή αύξηση του εμπορικού ελλείμματος αγαθών της χώρας κατά το έτος 2014. Τα επόμενα έτη σημειώθηκε αύξηση τόσο στις εξαγωγές όσο και στις εισαγωγές αγαθών όπου το 2018, οι εξαγωγές αγαθών ανήλθαν στα 33,4 δις Ευρώ, συμπαρασύροντας το σύνολο της οικονομίας, ενώ οι εισαγωγές αντίστοιχα στα 55,2 δις Ευρώ.²³

Στη δύσκολη αυτή περίοδο, η Τράπεζα της Ελλάδος έπρεπε να επιτελέσει το κύριο καθήκον που της επιβάλλουν η συμμετοχή της στο Ευρωσύστημα και το καταστατικό της, δηλαδή να διαφυλάξει τη νομισματική σταθερότητα και να στηρίξει τη ρευστότητα του εγχώριου τραπεζικού συστήματος. Παράλληλα, έπρεπε να συμβάλει στην εξομάλυνση της κατάστασης, διαφυλάττοντας συγχρόνως την ανεξαρτησία και το κύρος της. Τον Δεκέμβριο του 2015 ολοκληρώθηκε με επιτυχία η ανακεφαλαιοποίηση των Ελληνικών τραπεζών με αυξημένη ιδιωτική συμμετοχή. Η νέα αυτή ανακεφαλαιοποίηση κατέστη αναγκαία λόγω της επιβάρυνσης του οικονομικού κλίματος, της αυξημένης αβεβαιότητας και των αυξημένων εκροών καταθέσεων το πρώτο εξάμηνο του 2015, αλλά και λόγω της αύξησης των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Οι τέσσερις συστημικές τράπεζες κάλυψαν τα απαιτούμενα κεφάλαια, τα οποία προέκυψαν από την άσκηση προσομοίωσης ακραίων καταστάσεων (stress

²³ Η Ελληνική Οικονομία, Enterprise Greece, Invest & Trade, Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 2018, ΥΠΟΙΑΝ.

test) που διενήργησε η ΕΚΤ.²⁴

Το 2017, η ελληνική οικονομία κατέγραψε θετικό ρυθμό μεγέθυνσης 1,4% -τον υψηλότερο της τελευταίας δεκαετίας- αφήνοντας οριστικά πίσω το υφεσιακό παρελθόν της. Όμως, τη δυναμική στην ανάκαμψη την προσδίδει τόσο ο ρυθμός όσο -κατά προτεραιότητα μάλιστα- η ποιότητα και βιωσιμότητά της, δηλαδή η προοπτική της. Και η ανάκαμψη του 2017 βασίστηκε αποκλειστικά στην αύξηση του όγκου των παραγωγικών επενδύσεων (9,6%), των εξαγωγών αγαθών κι υπηρεσιών (6,7%) και της απασχόλησης (2%) που αποτελούν και τις τρεις βασικές συνιστώσες της κυβερνητικής αναπτυξιακής στρατηγικής για την αναμόρφωση του παραγωγικού υποδείγματος της χώρας σε εξωστρεφή βάση και με κοινωνική συμμετοχή και συνοχή.

Κατά συνέπεια, τον Αύγουστο του 2018 ολοκληρώθηκε ένας οκταετής κύκλος κατά τον οποίο η ελληνική οικονομία βρέθηκε σε τρία διαδοχικά προγράμματα οικονομικής στήριξης και προσαρμογής. Καθώς διανύουμε το πρώτο έτος μετά τα προγράμματα, αρχίζουν να διαμορφώνονται με σαφήνεια τα χαρακτηριστικά του πλαισίου στο οποίο θα κινηθεί η ελληνική οικονομία στην μεταμνημονιακή περίοδο, και των αντίστοιχων προγραμμάτων. Οι αποφάσεις πολιτικής που θα ληφθούν θα παίξουν έναν κρίσιμoτατο ρόλο αναφορικά με το εάν η ελληνική οικονομία θα εισέλθει μεσοπρόθεσμα σε μία περίοδο βιώσιμης ανάπτυξης ή εάν οι υφιστάμενοι κίνδυνοι θα ενταθούν και θα οδηγήσουν σε παράταση της κρίσης.

Ήδη από τις 22 Ιουνίου 2018, το Eurogroup έχει καθορίσει τη μορφή που θα έχει η επιτήρηση της Ελλάδος έως το τέλος του 2022. Από το ESM έχει καταστεί σαφές ότι η ελληνική κυβέρνηση έχει δεσμευτεί να εξασφαλίσει τη συνέχεια και την ολοκλήρωση των μεταρρυθμίσεων του προγράμματος στους εξής βασικούς τομείς:²⁵

α. Στη δημοσιονομική πολιτική, όπου έχει αναλάβει την υποχρέωση να πετύχει πρωτογενές πλεόνασμα 3,5% του ΑΕΠ μεσοπρόθεσμα.

β. Στην κοινωνική πρόνοια, όπου δεσμεύθηκε για τον εκσυγχρονισμό του συνταξιοδοτικού συστήματος και τους συστήματος υγειονομικής περίθαλψης.

γ. Για τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα έχει αναλάβει να προχωρήσει σε συνεχιζόμενες μεταρρυθμίσεις με στόχο την αποκατάσταση της υγείας του τραπεζικού συστήματος, συμπεριλαμβανομένων των πωλήσεων «κόκκινων» δανείων.

δ. Στις αγορές εργασίας και προϊόντων έχει αναλάβει, μεταξύ άλλων, να ολοκληρώσει ένα σχέδιο δράσης για την αδήλωτη εργασία, να προχωρήσει

²⁴ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, (2015), Ελληνική Οικονομία, άρθρο: Ετήσια Έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος για την Ελληνική Οικονομία.

²⁵ <https://www.fortunegreece.com/article/metamnimonia-kos-odigos-pies-ine-i-ipochreosis-tis-elladas-meta-tin-exodo-apo-to-programma/> (2018)

στην μεταρρύθμιση του συστήματος αδειοδότησης των επενδύσεων και να ολοκληρώσει το κτηματολόγιο.

ε. Για το Υπερταμείο Αποκρατικοποιήσεων και τις ιδιωτικοποιήσεις ανέλαβε δεσμεύσεις για ένα σχέδιο ανάπτυξης των περιουσιακών στοιχείων και για την ολοκλήρωση βασικών αποκρατικοποιήσεων.

στ. Για τη δημόσια διοίκηση, δεσμεύτηκε να προχωρήσει στον εκσυγχρονισμό της διαχείρισης των ανθρώπινων πόρων στο δημόσιο τομέα, να φέρει ένα νέο κώδικα εργατικού δικαίου και να εφαρμόσει πολιτικές για την καταπολέμηση της διαφθοράς.

Σύμφωνα με τους δανειστές, δεδομένης της διάρκειας της κρίσης στην Ελλάδα και της μακράς περιόδου κατά την οποία η χώρα έλαβε χρηματοδοτική βοήθεια, του ακόμη υψηλού χρέους της και της πρόσφατης συμφωνίας σχετικά με μία δέσμη μέτρων για το χρέος, η ενισχυμένη εποπτεία αποτελεί την κατάλληλη προσέγγιση για να διευκολυνθεί η παροχή στήριξης για την υλοποίηση των συμφωνημένων μεταρρυθμίσεων κατά την περίοδο μετά τη λήξη του προγράμματος.

Στο πλαίσιο της ενισχυμένης εποπτείας, η Ελλάδα θα παρακολουθείται μέσω πιο συχνών αποστολών αξιολόγησης από τους θεσμούς, ενώ η υποβολή των εκθέσεων τους θα πραγματοποιείται σε τριμηνιαία βάση.²⁶ Τόσο ο πρόεδρος του Eurogroup, Μάριο Σεντένο όσο και ο επικεφαλής του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας (ESM) Κλάους Ρέγκλιγκ έχουν ήδη στείλει αυστηρά μηνύματα προς την κατεύθυνση αυτή, ξεκαθαρίζοντας πως η ενισχυμένη εποπτεία που θα υφίσταται στην Ελλάδα έως τις 31 Δεκεμβρίου 2022 δεν θα είναι μια απλή διαδικασία. Ο Κλάους Ρέγκλιγκ έχει ξεκαθαρίσει πως τα συμφωνημένα μέτρα ελάφρυνσης του χρέους θα εφαρμόζονται μόνον υπό την προϋπόθεση πως η Ελλάδα θα τηρεί τις δεσμεύσεις της. Ο δε Μάριο Σεντένο, πιο διπλωματικά, έχει επισημάνει πως στο νέο καθεστώς η ελληνική κυβέρνηση θα πρέπει να εξετάζει σε συνεννόηση με τους δανειστές την προσαρμογή υφιστάμενων μεταρρυθμίσεων και την εφαρμογή νέων πολιτικών, διατηρώντας το πνεύμα των όσων έχουν ήδη συμφωνηθεί.

Αυτό που πρέπει να ξεκαθαριστεί είναι πως η ενεργοποίηση των μέτρων για το χρέος θα βασίζεται στις θετικές εκθέσεις που θα καταρτίζονται από τους θεσμούς βάσει του πλαισίου ενισχυμένης εποπτείας. Συγκεκριμένα, μια θετική έκθεση ενισχυμένης εποπτείας θα καθιστά δυνατή την επιστροφή στην Ελλάδα του δημοσιονομικού ισοδύναμου των εσόδων των εθνικών κεντρικών τραπεζών από την κατοχή ελληνικών ομολόγων (τα ονομαζόμενα «κέρδη SMP/ANFA»). Τα κέρδη αυτά θα μεταβιβάζονται στην Ελλάδα ισόποσα σε εξαμηνιαία βάση, κάθε Δεκέμβριο και Ιούνιο, αρχής γενομένης το 2018 και έως τον Ιούνιο του 2022, υπό την προϋπόθεση θετικών εκθέσεων ενισχυμένης

²⁶ <https://www.mononews.gr/oikonomia/enischimeni-epoptia-afti-ine-i-ori-tis-komision-gia-tin-ellada-meta-ton-avgousto> (2018)

εποπτείας.

Υπό την προϋπόθεση των θετικών εκθέσεων θα ενεργοποιείται και ο μηχανισμός έκτακτης ανάγκης για το χρέος σε περίπτωση που το σενάριο για το χρέος επιδεινώνεται λόγω απροσδόκητων γεγονότων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Δ»

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Η κρίση ρευστότητας που ξέσπασε στις ΗΠΑ μετατράπηκε σε μία πιστωτική κρίση που εξαπλώθηκε τόσο στην Ευρώπη όσο και σε άλλες χώρες του κόσμου χωρίς απαραίτητα να έχουν επενδύσει στους πίκλους των ενυπόθηκων δανείων των ΗΠΑ, αποτελώντας μία από τις μεγαλύτερες οικονομικές κρίσεις στη σύγχρονη ιστορία. Η ταχύτητα με την οποία εξαπλώθηκε οφείλεται στους πολύ ισχυρούς οικονομικούς δεσμούς που είχαν δημιουργηθεί στο παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα ως αποτέλεσμα της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης²⁷. Πρόκειται για μία χρηματοπιστωτική κρίση η οποία οδήγησε σε μία σημαντική κρίση εμπιστοσύνης από την πλευρά των τραπεζών οι οποίες αρνούνταν να δανείσουν η μία στην άλλη λόγω του αυξημένου κινδύνου αθέτησης των υποχρεώσεών τους με αποτέλεσμα να επηρεαστούν αρνητικά οι επενδύσεις είτε για τα νοικοκυριά είτε για τις επιχειρήσεις.²⁸ Παρακάτω εξετάζονται οι οικονομικές κρίσεις που επηρέασαν τρεις χώρες, μέλη της Ε.Ε., την Ιρλανδία, την Ισπανία και Ουγγαρία ως περιπτώσεις αξιομνημόνευτες για ανάλυση και περαιτέρω εξαγωγή συμπερασμάτων.

1. Η Κρίση στην Ιρλανδία

Όταν η Ιρλανδία προσχώρησε στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) το 1973, ήταν η φτωχότερη χώρα στην εν λόγω ομάδα, της οποίας η οικονομική ανάπτυξη εξακολουθούσε να υστερεί μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980, συγκριτικά με τα υπόλοιπα μέλη της. Έπειτα όμως, η οικονομία της Ιρλανδίας παρουσίασε ταχεία διαδικασία κάλυψης της αρνητικής θέσης στην οποία βρισκόταν με αποτέλεσμα να γίνει μετά το Λουξεμβούργο, ένα από τα κράτη μέλη με το υψηλότερο κατά κεφαλήν εισόδημα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η ανάκαμψη που επήλθε στα τέλη του 1980 οφειλόταν σε μία σειρά από επιτυχημένες κυβερνητικές πολιτικές όπως για παράδειγμα οι «τριμερείς» μισθολογικές συμφωνίες μεταξύ των συνδικάτων, των εργοδοτών και της κυβέρνησης οι οποίες εξασφάλιζαν τη συγκράτηση των μισθών, της ανταγωνιστικότητας και του καλού εργασιακού κλίματος συμβάλλοντας έτσι

²⁷ “The economic crisis and the great problems of mankind”, HUIDUMAC-PETRESCU & POPA, 2014

²⁸ Meriam Chih Bouaziz, Younes Boujelbene, Damien Bazin, The Transmission of the Subprime Crisis: From Financial Markets to the Real Sphere, Empirical Economic Letters, 2012, pp.717-723.

στην προσέλκυση περισσότερων άμεσων ξένων επενδύσεων. Η χαμηλή εταιρική φορολογία καθιστούσε την οικονομία πιο ευέλικτη. Η πορεία προς τη νομισματική ένωση και την ένταξη στη ζώνη του ευρώ υποδήλωναν μια στροφή προς μόνιμα χαμηλότερα επίπεδα των επιτοκίων. Επιπρόσθετα, η μακρά περίοδος της υψηλής ανάπτυξης προσέλκυσε μεγάλο αριθμό μεταναστών, για πρώτη φορά στην ιστορία της Ιρλανδίας και είχε ως αποτέλεσμα την υψηλότερη αύξηση του πληθυσμού, με διαφορά, από όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με θετικά αποτελέσματα για την ιρλανδική οικονομία. Αυτή η άκρως επιτυχημένη φάση της κάλυψης της οικονομικής υστέρησης, με παράλληλη διατήρηση της μακροοικονομικής σταθερότητας, έφτασε στο τέλος της στις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας.²⁹

α. Αίτια

Τον Ιανουάριο του 1999, η Ιρλανδία μαζί με άλλα δέκα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως η Γαλλία, η Ιταλία και η Γερμανία, υιοθέτησαν το ευρώ ως κοινό τους νόμισμα. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η τεράστια έκρηξη στην αγορά των ακινήτων που αναπτύχθηκε στην Ιρλανδία κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000, τροφοδοτήθηκε από τη μεγαλύτερη διαθεσιμότητα φθηνών κεφαλαίων στις ιρλανδικές τράπεζες από τα υπόλοιπα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι με την ένταξη της στη ζώνη του ευρώ μπορούσε να δανείζεται με χαμηλότερα επιτόκια από την ευρωπαϊκή αγορά και έτσι να ανταποκρίνεται στην αυξημένη ζήτηση δανείων κυρίως από τον κατασκευαστικό χώρο. Το αποτέλεσμα ήταν ότι δόθηκε μία ιδιαίτερη ώθηση στον κλάδο των κατασκευών που συνέβαλε στη δημιουργία μιας φούσκας ακινήτων εξαιτίας της τεράστης αύξησης των τιμών τους.³⁰

Η ιρλανδική κυβέρνηση των τελευταίων ετών υποστήριζε ότι κατά ένα μεγάλο μέρος η καταστροφή της χώρας οφειλόταν στη διεθνή οικονομική κρίση, καθώς, οι τράπεζες σε όλο τον κόσμο ήταν ευάλωτες και άρα οι ιρλανδικές τράπεζες βρίσκονταν σε ακόμη πιο δύσκολη θέση διότι η ρευστότητά τους εξαρπόταν σε μεγάλο βαθμό από τη χρηματοδότησή τους από άλλες τράπεζες του εξωτερικού³¹, η οποία όμως, θα ξεσπούσε ανεξάρτητα από τις εξωτερικές επιδράσεις καθώς οι υπερπημμένες τιμές των ακινήτων είχαν αρχίσει να πέφτουν πολύ πριν ξεκινήσει η παγκόσμια κρίση. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη³² η ιρλανδική τραπεζική κρίση οφειλόταν κυρίως σε εγχώριες αποφάσεις και δράσεις και όχι τόσο στις διεθνείς επιρροές

²⁹ Klaus Regling and Max Watson, 2010, A Preliminary Report on The Sources of Ireland's Banking Crisis

³⁰ Clarke, Blanaid J. and Hardiman, Niamh, Crisis in the Irish Banking System (February 1, 2012). UCD Geary Institute Discussion Paper Series WP2012/03.

³¹ Featherstone B. 2011, 'The current economic crisis in Ireland: why social work needs to be part of the challenge to a discredited system' Comunitania

³² John L. Campbell, John A. Hall, The Paradox of Vulnerability: States, Nationalism, and the Financial Crisis, Princeton University Press, 2017

της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης.

Συγκεκριμένα, ο Whelan³³ επισημαίνει ότι η θέση της Ιρλανδίας το 2007 δεν ήταν αρκετά ισχυρή διότι η ραγδαία αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας που είχε προηγηθεί δημιούργησε αρκετές ανισοροπίες κατά τα τελευταία χρόνια της άνθησης της ιρλανδικής οικονομίας και κυρίως στον τομέα των κατοικιών. Με τον πληθυσμό να αυξάνεται, τα εισοδήματα να επεκτείνονται ραγδαία και την Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση να διευκολύνει την πρόσβαση στη χρηματοδότηση στεγαστικών δανείων μέσω των χαμηλών επιτοκίων, παρατηρήθηκε μία απότομη αύξηση της ζήτησης για τέτοια δάνεια ανεξάρτητα από την ικανότητα αποπληρωμής τους. Η συμπεριφορά αυτή είχε ως αποτέλεσμα τον τετραπλασιασμό των πιμών των ακινήτων στην Ιρλανδία μεταξύ του 1996 και του 2007, με ρυθμό αύξησης δύο φορές μεγαλύτερο από αυτόν που είχε παρατηρηθεί στις ΗΠΑ την ίδια περίοδο. Η απάντηση για την αυξημένη ζήτηση των κατοικιών ήταν η εξαιρετική άνθηση του κατασκευαστικού τομέα ο οποίος αναδείχθηκε σε κυρίαρχο κλάδο της ιρλανδικής οικονομίας εκείνη την περίοδο. Η αυξημένη ζήτηση για κατοικίες οφειλόταν και στο ότι η οικονομία βρισκόταν σε πλήρη απασχόληση, και ειδικότερα στο ότι ένα μεγάλο μέρος του απασχολούμενου εργατικού δυναμικού στον κατασκευαστικό τομέα προερχόταν από τα νεοεισερχόμενα κράτη-μέλη της ανατολικής Ευρώπης (εσωτερική μετανάστευση). Μέχρι το 2007 η απασχόληση σε αυτό τον κλάδο ανηππροσώπευε το μεγαλύτερο μέρος της συνολικής απασχόλησης (13,3%). Όταν όμως οι πιμές των κατοικιών άρχισαν να μειώνονται, η ζήτηση για νέες κατοικίες κατέρρευε, με τη στάση των δυνητικών αγοραστών να αλλάζει γρήγορα και από το να επιθυμούν απεγνωσμένα να αποκτήσουν μία κατοικία να περιμένουν για μία καλύτερη πιμή. Στα μέσα του 2008 η στεγαστική αγορά έπαυσε να κινείται με τις πιμές να μειώνονται κατά 40% με την επακόλουθη συσσώρευση απούλητων κατοικιών.

β. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2008 είχε ουσιαστικό αντίκτυπο στην ιρλανδική οικονομία κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών οδηγώντας την σε μια από τις χειρότερες οικονομικές κρίσεις που είχε βιώσει.³⁴ Συγκεκριμένα, η κατάρρευση της αγοράς κατοικιών και η επακόλουθη οικονομική, τραπεζική και δημοσιονομική κρίση αποτέλεσαν παράγοντες που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στην περίπτωση της Ιρλανδίας η οποία κατά την περίοδο 2008-2012 έπαψε να εμφανίζει ισχυρή ανάπτυξη, χαμηλή ανεργία και υγιή δημόσια οικονομικά καθώς ήταν μία περίοδος όπου οι εξαγωγές και οι επενδύσεις της παρέμειναν στάσιμες.³⁵

³³ Whelan K. (2011). Ireland's sovereign debt crisis, UCD Centre for Economic Research, Working Paper Series No. WP11/09

³⁴ K.P.V. O'Sullivan, Tom Kennedy, (2010) "What caused the Irish banking crisis?", Journal of Financial Regulation and Compliance, Vol. 18 Issue:3, pp.224-242.

³⁵ Bas Van Aarle et al, 2014, Administrative Simplification and Economic Growth: A Cross Country Empirical Study

(1) Δημοσιονομική Κρίση

Ένα αυξανόμενο μερίδιο των εσόδων που υποστήριζε τα πλεονάσματα που παρατηρούνταν στην Ιρλανδία μέχρι το 2006 προέρχονταν από φόρους των οποίων η απόδοση ήταν ευαίσθητη σε υψηλές και αυξανόμενες τιμές των περιουσιακών στοιχείων και των συναλλαγών των περιουσιακών στοιχείων, συμπεριλαμβανομένης της στέγασης (φόροι κερδών κεφαλαίου, φόροι περιουσίας και τέλη χαρτοσήμου). Κατά τη διάρκεια του 2008 όπου οι αγορές περιουσιακών στοιχείων άρχισαν να καταρρέουν, ο όγκος των συναλλαγών στέρεψε και το επίπεδο των φορολογικών εσόδων βυθίστηκε, προκαλώντας ένα διαρθρωτικό έλλειμμα στον προϋπολογισμό το οποίο διευρυνόταν όσο αυξάνονταν οι δημόσιες δαπάνες κατά τα τελευταία χρόνια.

Η περίοδος της συνεχούς οικονομικής ανάπτυξης επέτρεπε στην ιρλανδική κυβέρνηση να μειώνει τους φόρους εισοδήματος, να αυξάνει τις δαπάνες και να εξακολουθεί να εμφανίζει πλεονάσματα στον προϋπολογισμό. Κατά τη διάρκεια από το 2003 έως το 2006 η αύξηση των φορολογικών εσόδων που συνδεόταν άμεσα με τις συναλλαγές επί ακινήτων ήταν μια άλλη εκδήλωση της πιστωτικής έκρηξης. Τα έσοδα από την πώληση ακινήτων από 8% του συνόλου των φορολογικών εσόδων το 2002 έφτασαν έως 18% μέχρι το 2006. Ωστόσο, μετά την κατάρρευση του τομέα των κατασκευών και της φούσκας των ακινήτων, τα άμεσα έσοδα από την πώληση ακινήτων μειώθηκαν σε 3,6 δισεκατομμύρια ευρώ το 2008 από 8 δισεκατομμύρια ευρώ το 2006.³⁶

Η κατάρρευση της κατασκευαστικής δραστηριότητας οδήγησε σε αύξηση της ανεργίας και κατ' επέκταση σε τεράστιες απώλειες των φορολογικών εσόδων και μεγάλη αύξηση των πληρωμών κοινωνικής πρόνοιας. Αναγκαία λοιπόν είχε κριθεί η αλλαγή της φορολογικής βάσης της Ιρλανδίας αφού έπρεπε να συγκεντρωθούν όλο και περισσότερα έσοδα τα οποία είχαν χαθεί σχεδόν σε μία νύχτα όταν η σημαντική πηγή εσόδων, αυτή της οικοδομικής δραστηριότητας είχε υποστεί σοβαρή ζημία. Με την εγχώρια οικοδομική δραστηριότητα να συρρικνώνεται και την παγκόσμια οικονομία να εισέρχεται σε μια σοβαρή ύφεση, το πραγματικό ΑΕΠ της Ιρλανδίας μειώθηκε κατά 10% κατά το 2008 και το 2009. Η μείωση των τιμών συρρίκνωσε το ονομαστικό ΑΕΠ ακόμη πιο έντονα, από 190 δισεκατομμύρια ευρώ το 2007 σε 161 δισεκατομμύρια ευρώ το 2009. Παρά το γεγονός ότι ήταν μία οικονομία που για αρκετά χρόνια εμφάνιζε πλεονάσματα στον προϋπολογισμό της ξαφνικά ήρθε αντιμέτωπη με υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα που άγγιζαν το 20% του ΑΕΠ γι' αυτό και απαιτούνταν κατάλληλες δημοσιονομικές προσαρμογές. Ειδικότερα οι ιρλανδικές κυβερνήσεις από τα τέλη του 2008 είχαν προχωρήσει σε αύξηση της φορολογίας εισοδήματος, των συντελεστών

³⁶ McCarthy C. and White R. (2008). Fiscal Strategy and Economic Recovery in Dineen D., Kennedy J. and Palcic D. (2012). Ireland – From Good Example to Major Warning, How to Prevent the next Crisis, The North-South Institute

ΦΠΑ και σε περικοπές δαπανών ύψους 28,8 δισεκατομμυρίων ευρώ.³⁷

(2) Τραπεζική Κρίση

Εκτός όμως από την ιδιαίτερη ανάπτυξη που γνώρισε ο κατασκευαστικός τομέας, σημαντική ήταν και η αύξηση που σημειώθηκε στον τραπεζικό δανεισμό ο οποίος συγκεκριμένα είχε αυξηθεί κατά 200% του εθνικού εισοδήματος μέχρι το 2008. Τα δάνεια απευθύνονταν σε μεγάλο βαθμό σε εργολάβους ενώ παράλληλα και ο αριθμός των υποθηκών ήταν αρκετά υψηλός. Η πτώση των τιμών των κατοικιών δημιούργησε σοβαρά προβλήματα στον τραπεζικό κλάδο καθώς είχε χορηγηθεί ένας μεγάλος αριθμός δανείων που απευθυνόταν σε άτομα που αποσκοπούσαν απλά και μόνο στο να κερδοσκοπήσουν από την αγοραπωλησία κατοικιών. Αυτή η οικονομική ύφεση που γνώρισε η Ιρλανδία προκάλεσε το ξέσπασμα μιας κρίσης που οφειλόταν εν τέλει στην κατάρρευση των τραπεζών της.

Η ιρλανδική κυβέρνηση προκειμένου να διαφυλάξει τις τράπεζες από την χρεοκοπία εγγυήθηκε σχεδόν όλο το σύνολο των υποχρεώσεων που είχαν οι τράπεζες προς τους πελάτες τους μετατρέποντας έτσι το ιδιωτικό χρέος σε δημόσιο χρέος της χώρας με αποτέλεσμα τα προβλήματα ρευστότητας που αντιμετώπιζαν να μετατραπούν σε προβλήματα φερεγγυότητας. Οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι ιρλανδικές τράπεζες αποδίδονταν στο γεγονός ότι χρηματοδοτούσαν όσους επιθυμούσαν να επενδύσουν στην απόκτηση κατοικίας, βασιζόμενες σε μεγάλο βαθμό στο δανεισμό τους από άλλες τράπεζες του εξωτερικού (λόγω της αυξημένης ζήτησης) για την παροχή των συγκεκριμένων δανείων. Για το λόγο αυτό λοιπόν επηρεάστηκαν από την παγκόσμια κρίση ρευστότητας που ξέσπασε το 2008.

(3) Μέτρα

Οι τράπεζες της Ιρλανδίας έφτασαν στο χείλος της καταστροφής, όταν έσκασε η φούσκα των ακινήτων με την ιρλανδική κυβέρνηση να ζητά το Νοέμβριο του 2010 ένα πρόγραμμα χρηματοδοτικής στήριξης ύψους 85 δισεκατομμυρίων από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα για την αντιμετώπιση της κρίσης με αποτέλεσμα τα μέτρα που ελήφθησαν να προκαλέσουν μία ραγδαία αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος και το δημόσιο χρέος μεταξύ του 2007 και του 2012 να αυξηθεί από 25% σε 117% του ΑΕΠ.³⁸ Το πρόγραμμα που ακολούθησε η Ιρλανδία περιλάμβανε τρία βασικά σημεία:

(α) Ένα σχέδιο για τον χρηματοοικονομικό τομέα το οποίο θα βοηθούσε την Ιρλανδία να έχει έναν μικρότερο, καλύτερα οργανωμένο τραπεζικό κλάδο.

³⁷ Whelan K. (2013). Ireland's economic crisis: The good, the bad and the ugly, UCD Centre for Economic Research, Working Paper Series No. 13/06

³⁸ Bas Van Aarle et al, 2014, Administrative Simplification and Economic Growth: A Cross Country Empirical Study

(β) Δημοσιονομική εξυγίανση ώστε να τεθούν τα δημοσιονομικά της χώρας σε μία βιώσιμη πορεία μεσοπρόθεσμα.

(γ) Διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις για την αποκατάσταση της ανταγωνιστικότητας και την ενίσχυση της ανάπτυξης της οικονομίας.³⁹

Η αποφασιστική εφαρμογή του προγράμματος από την πλευρά της κυβέρνησης είχε ως αποτέλεσμα να σημειωθεί σημαντική πρόοδος στους τομείς που προαναφέρθηκαν με την Ιρλανδία να ανακτά σταδιακά την χαμένη πρόσβαση στην αγορά από τα μέσα του 2012, έτσι η κυβέρνηση ήταν σε θέση να εξέλθει από το πρόγραμμα των αυστηρών πολιτικών λιτότητας, στο τέλος του 2013 και να βασίζεται πλήρως στην χρηματοδότηση από τις αγορές σε εξαιρετικά ευνοϊκούς όρους. Τα πρώτα σημάδια ανάκαμψης εμφανίστηκαν στη διάρκεια του 2012-2013 όταν δημιουργήθηκαν νέες θέσεις εργασίας και παράλληλα η ανάπτυξη κυμαινόταν στο 5% το 2014 λόγω των ισχυρών εξαγωγών και επενδύσεων. Κατά 5,2% αυξήθηκε το 2016 το ΑΕΠ της, το 2017 ο ρυθμός ανάπτυξης κυμάνθηκε στο 7,2%, ενώ το 2018 αυξήθηκε το ΑΕΠ κατά 6,7%, που είναι ο υψηλότερος στην ΕΕ για πέμπτο συνεχόμενο έτος.

Προκύπτει πως καθοριστικός παράγοντας πίσω από αυτήν την συνεχόμενη αύξηση του ΑΕΠ της Ιρλανδίας δεν είναι άλλος από τη μετεγκατάσταση στην ιρλανδική επικράτεια μεγάλου αριθμού ξένων επιχειρήσεων που προσβλέπουν στο δέλεαρ της εξαιρετικά χαμηλής εταιρικής φορολογίας. Ως συνέπεια, η μεγάλη ανάπτυξη μειώνει το χρέος και το δημοσιονομικό έλλειμμα της χώρας ως ποσοστό επί του ΑΕΠ της.

Παρόλα αυτά οι κίνδυνοι εξακολουθούν να υπάρχουν λόγω της ασταθούς ανάπτυξης που παρατηρείται στην Ευρωπαϊκή Ένωση.⁴⁰ Η Ιρλανδία γενικά θεωρείται η ευρωπαϊκή οικονομία που είναι περισσότερο ευάλωτη στην αποχώρηση της Βρετανίας από την ΕΕ, λόγω των στενών εμπορικών τους σχέσεων.

2. Η Κρίση στην Ισπανία

Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση που ξεκίνησε το καλοκαίρι του 2007 σηματοδότησε το απότομο τέλος μιας μακράς περιόδου ανάπτυξης για την Ισπανία που είχε αρχίσει γύρω στο 1996, μία περίοδος όπου παρουσίαζε υψηλότερους ετήσιους ρυθμούς αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ (μεταξύ 1% - 1,5%) από την υπόλοιπη Ευρωζώνη ως σύνολο. Η ανάπτυξη που είχε γνωρίσει συνοδευόταν από μια έκρηξη του τομέα των κατασκευών και των ακινήτων. Αναφορικά με τον πληθυσμό βίωνε μία μεγάλη αύξηση αυτού καθώς αποτελούσε αγαπημένο προορισμό για αρκετούς λαούς εκείνη την περίοδο (αυξήθηκε από 40 εκατομμύρια κατοίκους το 1996 σε 47 εκατομμύρια κατοίκους το 2010) και έπαψε έτσι να είναι μία παραδοσιακή χώρα εκροής μεταναστών όπου κατά τη δεκαετία του 1950 και του 1960 πολλοί έφευγαν από

³⁹ <http://ec.europa.eu>

⁴⁰ <http://www.imf.org>

τη χώρα για να εργαστούν σε άλλα μέρη της Δυτικής Ευρώπης και της Λατινικής Αμερικής. Πρόκειται επίσης για μία περίοδο κατά την οποία είχαν δημιουργηθεί αρκετές θέσεις εργασίας με αποτέλεσμα η ανεργία να κυμαίνεται στο 8% το 2007 συγκριτικά με το υψηλό 25% το 1996. Ειδικότερα, ο αριθμός των απασχολουμένων αυξήθηκε από περίπου 13 εκατομμύρια το 1996 σε πάνω από 20 εκατομμύρια το 2007 με τους μετανάστες να καταλαμβάνουν τις θέσεις εργασίας που οι περισσότεροι Ισπανοί δε θεωρούσαν ελκυστικές.⁴¹

Παρά το γεγονός ότι πριν το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης η Ισπανία βρισκόταν στην κορυφή της οικονομικής της ευημερίας από την άποψη της αύξησης του ΑΕΠ και της δημιουργίας θέσεων απασχόλησης, κυρίως από τον κατασκευαστικό τομέα και τους συναφείς κλάδους και υπηρεσίες, ο συνδυασμός της αύξησης των τιμών, της προσφοράς και της ζήτησης σε αυτούς τους τομείς δημιούργησαν μια φούσκα η οποία έσκασε όταν οι επιπτώσεις της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης έγιναν αισθητές και στην Ισπανία.⁴² Η κρίση αυτή έθεσε σε κίνδυνο τις δυνατότητες του ισπανικού λαού να έχει μια ικανοποιητική ζωή επιτρέποντάς του να επιτύχει τους στόχους και τις φιλοδοξίες του, εξαιτίας των απωλειών θέσεων εργασίας, της επιδείνωσης των εσόδων και των περικοπών της κυβέρνησης στην κοινωνική πρόνοια.⁴³ Σε αντίθεση με ό,τι συνέβη στις ΗΠΑ και σε ορισμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο χρηματοπιστωτικός τομέας της Ισπανίας δεν επηρεάστηκε σοβαρά από την κρίση των subprimes το 2008, ωστόσο, η ξαφνική κατάρρευση της φούσκας των ακινήτων, που είχαν υποστηρίξει την ανάπτυξη της ισπανικής οικονομίας κατά τα προηγούμενα έτη είχε καταστροφικές συνέπειες για την οικονομική δραστηριότητα και την απασχόληση.⁴⁴ Η μεγάλη έκθεση των τραπεζών στον κατασκευαστικό κλάδο αλλά και στον τομέα των ακινήτων, μέσα από τις τεράστιες ποσότητες των πιστώσεων που χορηγούσαν, ήταν το μέσο μετάδοσης της κρίσης των κατοικιών στον ισπανικό τραπεζικό τομέα. Συνέπεια αυτής της μετάδοσης ήταν οι ισπανικές τράπεζες να αντιμετωπίσουν σοβαρά προβλήματα φερεγγυότητας, ιδίως από το 2009 και έπειτα.

α. Αίτια

Η Ισπανία αντιμετώπισε τη χειρότερη κρίση των τελευταίων πενήντα χρόνων. Η κρίση ξεκίνησε ως επέκταση της διεθνούς χρηματοοικονομικής κρίσης, αλλά οι εσωτερικές ανισοροπίες που συσσωρεύτηκαν κατά την περίοδο πριν από την κρίση επιδείνωσαν περισσότερο την κατάσταση. Ένα σημαντικό γεγονός που καθιστούσε ευάλωτη τη θέση της Ισπανίας πριν από

⁴¹ Suarez J. (2010). The Spanish crisis: background and policy challenges, CEMFI Working Paper No. 1005

⁴² Carballo-Cruz F. (2011). Causes and consequences of the Spanish economic crisis: Why the recovery is taken so long? Panoeconomicus, vol. 58, issue 3, pp. 309-328

⁴³ Guardiola J. and Guillen-Royo M. (2013). From market needs to human needs: Spain and the economic crisis, Faculty of Economics and Business (University of Granada), FEG Working Paper Series No. 02/13

⁴⁴ Godino A. and Molina O. (2011). Failed remedies and implications of the economic crisis in Spain, OSE Paper Series, Research Paper No. 6

την κρίση είναι ότι βίωνε μία περίοδο μεγάλης άνθησης που χαρακτηριζόταν από υψηλούς μισθούς αλλά από χαμηλή παραγωγικότητα καθώς η ανάπτυξη της βασιζόταν κατά ένα μεγάλο βαθμό στον τομέα των κατασκευών και του τουρισμού. Επίσης, τα χαμηλά επίπεδα παραγωγικότητας δικαιολογούνταν από το υψηλό ποσοστό της προσωρινής απασχόλησης που μείωνε τα κίνητρα τόσο των εργοδοτών όσο και των εργαζομένων για επενδύσεις σε συγκεκριμένες δεξιότητες περιορίζοντας με τον τρόπο αυτό τη μελλοντική παραγωγικότητα. Επιπλέον, πολύ συχνά οι Ισπανοί εργαζόμενοι απασχολούνταν σε θέσεις εργασίας κατώτερες των προσόντων τους οδηγώντας τους σε χαμηλότερη αποδοτικότητα. Πρέπει να αναφερθεί επίσης και το γεγονός ότι η μαζική μετανάστευση συνέβαλε στην αύξηση της ζήτησης για εργασία και ως εκ τούτου επηρέασε καθοριστικά την ανάπτυξη της ισπανικής οικονομίας από τα τέλη της δεκαετίας του 1990. Συγκεκριμένα, η ενσωμάτωση εργαζομένων χαμηλής ειδίκευσης όπως ήταν οι μετανάστες στην αγορά εργασίας της Ισπανίας διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο να κρατηθούν οι μισθοί σε χαμηλά επίπεδα σε μία περίοδο όπου οι ελλείψεις στον τομέα αυτό ωθούσαν τους μισθούς προς τα πάνω. Όμως, η αυξημένη διαθεσιμότητα των μεταναστών στο εργατικό δυναμικό είχε οδηγήσει ορισμένες ισπανικές εταιρείες να επιλέγουν τη διατήρηση της ίδιας τεχνολογίας και διαδικασίας λόγω των περιορισμένων εξειδικεύσεων.⁴⁵

Υπάρχουν αρκετοί αναλυτές που υποστηρίζουν ότι η κύρια αιτία της κρίσης που ξέσπασε στην Ισπανία κατά το 2008 ήταν οι συνεχείς πιστώσεις που παρέχονταν από τον χρηματοπιστωτικό τομέα κατά τα χρόνια πριν από την κρίση όπου ο κατασκευαστικός τομέας της Ισπανίας γνώριζε τεράστια άνθηση, εξαιτίας των ισχυρών επιχειρήσεων και επενδύσεων που είχαν δημιουργηθεί στον τομέα αυτό, που κατά τη διάρκεια της ύφεσης και της κρίσης χρέους όμως περιορίστηκαν σημαντικά. Λόγω της αυξημένης κερδοσκοπίας που παρατηρούνταν εκείνη την περίοδο, οι τράπεζες για να επιλύσουν τα αυξημένα προβλήματα που αντιμετώπιζαν αρκετά συχνά υποχρέωναν τις κυβερνήσεις για παροχή ρευστότητας.⁴⁶

Όταν η Ισπανία εισήλθε στη ζώνη του ευρώ είχε τη δυνατότητα να δανείζεται σε πολύ χαμηλά επιτόκια συγκριτικά με αυτά που κυριαρχούσαν στην αγορά, παρόλα αυτά όμως ο φθηνός δανεισμός δεν την οδήγησε σε θετικά αποτελέσματα καθώς είχε χάσει την ανταγωνιστικότητα των πμών της. Η Ισπανία είχε απολαύσει μια μακρά περίοδο πολύ χαμηλών επιτοκίων που με τη σειρά τους είχαν τονώσει την πλευρά της προσφοράς στην αγορά κατοικιών λόγω του χαμηλού κόστους χρηματοδότησης των κατασκευαστικών έργων. Από την πλευρά της ζήτησης, το χαμηλό επιτόκιο είχε ενθαρρύνει τα νοικοκυριά να χρεωθούν προκειμένου να αποκτήσουν μία κατοικία. Ένας πολύ μεγάλος αριθμός ισπανικών νοικοκυριών είχε δανειστεί με κυμαινόμενο επιτόκιο και έτσι

45-46: Godino A. and Molina O. (2011). Failed remedies and implications of the economic crisis in Spain, OSE Paper Series, Research Paper No. 6

όταν έσκασε η φούσκα των ακινήτων και αυξήθηκαν οι τιμές τους με παράλληλη άνοδο των επιτοκίων και της ανεργίας έπρεπε να πληρώσουν περισσότερα χρήματα από όσα άξιζε το ακίνητο που είχαν στην κατοχή τους. Πρέπει να σημειωθεί ότι, η φαινομενική δημοσιονομική ισορροπία του ισπανικού προϋπολογισμού κατά τη διάρκεια των περιόδων 2000-2007 οφειλόταν κυρίως στους υψηλούς φόρους που είχαν θεσπίσει οι ισπανικές αρχές για την αγορά κατοικίας.⁴⁷

Έτσι, μεσοπρόθεσμα, το σημαντικότερο πρόβλημα της ισπανικής οικονομίας δεν ήταν το μέγεθος του δημόσιου χρέους, όπως συνέβαινε σε αρκετές ευρωπαϊκές οικονομίες. Η υπερχρέωση του ιδιωτικού τομέα ήταν αυξανόμενη κατά την προ κρίσης περίοδο. Κατά την περίοδο 2004-2007, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης των πιστώσεων στην Ισπανία ήταν 21,8%, ενώ στην ευρωζώνη ήταν μόλις 8,9%. Η συγκεκριμένη εξέλιξη μπορεί να εξηγηθεί από την έντονη αύξηση των στεγαστικών δανείων προς τα νοικοκυριά και ιδιαίτερα από την υπερβολική πιστωτική επέκταση για τις παραγωγικές δραστηριότητες που σχετίζονταν με τον τομέα των κατασκευών.

Ένα άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό της δεκαετίας πριν από την κρίση που βίωσε η Ισπανία το 2008 και την έκανε πιο ευάλωτη σε αυτή ήταν η δραστική επιδείνωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Το έλλειμμα ήταν 3,3% του ΑΕΠ το 2002. Ωστόσο, το 2007 έφτασε το 10%, ένα πρωτοφανές επίπεδο για την Ισπανία. Η επιδείνωση αυτή οφειλόταν κυρίως σε τρεις ομάδες παραγόντων:⁴⁸

(1) Το εμπορικό έλλειμμα τριπλασιάστηκε κατά την εξεταζόμενη περίοδο ανάπτυξης, επειδή η εσωτερική ζήτηση αυξήθηκε σημαντικά για τις εισαγωγές ενώ, οι εξαγωγές δεν ήταν σε θέση να ανπισταθμίσουν τη διαφορά.

(2) Οι παράγοντες που χρησιμοποιούνταν για να ανπισταθμίσουν το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου επίσης επιδεινώνονταν. Το ισοζύγιο των τρεχουσών μεταβιβάσεων εμφάνισε έλλειμμα λόγω των εμβασμάτων των μεταναστών προς τις χώρες τους καθώς επίσης και το έλλειμμα του ισοζυγίου εισοδημάτων αυξήθηκε σημαντικά.

(3) Τέλος, η ανταγωνιστικότητα των τιμών της οικονομίας επιδεινώθηκε ως αποτέλεσμα της διαφοράς του πληθωρισμού σε σχέση με τους εμπορικούς εταίρους της. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, αρκετές εξαγωγικές εταιρείες να μειώσουν τις τιμές εξαγωγής ή την εξαγωγική τους δραστηριότητα προκαλώντας επιπτώσεις στο εμπορικό ισοζύγιο.

β. Επιπτώσεις

Η αύξηση της ζήτησης για την απόκτηση στέγης στην Ισπανία

⁴⁷ Gentier A. (2012). Spanish Banks and the Housing Crisis: Worse than the Subprime Crisis? International Journal of Business, vol. 17, no. 4, pp. 342-351

⁴⁸ Elteto A. (2011). The economic crisis and its management in Spain, Eastern Journal of European Studies, vol. 2, issue 1, pp. 41-55

οδήγησε σε αύξηση της ζήτησης δανείων με τις τραπεζικές πιστώσεις να αυξάνουν το ιδιωτικό χρέος των νοικοκυριών. Είναι φυσικό λοιπόν με την αυξημένη ζήτηση για κατοικίες που κυριαρχούσε εκείνη την περίοδο να αυξηθούν σημαντικά και οι τιμές τους. Όταν όμως οι τιμές άρχισαν να συρρικνώνονται απότομα αποκαλύφθηκε ότι υπήρχε μία μεγάλη φούσκα στον ισπανικό τομέα ακινήτων η οποία είχε προκαλέσει την έντονη υπερεκτίμηση του κλάδου αυτού. Από το 2007 και μετά, η εξέλιξη του ισπανικού τραπεζικού τομέα εξαρπόταν από την έκταση της διεθνούς κρίσης και της κατάρρευσης της στεγαστικής φούσκας στην Ισπανία. Η γενίκευση της διεθνούς κρίσης και της έλλειψης εμπιστοσύνης στις χρηματοοικονομικές αγορές, είχαν ως αποτέλεσμα οι ισπανικές τράπεζες να έχουν περιορισμένη πρόσβαση στη χρηματοδότηση από τις διεθνείς αγορές. Τα τελευταία χρόνια, υπήρξαν εσωτερικοί παράγοντες που επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τα κέρδη του κλάδου όπως η υψηλή έκθεση των ισπανικών τραπεζών στην αγορά ακινήτων, σε συνδυασμό με την οικονομική ύφεση και τη συνακόλουθη αύξηση της ανεργίας. Πρέπει να σημειωθεί ότι αυτοί οι παράγοντες συνέβαλαν καθοριστικά στην αύξηση των ποσοστών αθέτησης των υποχρεώσεων των τραπεζών, με αρνητικές συνέπειες για τα επίπεδα φερεγγυότητας του κλάδου.⁴⁹

Οι επιπτώσεις της κρίσης σχετικά με την απασχόληση στην ισπανική οικονομία ήταν καταστροφικές. Μέχρι το τέλος του 2010, ο αριθμός των ανέργων είχε αυξηθεί κατά 152%, ποσοστό που άγγιζε τα 4 εκατομμύρια 630 χιλιάδες ανέργους δηλαδή το 20,1% του εργατικού δυναμικού. Ωστόσο, το πρόβλημα της υψηλής ανεργίας δεν ήταν κάτι καινούριο για την Ισπανία. Συγκεκριμένα, μεταξύ του 2008 και του 2010, οι απώλειες θέσεων εργασίας στον κατασκευαστικό τομέα της Ισπανίας (συμπεριλαμβανομένου και του τομέα ακινήτων) ήταν υψηλότερες από 36%.⁵⁰ Στις χώρες της Βαλτικής και την Ιρλανδία οι απώλειες θέσεων εργασίας στον τομέα των κατασκευών κυμαίνονταν σε υψηλότερα επίπεδα, γύρω στο 50% ενώ, στις ΗΠΑ και τη Δανία ήταν σημαντικά χαμηλότερα, στο 25 % περίπου. Πρέπει να σημειωθεί όμως, ότι πριν ξεσπάσει η στεγαστική κρίση και στην Ισπανία, απασχολούνταν ένα υψηλό ποσοστό του εργατικού δυναμικού στον κλάδο των κατασκευών (13,2% έναντι 8,4% στην υπόλοιπη ευρωζώνη). Ένας άλλος παράγοντας που δικαιολογεί την υψηλή αύξηση της ανεργίας από την αρχή της κρίσης ήταν η απότομη ανατίμηση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας που παρατηρήθηκε μετά την έναρξη στη νομισματική ένωση. Κατά την τελευταία δεκαετία, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος αυξήθηκε κατά 20% περισσότερο στην Ισπανία από ό,τι στην ευρωζώνη, γεγονός που μείωσε την ανταγωνιστικότητα της ισπανικής οικονομίας. Είναι λογικό λοιπόν όταν ξεκίνησε η κρίση, οι επιχειρήσεις προκειμένου να μειώσουν το κόστος, να διατηρήσουν

⁴⁹ Carballo-Cruz F. (2011). Causes and consequences of the Spanish economic crisis: Why the recovery is taken so long? *Panoeconomicus*, vol. 58, issue 3, pp. 309-328

⁵⁰ Alvarez Aledo C. (2011). Mercado de Trabajo: Balance global, in Carballo-Cruz F. (2011). Causes and consequences of the Spanish economic crisis: Why the recovery is taken so long? *Panoeconomicus*, vol. 58, issue 3, pp. 309-328

το μερίδιο αγοράς τους και τα επίπεδα κερδοφορίας τους να προχωρήσουν σε απολύσεις λόγω της αδυναμίας υποτίμησης του νομίσματος και την ακαμψίας των ονομαστικών μισθών. Η διατήρηση των άκαμπτων, υψηλών επιπέδων των μισθών και των συνθηκών που επικρατούσαν στην αγορά εργασίας σήμαινε ότι ο μόνος τρόπος για να μειωνόταν το σχετικό κόστος και να βελτιωνόταν η παραγωγικότητα ήταν η προσαρμογή ή η μείωση του εργατικού δυναμικού των ισπανικών επιχειρήσεων. Πρέπει να επισημανθεί ότι στην Ισπανία από τα τέλη της δεκαετίας του '80 μέχρι το 2008 περισσότερο από το 30% του εργατικού δυναμικού εργαζόταν με συμβάσεις ορισμένου χρόνου, έτσι όταν ξέσπασε η κρίση ένα μεγάλο μέρος αυτών των εργαζόμενων απολύθηκε καθώς οι υποχρεώσεις των εργοδοτών απέναντι τους ήταν πολύ μικρότερες σε σχέση με τους εργαζόμενους που είχαν συμβάσεις αορίστου χρόνου. Οι αποζημιώσεις τους ανέρχονταν σε 8 ημέρες ανά έτος εργασίας γι' αυτό και οι εργοδότες είχαν μεγαλύτερο κίνητρο να προσλαμβάνουν άτομα με συμβάσεις ορισμένου χρόνου. Αντιθέτως, σε περίπτωση απόλυσης με σύμβαση αορίστου χρόνου οι αποζημιώσεις ήταν αρκετά δαπανηρές.⁵¹

γ. Μέτρα

Σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν λοιπόν η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση έθεσε τέλος στη «χρυσή δεκαετία» που βίωνε η Ισπανία. Μεταξύ του 2008 και του 2010, οι μακροοικονομικοί δείκτες επιδεινώθηκαν σημαντικά. Οι προηγούμενες θετικές τάσεις ανιστράφηκαν. Η φούσκα έσκασε και ο κατασκευαστικός τομέας έπρεπε να αναδιαρθρωθεί. Οι πιστωτικές συνθήκες σκλήρυναν, η ανεργία εκπνέχθηκε και πάλι σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα (έως 20%). Πολλοί από τους νέους έχασαν τη δουλειά τους (το ποσοστό ανεργίας των νέων ήταν 41,6 % το 2010, μακράν το υψηλότερο στην Ευρώπη) μεταξύ των οποίων πολλοί ήταν και μετανάστες. Το 2011 τα στοιχεία χειροτέρεψαν με ένα γενικό ποσοστό ανεργίας 21,3 % και για τους νέους κάτω των 25 ετών σε ποσοστό 45 %.

Η συσσώρευση ενός τεράστιου δημοσιονομικού ελλείμματος ανάγκασε την κυβέρνηση να αλλάξει τη δημοσιονομική της πολιτική το 2010 ύστερα και από τις πιέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Οι διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές έχασαν την εμπιστοσύνη τους απέναντι στην Ισπανία γι' αυτό και από τότε, ο κύριος στόχος της ισπανικής κυβέρνησης ήταν να υπερασπιστεί την αξιοπιστία του προγράμματος σταθερότητάς της και να μειώσει το δημοσιονομικό της έλλειμμα σταδιακά, αλλά σταθερά σε 6% του ΑΕΠ το 2011 και στο 3% μέχρι το 2013. Προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, εφάρμοσε διάφορα μέτρα λιτότητας όπως η αύξηση του ορίου ηλικίας για συνταξιοδότηση, από τα 65 στα 67 έτη, 5% μείωση των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων για το 2010 και πάγωμα των αυξήσεων για τα επόμενα

⁵¹ Elteto A. (2011). The economic crisis and its management in Spain, Eastern Journal of European Studies, vol. 2, issue 1, pp. 41-55

έτη, μείωση κατά 15% στους μισθούς των μελών της κυβέρνησης. Επίσης, μείωση των δαπανών των κρατικών υποδομών κατά 6 δισεκατομμύρια μέχρι το 2012, αύξηση του φόρου προστιθέμενης αξίας και των επιτοκίων. Επιπρόσθετα, η ισπανική κυβέρνηση προχώρησε σε αύξηση του φόρου εισοδήματος των φυσικών προσώπων υψηλού εισοδήματος, σε αύξηση του φόρου στα τσιγάρα, σε ιδιωτικοποίηση ορισμένων δημόσιων επιχειρήσεων, σε περικοπές στις δαπάνες των φαρμάκων.⁵²

Ειδικότερα, πρέπει να τονιστεί ότι το 2012 πραγματοποιήθηκαν διαρθρωτικές αλλαγές στην αγορά εργασίας, οι οποίες παρείχαν μεγαλύτερη ευελιξία αναφορικά με τις περικοπές των μισθών και επίσης εφαρμόστηκαν και οι συλλογικές απολύσεις. Επιπλέον, η επανατοποθέτηση της απασχόλησης στο δημόσιο τομέα έχει μειωθεί τα τελευταία χρόνια, μειώνοντας έτσι τον αριθμό των δημοσίων υπαλλήλων. Οι μειώσεις των μισθών των δημοσίων και ιδιωτικών υπαλλήλων, οι περικοπές στις συντάξεις, οι αυξήσεις των άμεσων και έμμεσων φόρων και η αύξηση των τιμών είχαν οδηγήσει σε μείωση του καθαρού εισοδήματος, υπονομεύοντας κατά συνέπεια την αγοραστική δύναμη των Ισπανών.

Τα μέτρα λιτότητας που είχαν ληφθεί περιόρισαν τα κονδύλια που απευθύνονταν στον κλάδο των κατοικιών επηρεάζοντας επίσης και τον κλάδο της υγείας λόγω της διακοπής της χρηματοδότησης κάποιων φαρμάκων και του κλεισίματος ορισμένων κέντρων υγείας. Σημειώθηκαν όμως και περικοπές στην εκπαίδευση ενώ παράλληλα αυξηθήκαν οι φόροι των πανεπιστημίων καθιστώντας πιο δαπανηρή την είσοδο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση η οποία στο μέλλον θα αντανάκλασε την αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων. Ως αποτέλεσμα της λιτότητας που είχε επιβληθεί κατά την περίοδο της κρίσης, ο οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών είχε ζητήσει από την ισπανική κυβέρνηση να εγγυηθεί τα ανθρώπινα δικαιώματα μέσω νομοθετικών μέτρων προκειμένου να αποφευχθεί η αύξηση των διακρίσεων, της φτώχειας, της ανεργίας και των κινδύνων για την υγεία και άλλων πιθανών συνεπειών της ύφεσης.⁵³

Γίνεται κατανοητό λοιπόν ότι οι πολιτικές αυτές συνέβαλαν στην εμβάθυνση της οικονομικής ύφεσης το 2012 και σχεδόν στο σύνολο του 2013, αν και συνέβαλαν στη σταθεροποίηση της οικονομίας και επέτρεψαν κάποια θετικά οικονομικά στοιχεία για να αναδυθεί το 2014. Η πιο θετική πτυχή που παρουσιάστηκε κατά την περίοδο 2009-2013, και φυσικά ένα από τα πιο σημαντικά γεγονότα, ήταν η αύξηση των ισπανικών εξαγωγών προς την Ευρώπη και τον υπόλοιπο κόσμο, χάρη στην ανακτηθείσα ανταγωνιστικότητα και την αύξηση της παραγωγικότητας.

Παρά το γεγονός ότι η Ισπανία είχε αρχίσει να ανακάμπτει η ανεργία

⁵² Carballo-Cruz F. (2011). Causes and consequences of the Spanish economic crisis: Why the recovery is taken so long? *Panoeconomicus*, vol. 58, issue 3, pp. 309-328

⁵³ Guardiola J. and Guillen-Royo M. (2013). From market needs to human needs: Spain and the economic crisis, Faculty of Economics and Business (University of Granada), FEG Working Paper Series No. 02/13

εξακολουθούσε να παραμένει σε υψηλά επίπεδα. Ειδικότερα, το 2014 η ισπανική οικονομία αναπτύχθηκε κατά 14 % γεγονός το οποίο οφειλόταν στην αύξηση των επιχειρηματικών επενδύσεων και της ιδιωτικής κατανάλωσης καθώς είχε ενισχυθεί η χαμένη εμπιστοσύνη προς το ισπανικό κράτος ύστερα από μία σειρά ισχυρών πολιτικών. Η ανάπτυξη ενισχύθηκε επίσης από την μετέπειτα μείωση του κόστους δανεισμού τόσο για τους επιχειρηματίες όσο και για τους πολίτες, ή απασχόληση άρχισε να αυξάνεται με την πάροδο του χρόνου αφού η παροχή πιστώσεων δημιούργησε νέες θέσεις εργασίας, σ' αυτό όμως συνέβαλαν και οι μεταρρυθμίσεις που είχαν πραγματοποιηθεί στον εργασιακό τομέα. Με την πάροδο του χρόνου άρχισε να βελτιώνεται και ο τομέας των ακινήτων με τις τιμές των κατοικιών να αυξάνονται ελαφρά κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2014 δημιουργώντας και πάλι κίνητρα για επενδύσεις σε αυτό τον τομέα. Η Ισπανία έχει καταγράψει ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης πάνω από 3% μεταξύ 2015 και 2017, γεγονός που έχει οδηγήσει στην αύξηση της τιμής των κατοικιών κατά 25% από το 2015 μέχρι σήμερα. Ωστόσο, η κεντρική τράπεζα της Ισπανίας διαβεβαιώνει πως δεν υπάρχουν σημάδια «φούσκας» στην αγορά ακινήτων. Η σταθερή, αλλά εντυπωσιακή αύξηση του ΑΕΠ γεννά νέα σημάδια ζωής για την Ισπανία καθώς φαίνεται σήμερα να βρίσκεται για τα καλά στον δρόμο της υπέρβασης της προηγούμενης οικονομικής της κατάπτωσης μέσω μιας νέας προοπτικής για το μέλλον.

Συνολικά, η ανιμετώπιση της χρηματοπιστωτικής κρίσης από την Ισπανία είναι ανικείμενο συζήτησης σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Σύμφωνα με τις πολιτικές αρχές στις Βρυξέλλες, η οικονομική ανάπτυξης της Ισπανίας είναι έκτοτε ταχύτερη από τους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης άλλων χωρών που επλήγησαν από την κρίση της Ευρωζώνης. Η ισπανική οικονομία, με μοχλό την αύξηση της ζήτησης για εγχώρια αγαθά και εξαγωγές επεξεργασμένων προϊόντων, έφτασε να είναι η πέμπτη μεγαλύτερη οικονομία της ΕΕ.

Παρόλα αυτά, η χώρα δεν έχει ξεφύγει πλήρως από τα προβλήματά της, καθώς ανιμετωπίζει ακόμη υψηλά επίπεδα χρέους και ζητήματα εργασιακής αγοράς. Τα ποσοστά ανεργίας έχουν μειωθεί σημαντικά σε σχέση με την περίοδο της Μεγάλης Ύφεσης, αλλά πρόσφατα κυμαίνονται σε επίπεδα που χαρακτηρίζουν περιόδους αβεβαιότητας και μετρήσιμων διακυμάνσεων. Το ποσοστό ανεργίας κατά τους πρώτους μήνες του 2018 αυξήθηκε στο 16,47% σε σχέση με το 16,55% της προηγούμενης περιόδου και παραμένει ένα από τα υψηλότερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Μια μελλοντική οικονομική, πολιτική ή άλλου τύπου κρίση μπορεί να οδηγήσει σε υποχώρηση της ισπανικής οικονομίας - μια εξέλιξη που θα επέτεινε τις ανεπούλωτες πληγές του ισπανικού ψυχισμού. Η πίεση της Καταλωνίας για ανεξαρτησία είναι ενδεικτική ενός ευάλωτου κράτους.

Η χώρα αναγεννάται. Ο ενεστώτας χρόνος εδώ αποδίδει με τον καλύτερο τρόπο τη σημερινή θέση της Ισπανίας εντός της ΕΕ.

3. Η Κρίση στην Ουγγαρία

Η Ουγγαρία θεωρούνταν μια από τις πιο πλούσιες χώρες της Ευρώπης μετά την πτώση του Κομμουνισμού το 1989, καθώς εκείνη την περίοδο είχε παρατηρηθεί μεγάλη εισροή άμεσων ξένων επενδύσεων με αποτέλεσμα μια ταχεία και σταθερή πορεία ανάπτυξης. Ήταν μία χώρα που είχε επηρεαστεί ελάχιστα από τις κρίσεις της Ασίας και της Ρωσίας κατά την περίοδο 1997-1998. Η Ουγγαρία εντάχθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2004, έχοντας μεταμορφωθεί σε μία οικονομία αγοράς. Από τότε, όπως και αρκετά από τα νεοεισερχόμενα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ξεκίνησε μία προσπάθεια σύγκλισης προς τους ρυθμούς ανάπτυξης των παλαιότερων μελών. Παρά την ενθάρρυνση που δεχόταν σχετικά με τα επίπεδα ανάπτυξης που πραγματοποιούσε, οι ακατάλληλες οικονομικές πολιτικές που ακολουθούσαν οι εκάστοτε κυβερνήσεις, οι διαρθρωτικές ανεπάρκειες της εγχώριας αγοράς σε συνδυασμό με την έλλειψη εμπιστοσύνης από την πλευρά των ξένων επενδυτών είχαν ως αποτέλεσμα η τρέχουσα παγκόσμια οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2008 να πλήξει σε μεγάλο βαθμό την Ουγγαρία συγκριτικά με τα υπόλοιπα νεοεισερχόμενα μέλη της ΕΕ⁵⁴ καθώς πρόκειται για μία μικρή οικονομία η οποία εξαρπόταν σε μεγάλο βαθμό από τις εξαγωγές και τις άμεσες ξένες επενδύσεις.

Υπήρχαν αρκετοί που πίστευαν ότι η Ουγγαρία θα αντιμετώπιζε την πιο σημαντική πτώση στην οικονομία της, καθώς οι εξαγωγές προς τη Δυτική Ευρώπη είχαν συρρικνωθεί και η ανεργία είχε αυξηθεί σε σημαντικό βαθμό. Κατά το 2008 η ουγγρική οικονομία αναπτύχθηκε με ρυθμό 0,6%, ενώ είχε σημειώσει ρυθμό ανάπτυξης 1,1% το 2007 και 4,1% το 2006.⁵⁵ Τον Οκτώβριο του 2008 όμως, απέφυγε την οικονομική κατάρρευση με τη λήψη ενός πακέτου στήριξης ύψους 25,1 δισεκατομμυρίων δολαρίων, από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Παγκόσμια Τράπεζα με σκοπό την αποκατάσταση της εμπιστοσύνης των επενδυτών που είχε πληγεί μετά την αναταραχή που είχε ξεσπάσει στις χρηματοπιστωτικές αγορές. Ελήφθησαν διάφορα φορολογικά μέτρα με σκοπό τη μείωση των χρηματοδοτικών αναγκών του κράτους και τη διασφάλιση της βιωσιμότητας του ενώ παράλληλα πραγματοποιήθηκαν και περικοπές στις δημόσιες δαπάνες.

α. Αίτια

Ένας από τους βασικότερους λόγους εξαιτίας του οποίου η Ουγγαρία επηρεάστηκε από την παγκόσμια οικονομική κρίση ήταν ότι αποτελούσε το πιο χρεωμένο νέο μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης με το δημόσιο χρέος να αγγίζει το 66% το 2007. Από το 2001 το δημοσιονομικό έλλειμμα της Ουγγαρίας ξεκίνησε να διογκώνεται και κυρίως από το 2006

⁵⁴ Dapontas D. (2011). Currency crisis: the case of Hungary (2008-2009) using two stage least squares, special conference paper, bank of Greece, Eurosystem

⁵⁵ Hodorogel R.G. (2009). The economic crisis and its effects on SMEs, Theoretical and Applied Economics, vol. 5, issue 5, pp. 79

καθώς οι ουγγρικές κυβερνήσεις ακολουθούσαν μια μη βιώσιμη δημοσιονομική πολιτική. Τα μέτρα λιτότητας που είχαν υιοθετηθεί το 2006 περιείχαν πάρα πολλές φορολογικές αυξήσεις και λίγες μειώσεις των δαπανών, μειώνοντας το ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας.⁵⁶

Εκτός όμως από το υψηλό δημόσιο χρέος η Ουγγαρία αντιμετώπιζε και άλλες σοβαρές αδυναμίες στον δημόσιο τομέα όπως το γεγονός ότι οι κρατικές δαπάνες ξεπερνούσαν το 50% του ΑΕΠ συγκριτικά με το χαμηλότερο 40% των περισσότερων χωρών της Κεντρικής Ευρώπης. Για τη χρηματοδότηση ενός τόσο υψηλού επιπέδου δαπανών, οι φόροι και οι εισφορές ήταν απαραίτητο να κυμανθούν σε υψηλά επίπεδα παρά το γεγονός ότι το ποσοστό απασχόλησης ήταν από τα χαμηλότερα στην Ευρώπη καθώς επίσης και ο ρυθμός ανάπτυξης εξακολουθούσε να επιβραδύνεται.

Σύμφωνα με το International Monetary Fund (IMF 2009), οι τράπεζες, συμπεριλαμβανομένων και των ξένων τραπεζών, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην αυξανόμενη χρηματοοικονομική ενοποίηση της Ουγγαρίας με την υπόλοιπη Ευρώπη. Με εύκολη πρόσβαση σε ξένο νόμισμα χρηματοδότησης, και το γεγονός ότι οι ξένες τράπεζες προσέφεραν δάνεια σε διαφορετικά νομίσματα, γεγονός που είχε απγραφεί από τις εγχώριες (ουγγρικές) τράπεζες οδήγησε τα νοικοκυριά και πολλές μεγάλες εταιρείες να προτιμούν να δανειστούν σε ξένο νόμισμα λόγω των χαμηλότερων επιτοκίων αψηφώντας τον κίνδυνο να μεταβληθούν οι συναλλαγματικές ισοτιμίες. Έτσι, σύντομα το μεγαλύτερο μέρος των δανείων των εγχώριων τραπεζών ήταν εκφρασμένο σε ξένο νόμισμα με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν αυξημένο πιστωτικό κίνδυνο. Το σημαντικό ύψος των οικονομικών εισροών οδήγησε με την πάροδο του χρόνου σε ένα υψηλό επίπεδο του δημόσιου και του ιδιωτικού εξωτερικού χρέους. Η Ουγγαρία τη δεκαετία του 1990 είχε το υψηλότερο εξωτερικό χρέος έναντι των γειτονικών χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Μαζί με τη μετάβαση σε μια οικονομία αγοράς και τη διαδικασία προσχώρησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση ήρθαν σημαντικές οικονομικές εισροές που αύξησαν την παραγωγικότητα, αλλά προστέθηκαν επίσης σε εξωτερικές υποχρεώσεις. Το εξωτερικό χρέος της Ουγγαρίας ανήλθε σε περίπου 97% του ΑΕΠ στο τέλος του 2007. Η κατάσταση αυτή επιδείνωσε περαιτέρω την αξιοπιστία της Ουγγαρίας προς τις διεθνείς αγορές και περιορίσε την πρόσβασή της στην αγορά ομολόγων. Έτσι, η άφιξη της διεθνούς κρίσης οδήγησε την ήδη εύθραυστη και υπερχρεωμένη ουγγρική οικονομία προς την ύφεση.

Η αύξηση του εξωτερικού δανεισμού συνέβαλε στην εμφάνιση μεγάλων ελλειμμάτων στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών το 2006 και το 2007 (7,5% και 6,4% του ΑΕΠ, αντίστοιχα), καθώς και σε ένα μεγάλο δημοσιονομικό έλλειμμα το 2006. Τα ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών

⁵⁶ Simonovits A. (2011). International Economic Crisis and the Hungarian Pension Reform, IEHAS Discussion Papers No. MT-DP-2011/11

συναλλαγών έγιναν πολύ πιο προβληματικά όταν οι εισροές ξένων κεφαλαίων περιορίστηκαν και στη συνέχεια αντιστράφηκαν, κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας οικονομικής επιβράδυνσης. Οι ισολογισμοί του ιδιωτικού τομέα επλήγησαν επίσης σκληρά όταν, ως απάντηση σε αυτές τις ανατροπές, το εγχώριο νόμισμα υποτιμήθηκε απότομα (δεδομένου ότι ο ιδιωτικός τομέας ήταν υπερχρεωμένος σε ευρώ).

β. Επιπτώσεις

Αρχικά, πρέπει να επισημανθεί ότι κατά τη διάρκεια της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης το τραπεζικό σύστημα της Ουγγαρίας επηρεάστηκε αρνητικά λόγω του ότι ήταν κυρίως ξένης ιδιοκτησίας και εξαρτόταν σε μεγάλο βαθμό από τις διεθνείς τραπεζικές ροές με αποτέλεσμα η αδυναμία πρόσβασης της χώρας στο ξένο κεφάλαιο να προκαλέσει σοβαρά προβλήματα.⁵⁷ Μία από τις σημαντικότερες επιπτώσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στην ουγγρική οικονομία όπως αναφέρει ο Egedy⁵⁸, ήταν η πτώχευση που υπέστησαν αρκετά νοικοκυριά αλλά και επιχειρήσεις καθώς εξαιτίας της υποτίμησης του νομίσματος της Ουγγαρίας (φιορίνι) τα δάνεια που είχαν συναφθεί σε ξένο νόμισμα ήταν δύσκολο να αποπληρωθούν προκαλώντας έτσι σοβαρά προβλήματα ρευστότητας στο τραπεζικό σύστημα. Οι λήπτες αυτών των δανείων είχαν παραπλανηθεί από τα χαμηλότερα επιτόκια που προσέφεραν οι τράπεζες σε δάνεια ξένων νομισμάτων αγνοώντας τον κίνδυνο που θα ενείχε μία μεταβολή στη συναλλαγματική ισοτιμία με αποτέλεσμα λόγω της υποτίμησης του φιορινιού να απαιτούνται περισσότερα ουγγρικά νομίσματα για την αποπληρωμή των ξένων δανείων. Από το 2009 και έπειτα οι τράπεζες προκειμένου να καλυφθούν έναντι του πιστωτικού κινδύνου δηλαδή του κινδύνου να μην πάρουν ποτέ πίσω τα χρήματα που δάνεισαν, περιόρισαν τις χρηματοδοτήσεις σε διαφορετικά νομίσματα αυξάνοντας τα επιτόκια, αλλά και ο κόσμος είχε αρχίσει να γίνεται περισσότερο προσεκτικός. Επιπρόσθετα τονίζει ότι, σημαντικό αποτέλεσμα των προβλημάτων που αντιμετώπιζε η Ουγγαρία ήταν μεταξύ του 2008 και 2009, το ΑΕΠ να μειωθεί κατά 6,7%. Ειδικότερα, κατά την περίοδο της κρίσης ο αριθμός των επιχειρήσεων μειώθηκε ραγδαία όπου τη σημαντικότερη πτώση δέχθηκαν ο τομέας των κατασκευών, της αυτοκινητοβιομηχανίας και της μεταποίησης και επακόλουθα ένας μεγάλος αριθμός απασχολούμενων έχασε την εργασία του. Τα εισοδήματα των νοικοκυριών μειώθηκαν αισθητά και για να ανταπεξέλθουν στην κατάσταση που είχε δημιουργήσει η κρίση προσπαθούσαν να περιορίσουν τα περιττά έξοδα (διαδίκτυο, τηλέφωνο) αδυνατώντας να μπορούν να πραγματοποιήσουν αποταμιεύσεις με το χάσμα μεταξύ φτωχών και πλουσίων να διευρύνεται.

⁵⁷ Cordero J.A. (2009). The IMF's Stand-by Arrangements and the Economic Downturn in Eastern Europe The Cases of Hungary, Latvia, and Ukraine, Center for Economic and Policy Research, Washington, D.C.

⁵⁸ Egedy T. (2012). The effects of global economic crisis in Hungary, Hungarian Geographical Bulletin, vol. 61, issue 2, pp. 155–173

Υ. Μέτρα

Λόγω των κακών οικονομικών συνθηκών και της χαμηλής αξιοπιστίας της δημοσιονομικής πολιτικής της, η τότε κυβέρνηση ζήτησε στα τέλη του 2008 στήριξη από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο καθώς χωρίς εξωτερική βοήθεια δεν ήταν σε θέση να συνεχίσει να εκπληρώνει τις υποχρεώσεις της και αφού δεν μπορούσε να στραφεί στις αγορές αναγκάστηκε να αποδεχθεί τους όρους του παρά την ήδη συρρικνωμένη οικονομία της.⁵⁹ Φυσικά το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο αποτελεί το δανειστή «έσχατης ανάγκης» και δεν είναι θετικό σημάδι το γεγονός μία χώρα να είναι αναγκασμένη να στραφεί προς αυτό αντί της χρηματοδότησής της από την αγορά. Χρειαζόταν όμως μία συμφωνία προκειμένου να ενισχύσει την αξιοπιστία της. Καθώς, οι διαπραγματεύσεις είχαν ολοκληρωθεί με επιτυχία η αξία του φιορινού άρχισε να ανεβαίνει. Χωρίς τη συμφωνία η αξία του όλο και θα έπεφτε με αποτέλεσμα όσοι είχαν χρέη σε ξένο νόμισμα να μην μπορούν να τα αποπληρώσουν και οι ουγγρικές αρχές να αδυνατούν να εκδίδουν νέα ομόλογα.

Προκειμένου οι ουγγρικές αρχές να λάβουν την οικονομική ενίσχυση που χρειαζόνταν ήταν υποχρεωμένες να εφαρμόσουν μέτρα που θεωρούνταν αναγκαία για την επίτευξη της μακροοικονομικής σταθερότητας. Για την ενίσχυση και την αύξηση της αξιοπιστίας της δημοσιονομικής πολιτικής, η τότε κυβέρνηση είχε εφαρμόσει γρήγορα νόμο περί δημοσιονομικής ευθύνης που εισήγαγε διαδικαστικούς κανόνες για την συγκράτηση της αύξησης των δημόσιων δαπανών, ορισμένους περιορισμούς σχετικά με το χρέος και τα ελλείμματα, και καθιέρωσε ένα ανεξάρτητο δημοσιονομικό συμβούλιο για την παρακολούθηση και την αξιολόγηση των εκάστοτε κυβερνητικών ενεργειών. Ωστόσο, ο θεσμός αυτός καταργήθηκε μετά την εκλογή της νέας κυβέρνησης, την άνοιξη του 2010 και αντικαταστάθηκε από μία λιγότερο ανεξάρτητη αρχή.⁶⁰

Πέρα από αυτό, οι ουγγρικές αρχές εισήγαγαν ορισμένα μέτρα για τις δαπάνες που αφορούσαν το συνταξιοδοτικό σύστημα, τη μείωση των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων, τη μείωση της διάρκειας των επιδομάτων ανεργίας (12 έως 3 μήνες), αλλά μείωσαν επίσης και τις εισφορές των εργαζομένων για ευπαθείς ομάδες εργαζομένων (π.χ. νεότεροι εργαζόμενοι) και σχετικά με τις φορολογικές ελαφρύνσεις για τους χαμηλόμισθους εργαζομένους. Από την άλλη πλευρά, η κυβέρνηση προσπάθησε να στηρίξει τα νοικοκυριά, τροποποιώντας τις συμβάσεις των δανείων τους και επιτρέποντάς τους να ξεπληρώσουν τα χρέη τους, σύμφωνα με ευνοϊκότερους όρους.

⁵⁹ Martorano B. (2014). Is it possible to adjust 'with a human face'? Differences in fiscal consolidation strategies between Hungary and Iceland, Innocenti Working Paper no. 2014-03, UNICEF Office of Research, Florence

⁶⁰ Hagemann R.. (2011). How Can Fiscal Councils Strengthen Fiscal Performance? OECD Journal: Economic Studies, vol. 1, pp. 1-24

Κατά την περίοδο 2009-2013 πραγματοποιήθηκαν αρκετές μεταρρυθμίσεις στον τομέα της φορολογίας. Προκειμένου να μειώσουν το κόστος της αποδοτικότητας, χωρίς να βλάψουν τη δημοσιονομική αναγκαιότητα, η φορολογική επιβάρυνση μετατοπίστηκε από την εργασία στην κατανάλωση. Ειδικότερα, η κυβέρνηση αύξησε τους συντελεστές ΦΠΑ και επέβαλε φόρους επί συγκεκριμένων αγαθών. Επιπλέον, εφαρμόστηκαν περικοπές στους εταιρικούς φόρους για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων. Τέλος, επιβλήθηκαν φόροι και στον τραπεζικό τομέα ενώ και η φορολογία εισοδήματος των φυσικών προσώπων τροποποιήθηκε πολλές φορές μετά την κρίση με σκοπό να τονωθεί η οικονομική δραστηριότητα μέσω θετικών επιπτώσεων στην προσφορά εργασίας και την κατανάλωση των νοικοκυριών.

Σύμφωνα με τον Cordero,⁶¹ το ΔΝΤ δεν είχε προβλέψει επιτυχώς το πρόβλημα που θα αντιμετώπιζε η Ουγγαρία καθώς σε έκθεσή του ένα χρόνο νωρίτερα είχε γράψει ότι ο χρηματοπιστωτικός της τομέας ήταν υγιής με αποτέλεσμα η απάντησή του στην κρίση να χειροτερέψει την κατάσταση καθώς στην προσπάθειά του να επιτευχθεί μείωση στο δημόσιο έλλειμμα, προέβλεπε μέτρα που άγγιζαν το 3,4% του ΑΕΠ το 2008 και 2,5% του ΑΕΠ το 2009. Αυτό ήταν ιδιαίτερα δύσκολο δεδομένου ότι η Ουγγαρία είχε υποστεί μια απότομη συρρίκνωση στην οικονομία της κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008.

Το πρόγραμμα που ακολούθησε η Ουγγαρία όμως ήταν επιτυχές όσον αφορά την ενίσχυση της οικονομίας και τη σταθεροποίηση των συνθηκών της αγοράς, αν και ένα μέρος των φορολογικών επιτευγμάτων ανιστράφηκε μετά τη λήξη του προγράμματος. Η άμεση και μεγάλης κλίμακας ρευστότητα σε συνδυασμό με ένα αξιόπιστο πρόγραμμα πολιτικής για την υποστήριξη της εμπιστοσύνης της αγοράς οδήγησαν στην αποφυγή της κατάρρευσης του ουγγρικού χρηματοπιστωτικού συστήματος. Η ουσιαστική δημοσιονομική εξυγίανση επιτεύχθηκε κατά τη διάρκεια του προγράμματος θέτοντας τις βάσεις για τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα, ενώ παράλληλα σημειώθηκε σημαντική πρόοδος στο θέμα της εμποτείας των τραπεζών. Οι πιέσεις αναφορικά με τις χρηματοδοτήσεις υποχωρούσαν σταδιακά, οι μητρικές τράπεζες μπορούσαν πλέον να υποστηρίξουν τις θυγατρικές τους και η χώρα επέστρεψε στις διεθνείς αγορές νωρίτερα από το αναμενόμενο. Ωστόσο, ένα μεγάλο μέρος των διαρθρωτικών δημοσιονομικών προσαρμογών που σημειώθηκε κατά τα πρώτα χρόνια του προγράμματος ανιστράφηκε μετά την εκλογή της νέας κυβέρνησης το 2010, η οποία ακύρωσε το πρόγραμμα πριν την ολοκλήρωσή του λόγω των πρόσθετων μέτρων που απαιτούσε το Ταμείο. Είχαν δημιουργηθεί διαφωνίες σχετικά με τις οικονομικές πολιτικές που ήθελε να ακολουθήσει η νεοεκλεγείσα κυβέρνηση δημιουργώντας έντονους προβληματισμούς τόσο στην Ευρωπαϊκή

⁶¹ Cordero J.A. (2009). The IMF's Stand-by Arrangements and the Economic Downturn in Eastern Europe The Cases of Hungary, Latvia, and Ukraine, Center for Economic and Policy Research, Washington, D.C.

Ένωση όσο και στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο που ανησυχούσαν για τους φορολογικούς και οικονομικούς κινδύνους των προτεινόμενων μέτρων καθώς και των δημοσιονομικών δεσμεύσεων για το 2011.

Η Ουγγαρία όμως ήταν από τις πρώτες χώρες που μέσα στην κρίση κατάφεραν να ανακάμψουν, ολοκληρώνοντας την αποπληρωμή δανείων.

Σύμφωνα με τον Eric Hautp, Πρέσβη της Ουγγαρίας στην Ελλάδα και την Κύπρο⁶², η βασική ιδέα της νέας κυβέρνησης που ήρθε στην εξουσία το 2010, ήταν να αλλάξει την κουλτούρα της οικονομίας και της κοινωνίας, αυξάνοντας την εργατικότητα των Ούγγρων και της χώρας. Με άλλα λόγια εστίασε στην αύξηση της παραγωγικότητας των εργαζομένων και όχι στη στήριξη σε κρατικά έσοδα όπως συνέβαινε στο παρελθόν. Ο τρίτος βασικός άξονας την πολιτικής που εφαρμόστηκε ήταν η βελτιστοποίηση του υφιστάμενου φορολογικού συστήματος. *«Παλαιότερα είχαμε αναλογικό φόρο, πλέον έχουμε 15% ενιαία φορολογία. Ο φόρος εισοδήματος των εταιρειών ήταν αρκετά υψηλός, περίπου στο 20%, ενώ τώρα βρίσκεται στο 9%».*

Εξίσου σημαντική κίνηση ήταν και η επανεθνικοποίηση των διανομέων ενέργειας που ανήκαν στο παρελθόν σε ξένες εταιρείες. Με τον τρόπο αυτό η κυβέρνηση μπόρεσε να διαχειρισθεί τις πιές και να χρησιμοποιήσει αντίστοιχα τα έσοδα σε ξένες επενδύσεις, αφού πλέον το κόστος ενέργειας είναι χαμηλό στην Ουγγαρία.

Η εικόνα που καταγράφει σήμερα η ουγγρική οικονομία είναι αρκετά ικανοποιητική, καθώς κινείται σε αναπτυξιακούς ρυθμούς άνω του 2% με την ανεργία ανέρχεται στο 4%.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ «Ε»

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ – ΕΠΙΛΟΓΟΣ

1. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η σύγχρονη παγκόσμια οικονομία συνιστά ένα οικονομικό σύστημα χωρίς σύνορα. Αυτό συμβαίνει διότι η λειτουργία της, κυρίως μέσω των μεθόδων που έχουν επικρατήσει ως προς την εξέλιξη των εν γένει οικονομικών συναλλαγών, δεν επιθυμεί σύνορα. Την έλλειψη συνόρων στις παγκοσμιοποιημένες οικονομικές σχέσεις επιτείνει και το ότι:

α. Οι σχέσεις αυτές δεν υπακούουν στοιχειωδώς σ' ένα οργανωμένο σύστημα κανόνων δικαίου που θεσμοθετούν οι εθνικές έννομες τάξεις, ούτε καν η ευρωπαϊκή και η διεθνής έννομη τάξη. Και όσοι κανόνες δικαίου έχουν θεσμοθετηθεί προς αυτή την κατεύθυνση, η

⁶² <https://www.fortunegreece.com/article/etsi-katafere-i-oungaria-na-dio-xi-to-dnt-ke-na-vgi-apo-tin-krisi/>

παράβασή τους δεν συνεπάγεται ακυρότητα ή κάποια χρηματική ποινή, λόγω έλλειψης επαρκών κυρωτικών μηχανισμών κατά την εφαρμογή τους στην πράξη.

β. Οι ίδιες σχέσεις δεν διέπονται από κανόνες προερχόμενους από τους θεσμούς της παγκόσμιας οικονομίας. Και διότι δεν υπάρχουν εξουσιοδοτημένοι θεσμοί προς μια τέτοια κατεύθυνση αλλά και γιατί, όπου υπάρχουν τέτοιοι διάσπαρτοι κανόνες δικαίου, δεν συνοδεύονται από γνήσιους κυρωτικούς μηχανισμούς σε περίπτωση παραβίασής τους. Δεδομένου ότι δεν μπορούν να νοηθούν ως γνήσιοι «κυρωτικοί μηχανισμοί» οι κατά καιρούς κρίσεις των «Οίκων Αξιολόγησης».

Τα όσα ήδη εκτέθηκαν και χωρίς να υποτιμάται η επιρροή επιμέρους οικονομικών πολιτικών σε κάθε χώρα καθώς και επιμέρους οικονομικών πολιτικών συγκεκριμένων χωρών ισχυρών οικονομικά έναντι άλλων, ασθενέστερων οικονομικά, αρκούν για να καταδείξουν ευκρινώς ότι οι κινήσεις εντός του πλήρως παγκοσμιοποιημένου οικονομικού συστήματος λόγω της, μη ελεγχόμενης δράσης των αγορών έχουν, δίχως αμφιβολία, την δική τους, σαφώς καθοριστική, συμβολή στην «έκρηξη» του παγκόσμιου χρέους. Συγκεκριμένα: Η παγκόσμια οικονομία βρίσκεται μπροστά σε μια τεραστίων διαστάσεων κρίση χρέους. Το παγκόσμιο χρέος έχει φθάσει -και μάλιστα με τάσεις αύξησης υπό όρους γεωμετρικής προόδου- κοντά στο 330% του παγκόσμιου ΑΕΠ, αγγίζοντας τα \$ 230.000.000.000!

Έναντι αυτής της τεράστιας κρίσης χρέους η Ευρωζώνη είναι, τουλάχιστον υπό τις σημερινές συνθήκες, διπλά εκτεθειμένη. Και τούτο διότι:

α. Η Ευρωζώνη έχει ν' ανημετωπίσει το δικό της πρόβλημα χρέους. Με την έννοια ότι, ανεξαρτήτως της παγκόσμιας συγκυρίας, είναι η ιδιοσυστασία της γενικότερης οικονομικής πολιτικής εντός της Ευρωζώνης η οποία «πυροδοτεί» την, εντός Ευρωζώνης, κρίση χρέους. Η αδιαμφισβήτητη κρίση ελλείμματος, που υφίστατο μέχρι το 2008, ανημετωπίζεται με τον τρόπο της πολιτικής αυστηρής λιτότητας- που οδηγεί στην μετατροπή της σε κρίση χρέους.

β. Η Ευρωζώνη λόγω του ότι δεν έχει φθάσει στο κατάλληλο επίπεδο μιας πραγματικής νομισματικής ένωσης, ικανής να υπερασπισθεί αποτελεσματικά το Ευρώ, δεν διαθέτει τ' απαραίτητα μέσα για την ανημετώπιση της κρίσης χρέους. Τόσο της εισαγόμενης κρίσης χρέους, λόγω των επιπτώσεων της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, όσο και της εσωτερικής κρίσης χρέους λόγω των εν γένει οικονομικών επιλογών από

τα ίδια τα όργανα της Ευρωζώνης:⁶³

(1) Με αφετηρία την Ελλάδα- το Eurogroup συνιστά, από πλευράς επιρροής στο ευρωπαϊκό χώρο, κορυφαίο όργανο εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του σκληρού πυρήνα της, της Ευρωζώνης. Ουδείς μπορεί ν' αγνοήσει το γεγονός ότι κάθε σημαντική οικονομική απόφαση που λαμβάνεται εντός Ευρωζώνης, για παράδειγμα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ή ακόμη και από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο πρέπει να φέρει την «σφραγίδα έγκρισης» του Eurogroup, ενώ η κατά την ευρωπαϊκή έννομη τάξη μεταγενέστερη επικύρωση των αποφάσεων του είναι εντελώς τυπική.

(2) Είναι κάτι παραπάνω από προφανές ότι ο ΕΜΣ, ο οποίος δημιουργήθηκε κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες, μετά την κατανόηση του κινδύνου έλλειψης μηχανισμών της Ευρωζώνης για την αντιμετώπιση κρίσεων, ουδέποτε απέκτησε την οντότητα ενός πραγματικού Ευρωπαϊκού Νομισματικού Ταμείου, όπως ήταν ο πραγματικός προορισμός του.

(3) Λόγω ορισμένων αβλεψιών στον σχεδιασμό της Ευρωζώνης, η ΕΚΤ δεν έχει αποκτήσει ακόμη ούτε τις αρμοδιότητες εποπτείας του συνόλου του Ευρωπαϊκού Τραπεζικού Συστήματος αλλά ούτε τα μέσα αντιμετώπισης της κρίσης χρέους, τα οποία διαθέτουν άλλες Κεντρικές Τράπεζες, όπως για παράδειγμα η Fed στις ΗΠΑ.

γ. Από τα παραπάνω, καθίστανται απόλυτα ευκρινείς οι κατ' ελάχιστον αλλαγές – οι οποίες θα αναφερθούν παρακάτω- που πρέπει να γίνουν στο πλαίσιο της Ευρωζώνης, έτσι ώστε τα όργανά της ν' ανταποκριθούν στην αποστολή της για την αντιμετώπιση της κρίσης χρέους, η οποία την απειλεί ευθέως.

Συναφώς με τα ανωτέρω, απολογιστικά, το 2019, η ελληνική οικονομία εξέρχεται από μία ύφεση διάρκειας εννέα ετών, μέσα από την ολοκλήρωση τριών προγραμμάτων και έχοντας διορθώσει σε μεγάλο βαθμό τις ανισορροπίες στα δίδυμα ελλείμματα, το δημοσιονομικό και αυτό του ισοζυγίου πληρωμών. Επίσης, ασφαλώς έχει επέλθει βελτίωση σε επιμέρους τομείς. Συνολικά, όμως αυτή βρίσκεται σε μια ευάλωτη ισορροπία και με ασθενή αναπτυξιακή δυναμική, κυρίως γιατί η προσαρμογή έγινε πρωτίστως μέσω της ύφεσης και όχι στον επιθυμητό βαθμό με αλλαγές στη διάρθρωση της οικονομίας. Η ελληνική οικονομία περισσότερο μίκρυνε παρά βελτιώθηκε δομικά. Κατά τη διάρκεια των προγραμμάτων επιτεύχθηκε σημαντική εξισορρόπηση και προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας, η οποία σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να υποτιμάται.

⁶³Σημεία χαμερτισμού του ΠτΔ κ. Π. Παυλόπουλου κατά την έναρξη των Εργασιών του Ο.Ε.Ε με θέμα: «Η Ελληνική Οικονομία μετά το κλείσιμο του τρίτου προγράμματος», Αθήνα, 31/5/2018

Δημοσιονομικά υπάρχει εξισορρόπηση, έχοντας υπόψη βέβαια των περιορισμών και υποχρεώσεων της οικονομίας. Στις πιμές καταγράφεται σταθερότητα. Αν και με καθυστέρηση και με αργούς ρυθμούς, γίνονται βήματα για την ανάκτηση της πρόσβασης της χώρας στις διεθνείς αγορές κεφαλαίου και τη σταδιακή εξομάλυνση της χρηματοδότησής της, εξέλιξη που θα διευκολύνει και τη μεσοπρόθεσμη πορεία του τραπεζικού συστήματος στη χώρα. Ο ρυθμός πραγματικής μεγέθυνσης για το τρέχον έτος αναμένεται στην περιοχή του 2%, παρόμοιος δηλαδή και με του προηγούμενου έτους. Ο δημόσιος τομέας πλέον δεν παράγει ελλείμματα αλλά κινείται σε περιοχή συνολικών πλεονασμάτων.

Στο εξωτερικό ισοζύγιο παρατηρείται εξισορρόπηση, μέρος της οποίας οφείλεται πλέον στη θετική συνεισφορά των εξαγωγών οι οποίες καταγράφουν ισχυρή δυναμική, επηρεαζόμενες θετικά από τη διεθνή συγκυρία που εξακολουθεί να είναι ευνοϊκή. Σημαντικό μέρος της απώλειας σχεπικής ανταγωνιστικότητας έχει ανακτηθεί, μέσω μείωσης του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Επίσης ο κίνδυνος μιας καταστροφικής εξόδου από το κοινό νόμισμα έχει υποχωρήσει σημαντικά και δεν επηρεάζει την ελληνική οικονομία με τη μεγάλη σφοδρότητα που υπήρχε τα προηγούμενα χρόνια.

Παράλληλα όμως με τα παραπάνω αναφερόμενα θετικά χαρακτηριστικά της τρέχουσας συγκυρίας, υπάρχουν ουσιαστικοί λόγοι για προβληματισμό και εγρήγορση. Στην καρδιά του προβλήματος βρίσκεται το ιδιαίτερα χαμηλό επίπεδο επενδύσεων, το οποίο δεν είναι σαφές πόσο γρήγορα θα μπορούσε να ανέβει στο ύψος που απαιτείται ώστε να στηριχθούν συστηματικά υψηλοί ρυθμοί μεγέθυνσης μεσοπρόθεσμα. Άλλωστε το μερίδιο των εταιρικών επενδύσεων ήταν χαμηλό στην ελληνική οικονομία ακόμη και πριν την κρίση, με την κατοικία και τις λοιπές κατασκευές να εκφράζουν ένα ιδιαίτερα μεγάλο τμήμα των επενδύσεων. Παρά το ότι η ενίσχυση της αγοράς ακινήτων και των κατασκευών είναι απαραίτητο μέρος της επόμενης αναπτυξιακής πορείας της χώρας, σίγουρα δεν θα μπορούν να έχουν το ίδιο ποσοστό συμμετοχής όπως πριν από την κρίση, άρα η ενίσχυση των επενδύσεων είναι σύμφυτη και με την περαιτέρω στροφή της παραγωγικού υποδείγματος της χώρας προς τις εξαγωγές και την καινοτομία.

Προβληματισμό πρέπει επίσης να προκαλεί και το επίπεδο και η δυναμική της ανεργίας, για την οποία υπάρχει κίνδυνος σταθεροποίησης σε υπερβολικά υψηλά επίπεδα μεσοπρόθεσμα με έντονα αρνητικές οικονομικές και κοινωνικές επιδράσεις. Σύμφωνα με την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ, το ποσοστό της ανεργίας στο σύνολο του 2018 περιορίστηκε κατά 2,2 ποσοστιαίες μονάδες συγκριτικά με το 2017, από το 21,5% στο 19,3%. Ο αριθμός των ανέργων περιορίστηκε για πρώτη φορά από το 2011 σε επίπεδα χαμηλότερα του ενός εκατομμυρίου και

διαμορφώθηκε στους 915.000 από 1.027.100 το 2017 (μείωση κατά 112.000 άτομα ή κατά 10,9%).

Ταυτόχρονα, στην ελληνική οικονομία υπάρχουν διαχρονικά ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής στο δυναμικό εργασίας που αν δεν ανέλθουν σταδιακά, θα υπονομεύουν τους ρυθμούς μεγέθυνσης.

Κοιτώντας προς τα εμπρός, και εκτός από τους κινδύνους από το εξωτερικό οικονομικό περιβάλλον, υπάρχει ένα ευρύ σύνολο επιπλοκών που σχετίζονται με την άρνηση ή την αδυναμία να προχωρήσει ο δομικός μετασχηματισμός της οικονομίας. Αυτός είναι ο μεγαλύτερος κίνδυνος για τα επόμενα χρόνια, που προφανώς σχετίζεται και με τη διαδικασία διαμόρφωσης και εφαρμογής της οικονομικής πολιτικής. Αν η ελληνική οικονομία δεν απελευθερώσει και κινητοποιήσει ισχυρές παραγωγικές δυνάμεις μέσα από κατάλληλες διαθρωπικές τομές, θα υπάρξει γρήγορα επιστροφή στην ύφεση, η οποία με τη σειρά της θα υπονομεύσει και την εξυπηρέτηση του χρέους στα επόμενα χρόνια.

Το υφιστάμενο μείγμα φόρων και δαπανών έχει χαρακτηριστικά που λειτουργούν ανασχετικά για την επίτευξη υψηλών ρυθμών ανάπτυξης.⁶⁴ Στο εξωτερικό ισοζύγιο η αύξηση των εξαγωγών θα πρέπει να είναι πολύ εντονότερη ώστε να καλύψει και την αναπόφευκτη αύξηση των εισαγωγών. Στο επίπεδο της ανταγωνιστικότητας, υπάρχει ο κίνδυνος η αύξηση της αμοιβής της εργασίας να οδηγήσει σε οπισθοδρόμηση, στο βαθμό που δεν υπάρχει σημαντική βελτίωση της παραγωγικότητας και του επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Οι ρυθμοί μεγέθυνσης που καταγράφονται, αν και θετικοί, υπολείπονται του επιπέδου που θα σηματοδοτούσε σύγκλιση με την ευρωζώνη. Σε μεγάλο βαθμό ο προβληματισμός προκύπτει από το ότι η προσαρμογή επιτεύχθηκε κυρίως μέσω της ύφεσης και όχι μέσω του δομικού μετασχηματισμού της οικονομίας.

Συμπερασματικά, διαπιστώνεται ότι, ενώ υπάρχει η βάση για μια θετική εξέλιξη της οικονομίας, αυτή δεν θα είναι αυτόματη και σε καμία περίπτωση εξασφαλισμένη. Κεντρική σημασία θα έχει το πότε και με ποιους όρους θα επιτευχθεί η ουσιαστική πρόσβαση στις αγορές για τη χρηματοδότηση της οικονομίας. Επί του παρόντος, η οικονομία κινείται σε μια ενδιάμεση περιοχή όπου δεν υπάρχει πλέον η προστασία των προγραμμάτων αλλά και δεν έχει ακόμη επιτευχθεί η πρόσβαση στις αγορές. Η ύπαρξη του λεγόμενου «μαξιλαριού ασφαλείας» δεν μπορεί να προκαλεί εφησυχασμό, για τουλάχιστον δύο λόγους:

α. Όσο παρατείνεται η περίοδος μη ομαλής χρηματοδότησης, αυξάνεται και η πιθανότητα πως τελικά η χρηματοδότηση θα γίνει με δυσχέρεια, ειδικά αν συνυπολογιστεί και το ενδεχόμενο επιδείνωσης του

⁶⁴ IOBE, «Η Ελληνική Οικονομία», Τριμηνιαία Έκθεση 1/19

διεθνούς περιβάλλοντος.

β. Το ζήτημα είναι η συνολική χρηματοδότηση της ελληνικής οικονομίας των επιχειρήσεων, τραπεζών και νοικοκυριών, και όχι μόνο του δημόσιου τομέα.

2. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Για την επίτευξη αυτού του ιδιαίτερα κρίσιμου στόχου, της πρόσβασης σε σταθερή χρηματοδότηση, απαραίτητη είναι η ύπαρξη ενός αξιόπιστου αναπτυξιακού πλαισίου. Αυτό με τη σειρά του προϋποθέτει την εμπέδωση της αξιοπιστίας της οικονομικής πολιτικής, και ειδικότερα ότι ακόμη και μετά την έξοδο από τα προγράμματα δεν θα υπάρξει παλινδρόμηση σε ανεύθυνες δημοσιονομικές πολιτικές ή οπισθοδρόμηση σε τομείς δομικών μεταρρυθμίσεων που είναι κρίσιμοι για την ανταγωνιστικότητα. Ταυτόχρονα, προϋποθέτει τη στροφή της οικονομικής πολιτικής, ώστε να καταστεί η ελληνική οικονομία ελκυστικός προορισμός για διεθνείς επενδύσεις και για ανθρωπινό κεφάλαιο.

Στο δημοσιονομικό επίπεδο είναι πλέον σαφές ότι, ενώ η επίτευξη σημαντικού πλεονάσματος ενισχύει καταρχήν την αξιοπιστία της οικονομικής πολιτικής, το γεγονός ότι το πλεόνασμα δεν χρηματοδοτείται κυρίως μέσω ανάπτυξης αλλά, αντίθετα, αντανακλά μείγμα μη συμβατό με ισχυρή ανάπτυξη μεσοπρόθεσμα, δυσχεραίνει και τους όρους εξωτερικής χρηματοδότησης της οικονομίας. Σχετικά σημεία ειδικού ενδιαφέροντος είναι κυρίως το χαμηλό επίπεδο των δημοσίων επενδύσεων, η μείωση της αξίας των ακινήτων λόγω του στρεβλωτικού φορολογικού συστήματος, και η υπερβολική επιβάρυνση της εργασίας μέσω ασφαλιστικών εισφορών, στο πλαίσιο μιας ευρύτερης και απαραίτητης μεταρρύθμισης στο σύστημα συντάξεων.

Στην πλευρά της χρηματοδότησης της οικονομίας, κομβικής σημασίας θα είναι ασφαλώς η βελτίωση της λειτουργίας των τραπεζών με όσο το δυνατόν πιο γρήγορους ρυθμούς. Η άνοδος που επιτυγχάνεται στην επιστροφή καταθέσεων, καθώς σταδιακά απομακρυνόμαστε από τις επιπτώσεις του καλοκαιριού του 2015, όπως και οι κινήσεις χειρισμού των μη εξυπηρετούμενων δανείων μέσω του νέου νομοθετικού πλαισίου, είναι θετικές, όμως δεν κινούνται με το γρήγορο ρυθμό που θα μπορούσαν εάν ευρύτερα στην οικονομία υπήρχε ισχυρότερη αναπτυξιακή δυναμική. Αλλά φυσικά, και από την πλευρά τους οι τράπεζες έχουν να παίξουν έναν κρίσιμο ρόλο στην υποστήριξη αυτής της αναπτυξιακής δυναμικής. Η κρισιμότητα του ζητήματος υπογραμμίζει γιατί δεν υπάρχει χρόνος για χάσιμο, ούτε περιθώριο για εφησυχασμό, σε αυτό το πρώτο διάστημα μετά την τυπική έξοδο από το τελευταίο πρόγραμμα.

Στο διεθνές περιβάλλον, η συσσώρευση υψηλού δανεισμού σε όλα τα

επίπεδα, η αναζήτηση ισορροπίας ανάμεσα σε αναδυόμενες και ώριμες αγορές μαζί με την ενίσχυση τάσεων εμπορικού προστατευτισμού δημιουργεί ένα υπόβαθρο ώστε, με μία ευκαιρία, να δρομολογηθεί μείωση της ζήτησης από το εξωτερικό και αύξηση του κόστους χρηματοδότησης για οικονομίες με τα χαρακτηριστικά της ελληνικής. Τέτοιες ευκαιρίες θα μπορούσαν να δοθούν εάν ενισχυθεί η ένταση στη βάση διαφωνιών για τη δημοσιονομική πολιτική σε ισχυρά μέλη της ευρωζώνης ή αν υπάρξει αποτυχία σύγκλισης σε μία συμφωνία με το Ηνωμένο Βασίλειο που θα έχει θετικά οικονομικά χαρακτηριστικά.⁶⁵ Ταυτόχρονα, παρατηρείται καθυστέρηση στα μέτρα εμβάθυνσης και θωράκισης της Ευρωζώνης και κυρίως στην τραπεζική ένωση. Ενόψει αυτών των κινδύνων, και με δεδομένο το υψηλό δημόσιο χρέος, αποτελεί μονόδρομο για την ελληνική οικονομία η επιμονή στην αλλαγή των δομικών χαρακτηριστικών της που θα επιτρέψει μία ισχυρή αναπτυξιακή στροφή.

Υπό τα δεδομένα αυτά οι αναγκαίες μεταρρυθμίσεις στο πεδίο της Ευρωζώνης, προκειμένου να αποκτήσει τον κατάλληλο αμυντικό θώρακα εναντίον της απειλητικής παγκόσμιας κρίσης χρέους, αποτελούν, σχεδόν, μονόδρομο. Ειδικότερα:⁶⁶

α. Απαιτείται η θεσμική ολοκλήρωση του status του Eurogroup, τόσο ως προς την δομή του όσο και ως προς την λήψη των αποφάσεών του.

β. Απαιτείται η θεσμική μετατροπή του ΕΜΣ σε πραγματικό Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ταμείο. Η εξέλιξη αυτή από την μια πλευρά θ' αποτρέψει στο μέλλον την επανάληψη του φαινομένου της ανάμιξης στις εσωτερικές διαδικασίες της Ευρωζώνης οργανισμών δίχως την ανάλογη εμπειρία. Και, από την άλλη πλευρά, θα βοηθήσει ουσιαδώς την ΕΚΤ στην ευόδωση της αποστολής της.

γ. Απαιτείται η θεσμική θωράκιση της ΕΚΤ με τα κατάλληλα μέσα, ώστε αφενός ν' αποκτήσει τις αρμοδιότητες ελέγχου του συνόλου του ευρωπαϊκού τραπεζικού συστήματος. Και, αφετέρου, ν' αποκτήσει τα κατάλληλα δημοσιονομικά εργαλεία -με κορωνίδα μια μορφή «ευρωομολόγου»- ώστε, όπως όλες οι πραγματικές Κεντρικές Τράπεζες, ν' αμύνεται αποτελεσματικώς εναντίον κάθε μορφής κρίσης χρέους.

δ. Ως ένδειξη συνειδητοποίησης του ότι η περίπτωση του Ελληνικού δημόσιου χρέους δεν είναι μεμονωμένο φαινόμενο, αλλά «δείγμα γραφής» κατά τρόπο πνά της κρίσης χρέους των ασθενέστερων οικονομικώς κρατών μελών της Ευρωζώνης, οι Ευρωπαϊκοί Θεσμοί έχουν υποχρέωση να προβούν, και με βάση την θεμελιώδη, για την υπόσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αρχή της Αλληλεγγύης, σ' ελάφρυνση του Ελληνικού δημόσιου χρέους.

⁶⁵ IOBE, «Η Ελληνική Οικονομία», Τριμηνιαία Έκθεση 1/19

⁶⁶ Σημεία χαρετισμού του ΠτΔ κ. Π. Παυλόπουλου κατά την έναρξη των Εργασιών του Ο.Ε.Ε με θέμα: «Η Ελληνική Οικονομία μετά το κλείσιμο του τρίτου προγράμματος», Αθήνα, 31/5/2018

Ο βασικός πυλώνας εξόδου από την κρίση και επιστροφή στην ανάπτυξη δεν μπορεί παρά να είναι ο ιδιωτικός τομέας, οι ανοικτές και ανταγωνιστικές αγορές, το ιδιωτικό, δυναμικό και παραγωγικό επιχειρείν, με ανταγωνιστική διεθνή παρουσία που δημιουργεί απασχόληση, εισοδήματα, φορολογικά έσοδα, κέρδη και μερίσματα. Η ιδιωτική κατανάλωση και ο δημόσιος τομέας δεν μπορούν πλέον να είναι οι ατμομηχανές της ανάπτυξης.

Χωρίς τη μαζική εισροή ξένων παραγωγικών κεφαλαίων και επενδύσεων, δεν υπάρχει άλλη λύση στο τεράστιο επενδυτικό και αποταμιευτικό κενό που ανημετωπίζει η χώρα μετά την κατάρρευση της εγχώριας αποταμίευσης.

Το τετράπτυχο: ιδιωτικός τομέας, επενδύσεις/υποδομές, εξαγωγές και εισροή ξένων κεφαλαίων και επενδύσεων πρέπει να αποτελέσουν τους πυλώνες του νέου παραγωγικού προτύπου της χώρας⁶⁷.

Το βασικό και κρίσιμο ερώτημα είναι να συμφωνήσουμε ποιες πολιτικές υπηρετούν το νέο πρότυπο και οδηγούν σε ταχεία και διατηρήσιμη ανάπτυξη σε μια επενδυτική και εξαγωγική ώθηση, σε ενδυνάμωση της ιδιωτικής οικονομίας και της επιχειρηματικότητας.

Η χώρα και η ηγεσία της χρειάζεται να διαμορφώσουν χωρίς καθυστερήσεις μια λειτουργούσα, ανοικτή οικονομία της αγοράς με βάση ολοκληρωμένο σχέδιο που:

α. Ενθαρρύνει την επιχειρηματικότητα και καταργεί τα εμπόδια που αποθαρρύνουν το επιχειρείν και τις επενδύσεις.

β. Διαμορφώνει σταδιακά ένα αναπτυξιακό μείγμα δημοσιονομικής πολιτικής: χαμηλότεροι φορολογικοί συντελεστές, περιορισμός της κρατικής σπατάλης και αύξηση των δημοσίων επενδύσεων.

γ. Διασφαλίζει την εύρυθμη χρηματοδότηση της οικονομίας από το τραπεζικό σύστημα και τις αγορές.

δ. Προωθεί καινοτόμους τομείς και μεταρρυθμίσεις στη δημόσια διοίκηση.

ε. Νομοθετεί ένα σύγχρονο και ελκυστικό πλαίσιο προσέλκυσης ξένων κεφαλαίων και επενδύσεων.

στ. Προχωράει με αποφασιστικότητα στις ιδιωτικοποιήσεις.

ζ. Διασφαλίζει τη δημοσιονομική πειθαρχία, τη θεσμική σταθερότητα, την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και τη βιωσιμότητα της κοινωνικής πολιτικής.

Τα παραπάνω έχουν αναφερθεί επανειλημμένως από έγκριτους αναλυτές. Το κρίσιμο ζήτημα είναι να υλοποιηθούν, να γίνουν πράξη, με συνέπεια και αποφασιστικότητα.

3. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η κρίση εξουδετέρωσε πολλά χρόνια οικονομικής και κοινωνικής

⁶⁷ <http://www.kathimerini.gr/945568/article/epikairothta/politikh/gia-mia-e8nikh-strathgikh-e3odoy-apo-thn-krish>

προόδου και έφερε στην επιφάνεια τις διαρθρωτικές αδυναμίες της οικονομίας της Ευρώπης. Η υποβόσκουσα παγκόσμια κρίση χρέους συνιστά, μάλλον, την μεγαλύτερη πρόκληση για την Ευρωζώνη από τότε που δημιουργήθηκε και, επιπροσθέτως, υπό τους όρους που δημιουργήθηκε.

Όλες οι προαναφερόμενες αναγκαίες μεταρρυθμίσεις δεν αρκούν για τη διασφάλιση της Ευρωζώνης από τον κίνδυνο της κρίσης χρέους, αν δεν αλλάξει, το ταχύτερο δυνατό, η ως τώρα ακολουθούμενη πολιτική αusterής λιτότητας που, νομοτελειακά, συρρικνώνει το ΑΕΠ των κρατών-μελών της Ευρωζώνης και επιδεινώνει, εξίσου νομοτελειακά, την κρίση χρέους. Και η αλλαγή αυτή σηματοδοτεί την ανικατάσταση της ως άνω πολιτικής λιτότητας με αναπτυξιακές πολιτικές που ενισχύουν την ζήτηση μέσω ρευστότητας και, κατ' αυτόν τον τρόπο, ουσιαστικά ενισχύουν την προσφορά.

Αναφορικά με την Ελλάδα και τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις που θα πρέπει να γίνουν, ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα στις επικείμενες εθνικές εκλογές, το νέο οικονομικό επιτελείο καλείται να βάλει τη δική του σφραγίδα για να κερδίσει το στοίχημα της ανάπτυξης. Χωρίς εδραίωση ισχυρής αναπτυξιακής δυναμικής, προοπτική για μείωση της ανεργίας, με καλύτερα αμειβόμενες θέσεις εργασίας και ριζική ελάφρυνση των φορολογικών βαρών δεν μπορεί να υπάρξει.

Είναι επιβεβλημένη η ανάγκη ελάφρυνσης του Ελληνικού δημόσιου χρέους, ως μεταρρύθμισης που αφορά την εν γένει άμυνα της Ευρωζώνης απέναντι στην κρίση χρέους. Η ομαλή αναπτυξιακή πορεία της Ελλάδας εξαρτάται, σε μεγάλο βαθμό, από την ελάφρυνση του δημόσιου χρέους της, ώστε αυτό να καταστεί διαχειρίσιμο και όχι απλώς «βιώσιμο».

Τέλος, ένα πρόγραμμα ριζικών μεταρρυθμίσεων είναι ο ασφαλέστερος δρόμος να επιστρέψουμε στην ανάπτυξη, στην απασχόληση, στη δημιουργία πλούτου, με μετρήσιμα οφέλη για τους πολίτες.

Η ηγεσία του τόπου πρέπει να πείσει την πλειονότητα των πολιτών, τα ασθενέστερα στρώματα, τα θύματα της κρίσης, ότι το νέο παραγωγικό πρότυπο είναι και γι' αυτούς η ενδεδειγμένη στρατηγική που θα αποδώσει στην κοινωνία πραγματικό μέρισμα επιτυχίας. Με τη μορφή αξιοπρεπούς εργασίας, ικανοποιητικών αμοιβών, στέγης, ασφάλειας, πολιτισμένου περιβάλλοντος, πρόσβασης στη σύγχρονη γνώση και εκπαίδευση, ανθρώπινα συστήματα κοινωνικής προστασίας και ανίστοιχες ασφαλιστικές δικλίδες.

Γι' αυτούς δίκαιη ανάπτυξη σημαίνει όλα τα παραπάνω. Εθνική στρατηγική εξόδου από την κρίση, χωρίς τη συμμαχία και τη στήριξη των πολλών, δεν μπορεί να υλοποιηθεί. Αυτή η μεγάλη απαιτούμενη αλλαγή δεν θα γίνει ποτέ και η χώρα κινδυνεύει να μείνει δέσμια στο παραγωγικό και κοινωνικό τέλμα.

«Προϋπόθεση για επιτυχία είναι ο πραγματικός ενστερνισμός της όλης προσπάθειας από τους ηγέτες και τα θεσμικά όργανα της Ευρώπης. Το νέο μας πρόγραμμα δράσης απαιτεί συντονισμένη ευρωπαϊκή προσπάθεια με τη συμμετοχή, μεταξύ άλλων, των κοινωνικών εταίρων και της κοινωνίας των πολιτών. Αν ενεργήσουμε από κοινού, τότε θα μπορέσουμε να δώσουμε μάχη και να βγούμε ισχυρότεροι από την κρίση. Έχουμε και τα νέα μέσα και τη φιλοδοξία. Πρέπει, τώρα, να περάσουμε στην πράξη⁶⁸.»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

«Α» Βιβλιογραφία

«Β» Πίνακες

⁶⁸ José Manuel BARROSO, Πρόλογος στην Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ΕΥΡΩΠΗ 2020, Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη, Βρυξέλλες 3/3/2010

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α» ΣΤΗΝ

ΑΤΟΜΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΤΟΥ ΠΛΟΙΑΡΧΟΥ (Ο) ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΛΑΣΚΑ ΠΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ – ΑΡΘΡΑ – ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1. Βαγιανός, Δ., Βέπας, Ν. & Μεγήρ, Κ. (2010). Οικονομική κρίση στην Ελλάδα: μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μία κρίσιμη συγκυρία. London: The Reforming Economist.
2. Βούλγαρης Σ. και Τριανταφυλλόπουλος Ν. (2009). Η κρίση των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων υψηλού επιχειρηματικού κινδύνου: τα αίτια και οι μηχανισμοί της, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών, τόμος 15, τεύχος 12, σελ: 221-236
3. Κουφάρης Γ.,(2010), «Η παγκόσμια οικονομική κρίση και οι χρηματιστηριακές αγορές». Περιοδικό Χρήμα, Ιανουάριος- Φεβρουάριος 2010
4. Ράππανος, Β., (2009), Μέγεθος και Εύρος Δραστηριοτήτων του Δημοσίου Τομέα”, Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών
5. Almunia, M., A. Benetrix, B. Eichengreen, K. H. O’Rourke and G. Rua (2010), ‘From great depression to great credit crisis: similarities, differences and lessons’, Economic Policy, 25, 219- 265.
6. Alvarez Aledo C. (2011). Mercado de Trabajo: Balance global, in Carballo-Cruz F. (2011). Causes and consequences of the Spanish economic crisis: Why the recovery is taken so long? Panoeconomicus, vol. 58, issue 3, pp. 309-328
7. Ayricay Y. (2010). The Effect of Economic Crisis on Industry Organizations, in Erol M., Apak S., Atmaca M. and Ozturk S. (2011). Management measures to be taken for the enterprises in difficulty during times of global crisis: An empirical study, Procedia Social and Behavioral Sciences, vol. 24, pp. 16-32
8. Bas Van Aarle et al, 2014, Administrative Simplification and Economic Growth: A Cross Country Empirical Study
9. Beck T. (2014). Ireland’s banking system–looking forward, The Economic and Social Review, vol. 45, issue 1, pp. 113-134
10. Blanchard. O. (2008), “Cracks in the System. Repairing the Damaged Global Economy”, Finance and Development, December, 8-10.
11. Campbell John L., Hall John A., The Paradox of Vulnerability: States,

Nationalism, and the Financial Crisis, Princeton University Press, 2017

12. Carballo-Cruz F. (2011). Causes and consequences of the Spanish economic crisis: Why the recovery is taken so long? *Panoeconomicus*, vol. 58, issue 3, pp. 309-328
13. Cordero J.A. (2009). The IMF's Stand-by Arrangements and the Economic Downturn in Eastern Europe The Cases of Hungary, Latvia, and Ukraine, Center for Economic and Policy Research, Washington, D.C.
14. Dapontas D. (2011). Currency crisis: the case of Hungary (2008-2009) using two stage least squares, special conference paper, bank of Greece, Eurosystem
15. Egedy T. (2012). The effects of global economic crisis in Hungary, *Hungarian Geographical Bulletin*, vol. 61, issue 2, pp. 155–173
16. Elteto A. (2011). Portugal and Spain: Causes and Effects of the Crisis, *Baltic Journal of European Studies*, vol. 1, issue 2, pp. 34-48
17. Featherstone B. 2011, 'The current economic crisis in Ireland: why social work needs to be part of the challenge to a discredited system" *Comunitania*
18. Gentier A. (2012). Spanish Banks and the Housing Crisis: Worse than the Subprime Crisis?, *International Journal of Business*, vol. 17, no. 4, pp. 342-351
19. Hagemann R.. (2011). How Can Fiscal Councils Strengthen Fiscal Performance?,
20. Hodorogel R.G. (2009). The economic crisis and its effects on SMEs, *Theoretical and Applied Economics*, vol. 5, issue 5, pp. 79
21. International Monetary Fund (2009). Portugal: Staff Report for the 2009 Article IV Consultation, IMF Country Report no. 10/18, Washington, D.C.
22. International Monetary Fund (2011). Hungary: Ex Post Evaluation of Exceptional Access Under the 2008 Stand-By Arrangement, IMF Country Report No. 11/145, Washington, D.C.
23. International Monetary Fund (2015). Spain: Staff Report for the 2015 Article IV Consultation, IMF Country Report No. 15/232, Washington, D.C.
24. Katsios S., (2006), The Shadow Economy and Corruption in Greece, *South-Eastern Europe Journal of Economics*, Ionian University, vol.1, pp.61-80
25. Kondratiev, N. D. 1935. "The Long Waves in Economic Life." *Review of Economic Statistics* 17 (6): 105-115.
26. Krugman, P. (2009), *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008*, Allen Lane/Penguin Press
27. Martorano B. (2014). Is it possible to adjust 'with a human face'? Differences in fiscal consolidation strategies between Hungary and Iceland, Innocenti Working Paper no. 2014-03, UNICEF Office of Research, Florence

28. McCarthy C. and White R. (2008). Fiscal Strategy and Economic Recovery in Dineen D., Kennedy J. and Palcic D. (2012). Ireland – From Good Example to Major Warning, How to Prevent the next Crisis, The North-South Institute
29. Meriam Chihi Bouaziz, Younes Boujelbene, Damien Bazin, The Transmission of the Subprime Crisis: From Financial Markets to the Real Sphere, Empirical Economic Letters, 2012, pp.717-723.
30. Rajan, R. (2005), "Has Financial Development Made the World Riskier?", NBER Working Paper, no. 11728
31. Regling K. and Watson M. (2010). A Preliminary Report on the Sources of Ireland's Banking Crisis, Government Publications Office, Dublin
32. Simonovits A. (2011). International Economic Crisis and the Hungarian Pension Reform, IEHAS Discussion Papers No. MT-DP-2011/11
33. Suarez J. (2010). The Spanish crisis: background and policy challenges, CEMFI Working Paper No. 1005
34. Whelan K. (2011). Ireland's sovereign debt crisis, UCD Centre for Economic Research, Working Paper Series No. WP11/09
35. Whelan K. (2013). Ireland's economic crisis: The good, the bad and the ugly, UCD Centre for Economic Research, Working Paper Series No. 13/06

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

1. Γκίκας Α. Χαρδούβελης, Από τη διεθνή κρίση στην κρίση της Ευρωζώνης και της Ελλάδας, Ιστοσελίδα: <http://external.webstorage.gr/images/Books-PDF/9789601423432.pdf>
2. Η Ελληνική Οικονομία, Enterprise Greece, Invest & Trade, Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 2018, ΥΠΟΙΑΝ. Διαθέσιμο στο: https://www.enterprisegreece.gov.gr/assets/content/files/c10/a1496/f46/-%CE%9F%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%9D%CE%9F%CE%9C%CE%99%CE%9A%CE%A9%CE%9D-%CE%95%CE%9E%CE%95%CE%9B%CE%99%CE%9E%CE%95%CE%A9%CE%9D_%CE%99%CE%9F%CE%A5%CE%9B%CE%99%CE%9F%CE%A3-%CE%A3%CE%95%CE%A0%CE%A4%CE%95%CE%9C%CE%92%CE%A1%CE%99%CE%9F%CE%A3311018.pdf
3. INE, (2008), Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια Έκθεση: Αθήνα, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, Διαθέσιμο στο: <https://www.inegsee.gr/ekdosi/Ethsia-Ekthesh-2008-H-ellhnikh-oikonomia-kai-h-apasxolhsh/>
4. INE, Μελέτες/17, 2011, Βαρουφάκης, Γ., Πατώκος,Τ., Τσερκέζης, Λ.,

Κουτσοπέτρος, Χ., (2011), Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και την Ευρώπη το 2011. Διαθέσιμο στο: <https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2014/04/files/study-17.pdf>

5. Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών ερευνών (IOBE), «Η Ελληνική Οικονομία», Τριμηνιαία Έκθεση 1/19, Διαθέσιμο στο http://iobe.gr/docs/economy/ECO_Q1_2019_REP_GR.pdf

6. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Ελληνική οικονομία, άρθρο: Ετήσια Έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος για την Ελληνική Οικονομία. (2015) Διαθέσιμο στο: <http://www.kathimerini.gr/805262/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/h-ethsia-ek8esh-ths-tte-gia-thn-ellhnikh-oikonomia>

7. ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Ν. Καραμούζης, άρθρο: Για μια Εθνική Στρατηγική Εξόδου από την Κρίση, (2018), Διαθέσιμο στο: <http://www.kathimerini.gr/945568/article/epikairothta/politikh/gia-mia-e8nikh-strathgikh-e3odoy-apo-thn-krish>

8. Κέντρο Πολιτισμού Έρευνας και Τεκμηρίωσης, (2014), Το χρονικό της μεγάλης κρίσης, Η Τράπεζα της Ελλάδος 2008-2013, Διαθέσιμο στο: <https://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/%CE%A4%CE%BF%20%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%BC%CE%B5%CE%B3%CE%AC%CE%BB%CE%B7%CF%82%20%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7%CF%82.pdf>

9. Οικονομικό Επιμελητήριο της Ελλάδος, (2018), Σημεία χαιρετισμού του ΠτΔ κ. Π. Παυλόπουλου κατά την έναρξη των Εργασιών του Ο.Ε.Ε με θέμα: «Η Ελληνική Οικονομία μετά το κλείσιμο του τρίτου προγράμματος» Διαθέσιμο στο: https://www.oe-e.gr/wp-content/uploads/2018/04/%CE%A0%CF%84%CE%94-2018-05-31_%CE%9F%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%9D%CE%9F%CE%9C%CE%99%CE%9A%CE%9F-%CE%95%CE%A0%CE%99%CE%9C%CE%95%CE%9B%CE%97%CE%A4%CE%97%CE%A1%CE%99%CE%9F.pdf

10. Παπαστάθης Αργύρης, 2012, Η ακτινογραφία της συμφωνίας του Eurogroup, Ιστοσελίδα: <http://www.to.vima.gr/finance/article/?aid=485709>

11. Πελεκάνου Μ., Η Μεγάλη Οικονομική Κρίση στην Ελλάδα (2008-): Ιστορική Αναδρομή μέσω Αναφορών των ΜΜΕ.(2017) Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών. Διαθέσιμη στην ιστοσελίδα: http://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/10890/3/Nemertes_Pelekanou%28econ%29.pdf

12. Στέφανος Νικήτας, 2013, Όταν άρχισε η κρίση: Η κατάρρευση της Lehman Brothers, Διαθέσιμο στο:

http://news247.gr/eidiseis/afieromata/otan_arxise_h_krish_h_katarreysh_ths_l_ehman_brothers.2409495.html

13. Τράκα Κ., Η Οικονομική Κρίση στην Πορτογαλία: Ιστορικό, Χαρακτήρας, Αίτια και Πολιτικές Σταθεροποίησης, (2016) Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://ir.lib.uth.gr/handle/11615/47477>
14. José Manuel BARROSO, Πρόλογος στην Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ΕΥΡΩΠΗ 2020, (2011 Διαθέσιμο στο <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2011/EL/1-2011-500-EL-F1-1.Pdf>
15. [Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη, Βρυξέλλες 3/3/2010](#)
16. Cătălin-Emilian Huidumac-Petrescu, Alexandru Cătălin Popa, (2014), The Economic Crisis and Great Problems of Mankind. Theoretical and Applied Economics, Διαθέσιμο στο <http://store.ectap.ro/articole/1003.pdf>
17. Cecchetti, S., Schoenholt, K., 29 August (2017) The financial crisis, ten years on. VOX CEPR's Policy Portal, Research-based policy analysis and commentary from leading economists Διαθέσιμο στο <http://voxeu.org/article/financial-crisis-ten-years>
18. Chouliarakis, G. & Lazaretou, S. (2014). DÉJÀ VU? The Greek crisis experience, The 2010s vs the 1930s. Lessons from History., Διαθέσιμο στο <http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/Paper2014176.pdf>
19. Clarke, Blanaid J. and Hardiman, Niamh, Crisis in the Irish Banking System (February 1, 2012). UCD Geary Institute Discussion Paper Series WP2012/03. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://ssrn.com/abstract=2008302>
20. European Stability Mechanism (ESM) Press Release: Greece Successfully Concludes ESM Programme, 20/8/2018, Διαθέσιμο στο <https://www.esm.europa.eu/press-releases/greece-successfully-concludes-esm-programme>
21. Financial Stability Forum (2008), Report of the Financial Stability Forum on Enhancing Market and Institutional Resilience, Basel, April 7, 2008. Διαθέσιμο στο: https://www.fsb.org/wp-content/uploads/r_0804.pdf?page_moved=1
22. Fortunegreece.com, Έτσι κατάφερε η Ουγγαρία να διώξει το ΔΝΤ και να βγει από την κρίση, Διαθέσιμο στο: <https://www.fortunegreece.com/article/etsi-katafere-i-oungaria-na-dioxi-to-dnt-ke-na-vgi-apo-tin-krisi/>
23. Fortunegreece.com, Μεταμνημονιακός οδηγός: Ποιες είναι οι υποχρεώσεις της Ελλάδας μετά την έξοδο από το πρόγραμμα (2018)

<https://www.fortunegreece.com/article/metamnimoniakos-odigos-pies-ine-i-ipochreosis-tis-elladas-meta-tin-exodo-apo-to-programma/>

24. Godino A. and Molina O. (2011). Failed remedies and implications of the economic crisis in Spain, OSE Paper Series, Research Paper No. 6

Διαθέσιμο στο:

https://www.academia.edu/1332665/Failed_Remedies_and_Implications_of_the_Economic_Crisis_in_Spain

25. Guardiola J. and Guillen-Royo M. (2013). From market needs to human needs: Spain and the economic crisis, Faculty of Economics and Business (University of Granada), FEG Working Paper Series No. 02/13, Διαθέσιμο στο: https://econpapers.repec.org/paper/grafegper/02_2f13.htm

26. Kingsley, P. (August 7, 2012). Financial crisis: timeline. The financial crisis, five years on: how the world economy plunged into recession. Available at: <http://www.theguardian.com/business/2012/aug/07/credit-crunch-boom-bust-timeline>.

27. McKinsey&Company, Athens Office, (2011) Η Ελλάδα 10 Χρόνια Μπροστά,

http://www.sev.org.gr/Uploads/pdf/Greece_10_Years_Ahead_Executive_summary_Greek_version_small.pdf

28. Mononews.gr (2018), Άρθρο: Ενισχυμένη Εποπτεία: Αυτοί είναι οι όροι της Κομισιόν για την Ελλάδα μετά τον Αύγουστο, Διαθέσιμο στο: <https://www.mononews.gr/oikonomia/enischimeni-epoptia-afti-ine-i-ori-tis-komision-gia-tin-ellada-meta-ton-avgousto>

29. O'Sullivan K.P.V. and Kennedy T. (2010). What caused the Irish banking crisis? Journal of Financial Regulation and Compliance, vol. 18, issue 3, pp. 224-242
Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://doi.org/10.1108/13581981011060808>

30. Tsoulfidis L., Maniatis T., (2002), Value, prices of production and market prices:some more evidence from the Greek economy, Cambridge Journal of Economics, Oxford University Press, Διαθέσιμο στο: https://scholar.google.gr/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=RnvbuSoAAAAJ&citation_for_view=RnvbuSoAAAAJ:u-x6o8ySG0sC

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «B» ΣΤΗΝ

ΑΤΟΜΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΤΟΥ ΠΛΟΙΑΡΧΟΥ (Ο) ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΛΑΣΚΑ ΠΝ

Πίνακας 1: Ρυθμός Μεταβολής του ΑΕΠ

	Ετήσια στοιχεία (%)									
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Αυστρία	-3,8	1,8	2,9	0,7	0	0,7	1,1	2	2,6	2,7
Βέλγιο	-2,3	2,7	1,8	0,2	0,2	1,3	1,7	1,5	1,7	1,4
Βουλγαρία	-3,6	1,3	1,9	0	0,5	1,8	3,5	3,9	3,8	3,1
Γαλλία	-2,9	1,9	2,2	0,3	0,6	1	1,1	1,2	2,2	1,5
Γερμανία	-5,6	4,1	3,7	0,5	0,5	2,2	1,7	2,2	2,2	1,4
Δανία	-4,9	1,9	1,3	0,2	0,9	1,6	2,3	2,4	2,3	1,4
Δημοκρατία της Τσεχίας	-4,8	2,3	1,8	-0,8	-0,5	2,7	5,3	2,5	4,4	2,9
ΕΕ (τρέχουσα σύνθεση)	-4,3	2,1	1,8	-0,4	0,3	1,8	2,3	2	2,4	1,9
Ελλάδα	-4,3	-5,5	-9,1	-7,3	-3,2	0,7	-0,4	-0,2	1,5	1,9
Εσθονία	-14,7	2,3	7,6	4,3	1,9	2,9	1,9	3,5	4,9	3,9
Ευρωζώνη (19 χώρες)	-4,5	2,1	1,6	-0,9	-0,2	1,4	2,1	2	2,4	1,8
Ηνωμένο Βασίλειο	-4,2	1,7	1,6	1,4	2	2,9	2,3	1,8	1,8	1,4
Ιρλανδία	-5	1,9	3,7	0,2	1,3	8,8	25,1	5	7,2	6,7
Ισπανία	-3,6	0	-1	-2,9	-1,7	1,4	3,6	3,2	3	2,6
Ιταλία	-5,5	1,7	0,6	-2,8	-1,7	0,1	0,9	1,1	1,6	0,9
Κροατία	-7,3	-1,5	-0,3	-2,3	-0,5	-0,1	2,4	3,5	2,9	2,6
Κύπρος	-2	1,3	0,4	-2,9	-5,8	-1,3	2	4,8	4,5	3,9
Λετονία	-14,4	-3,9	6,4	4	2,4	1,9	3	2,1	4,6	4,8
Λιθουανία	-14,8	1,6	6	3,8	3,5	3,5	2	2,4	4,1	3,4
Λουξεμβούργο	-4,4	4,9	2,5	-0,4	3,7	4,3	3,9	2,4	1,5	2,6
Μάλτα	-2,5	3,5	1,3	2,7	4,5	8,5	10,7	5,7	6,7	6,6
Ολλανδία	-3,7	1,3	1,6	-1	-0,1	1,4	2	2,2	2,9	2,7
Ουγγαρία	-6,6	0,7	1,7	-1,6	2,1	4,2	3,5	2,3	4,1	4,9
Πολωνία	2,8	3,6	5	1,6	1,4	3,3	3,8	3,1	4,8	5,1
Πορτογαλία	-3	1,9	-1,8	-4	-1,1	0,9	1,8	1,9	2,8	2,1
Ρουμανία	-5,5	-3,9	2	2,1	3,5	3,4	3,9	4,8	7	4,1
Σλοβακία	-5,4	5	2,8	1,7	1,5	2,8	4,2	3,1	3,2	4,1
Σλοβενία	-7,8	1,2	0,6	-2,7	-1,1	3	2,3	3,1	4,9	4,5
Σουηδία	-5,2	6	2,7	-0,3	1,2	2,6	4,5	2,7	2,1	2,3
Φινλανδία	-8,3	3	2,6	-1,4	-0,8	-0,6	0,5	2,8	2,7	2,3

Πίνακας 2: Χρέος Γενικής Κυβέρνησης ως % του ΑΕΠ

Αυστρία	68,7	79,9	82,7	82,4	81,9	81,3	84	84,8	83	78,3
Βέλγιο	92,5	99,5	99,7	102,6	104,3	105,5	107,6	106,5	106,1	103,4
Βουλγαρία	13	13,7	15,3	15,2	16,7	17,1	27,1	26,2	29,6	25,6
Γαλλία	68,8	83	85,3	87,8	90,6	93,4	94,9	95,6	98,2	98,5
Γερμανία	65,2	72,6	81	78,6	79,9	77,4	74,5	70,8	67,9	63,9
Δανία	33,3	40,2	42,6	46,1	44,9	44	44,3	39,9	37,9	36,1
Δημοκρατία της Τσεχίας	28,3	33,6	37,4	39,8	44,5	44,9	42,2	40	36,8	34,7
ΕΕ (τρέχουσα σύνθεση)	68,7	79,2	84,6	86,6	89,7	91,6	91,8	89,9	89,1	86,8
Ελλάδα	109,4	126,7	146,2	172,1	159,6	177,4	178,9	175,9	178,5	176,1
Εσθονία	4,5	7	6,6	6,1	9,7	10,2	10,5	9,9	9,2	8,7
Ευρωζώνη (19 χώρες)	60,7	73,3	78,8	81,4	83,8	85,7	86,4	84,4	83,3	81,6
Ηνωμένο Βασίλειο	49,7	63,7	75,2	80,8	84,1	85,2	87	87,9	87,9	87,4
Ιρλανδία	42,4	61,5	86	110,9	119,9	119,7	104,1	76,8	73,4	68,4
Ισπανία	39,5	52,8	60,1	69,5	85,7	95,5	100,4	99,3	99	98,1
Ιταλία	102,4	112,5	115,4	116,5	123,4	129	131,8	131,6	131,4	131,2
Κροατία	39	48,3	57,3	63,8	69,4	80,4	84	83,7	80,2	77,5
Κύπρος	45,6	54,3	56,8	66,2	80,1	103,1	108	108	105,5	96,1
Λετονία	18,2	35,8	46,8	42,7	41,2	39	40,9	36,8	40,3	40
Λιθουανία	14,6	28	36,2	37,2	39,8	38,8	40,5	42,6	39,9	39,4
Λουξεμβούργο	14,9	15,7	19,8	18,7	22	23,7	22,7	22,2	20,7	23
Μάλτα	62,6	67,6	67,5	70,1	67,7	68,4	63,7	58,6	56,3	50,9
Ολλανδία	54,7	56,8	59,3	61,7	66,2	67,7	67,9	64,6	61,9	57
Ουγγαρία	71,6	77,8	80,2	80,5	78,4	77,1	76,6	76,6	75,9	73,3
Πολωνία	46,3	49,4	53,1	54,1	53,7	55,7	50,4	51,3	54,2	50,6
Πορτογαλία	71,7	83,6	96,2	111,4	126,2	129	130,6	128,8	129,2	124,8
Ρουμανία	12,4	22,1	29,7	34	36,9	37,6	39,2	37,8	37,3	35,1
Σλοβακία	28,5	36,3	41,2	43,7	52,2	54,7	53,5	52,2	51,8	50,9
Σλοβενία	21,8	34,6	38,4	46,6	53,8	70,4	80,4	82,6	78,7	74,1
Σουηδία	37,7	41,3	38,6	37,8	38,1	40,7	45,5	44,2	42,4	40,8
Φινλανδία	32,7	41,7	47,1	48,5	53,9	56,5	60,2	63,6	63	61,3

Πίνακας 3: Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης ως % του ΑΕΠ

	Ετήσια στοιχεία (%)									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Αυστρία	-1,5	-5,3	-4,4	-2,6	-2,2	-2	-2,7	-1	-1,6	-0,8
Βέλγιο	-1,1	-5,4	-4	-4,2	-4,2	-3,1	-3,1	-2,5	-2,4	-0,9
Βουλγαρία	1,6	-4,1	-3,1	-2	-0,3	-0,4	-5,4	-1,7	0,2	1,1
Γαλλία	-3,3	-7,2	-6,9	-5,2	-5	-4,1	-3,9	-3,6	-3,5	-2,7
Γερμανία	-0,2	-3,2	-4,2	-1	0	-0,1	0,6	0,8	0,9	1
Δανία	3,2	-2,8	-2,7	-2,1	-3,5	-1,2	1,1	-1,5	-0,4	1,1
Δημοκρατία της Τσεχίας	-2	-5,5	-4,2	-2,7	-3,9	-1,2	-2,1	-0,6	0,7	1,5
ΕΕ (τρέχουσα σύνθεση)	-2,5	-6,6	-6,4	-4,6	-4,3	-3,3	-2,9	-2,3	-1,7	-1
Ελλάδα	-10,2	-15,1	-11,2	-10,3	-8,9	-13,2	-3,6	-5,6	0,5	0,8
Εσθονία	-2,7	-2,2	0,2	1,2	-0,3	-0,2	0,7	0,1	-0,3	-0,4
Ευρωζώνη (19 χώρες)	-2,2	-6,2	-6,2	-4,2	-3,7	-3,1	-2,5	-2	-1,6	-1
Ηνωμένο Βασίλειο	-5,2	-10,1	-9,3	-7,5	-8,1	-5,4	-5,4	-4,2	-2,9	-1,8
Ιρλανδία	-7	-13,8	-32	-12,8	-8,1	-6,1	-3,6	-1,9	-0,5	-0,2
Ισπανία	-4,4	-11	-9,4	-9,6	-10,5	-7	-6	-5,3	-4,5	-3,1
Ιταλία	-2,6	-5,2	-4,2	-3,7	-2,9	-2,9	-3	-2,6	-2,5	-2,4
Κροατία	-2,8	-6	-6,3	-7,9	-5,3	-5,3	-5,1	-3,4	-0,9	0,9
Κύπρος	0,9	-5,4	-4,7	-5,7	-5,6	-5,1	-9	-1,3	0,3	1,8
Λετονία	-4,2	-9,1	-8,7	-4,3	-1,2	-1,2	-1,5	-1,4	0,1	-0,6
Λιθουανία	-3,1	-9,1	-6,9	-8,9	-3,1	-2,6	-0,6	-0,3	0,3	0,5
Λουξεμβούργο	3,3	-0,7	-0,7	0,5	0,3	1	1,3	1,3	1,6	1,4
Μάλτα	-4,2	-3,2	-2,4	-2,4	-3,5	-2,4	-1,7	-1	0,9	3,5
Ολλανδία	0,2	-5,1	-5,2	-4,4	-3,9	-2,9	-2,2	-2	0	1,2
Ουγγαρία	-3,7	-4,5	-4,5	-5,4	-2,4	-2,6	-2,6	-1,9	-1,6	-2,2
Πολωνία	-3,6	-7,3	-7,3	-4,8	-3,7	-4,1	-3,7	-2,7	-2,2	-1,4
Πορτογαλία	-3,8	-9,8	-11,2	-7,4	-5,7	-4,8	-7,2	-4,4	-2	-3
Ρουμανία	-5,4	-9,1	-6,9	-5,4	-3,7	-2,2	-1,3	-0,7	-2,9	-2,9
Σλοβακία	-2,4	-7,8	-7,5	-4,3	-4,3	-2,7	-2,7	-2,6	-2,2	-0,8
Σλοβενία	-1,4	-5,8	-5,6	-6,7	-4	-14,7	-5,5	-2,8	-1,9	0,1
Σουηδία	1,9	-0,7	0	-0,2	-1	-1,4	-1,6	0,2	1,1	1,6
Φινλανδία	4,2	-2,5	-2,6	-1	-2,2	-2,6	-3,2	-2,8	-1,7	-0,7

Πίνακας 4: Ποσοστό Πληθυσμού στο Όριο της Φτώχειας ή του Κοινωνικού Αποκλεισμού

	Ετήσια στοιχεία (%)									
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Αυστρία	19,1	18,9	19,2	18,5	18,8	19,2	18,3	18,0	18,1	:
Βέλγιο	20,2	20,8	21,0	21,6	20,8	21,2	21,1	20,7	20,3	:
Βουλγαρία	46,2	49,2	49,1	49,3	48,0	40,1	41,3	40,4	38,9	:
Γαλλία	18,5	19,2	19,3	19,1	18,1	18,5	17,7	18,2	17,1	:
Γερμανία	20,0	19,7	19,9	19,6	20,3	20,6	20,0	19,7	19,0	:
Δανία	17,6	18,3	17,6	17,5	18,3	17,9	17,7	16,8	17,2	17,6
Δημοκρατία της Τσεχίας	14,0	14,4	15,3	15,4	14,6	14,8	14,0	13,3	12,2	:
ΕΕ (τρέχουσα σύνθεση)	:	23,8	24,3	24,8	24,6	24,4	23,8	23,5	22,4	:
Ελλάδα	27,6	27,7	31,0	34,6	35,7	36,0	35,7	35,6	34,8	:
Εσθονία	23,4	21,7	23,1	23,4	23,5	26,0	24,2	24,4	23,4	:
Ευρωζώνης (19 χώρες)	21,6	22,0	22,9	23,3	23,1	23,5	23,1	23,1	22,1	:
Ηνωμένο Βασίλειο	22,0	23,2	22,7	24,1	24,8	24,1	23,5	22,2	22,0	:
Ιρλανδία	25,7	27,3	29,4	30,3	29,9	27,7	26,0	24,2	22,7	:
Ισπανία	24,7	26,1	26,7	27,2	27,3	29,2	28,6	27,9	26,6	:
Ιταλία	24,9	25,0	28,1	29,9	28,5	28,3	28,7	30,0	28,9	:
Κροατία	:	31,1	32,6	32,6	29,9	29,3	29,1	27,9	26,4	:
Κύπρος	23,5	24,6	24,6	27,1	27,8	27,4	28,9	27,7	25,2	:
Λετονία	37,9	38,2	40,1	36,2	35,1	32,7	30,9	28,5	28,2	28,4
Λιθουανία	29,6	34,0	33,1	32,5	30,8	27,3	29,3	30,1	29,6	:
Λουξεμβούργο	17,8	17,1	16,8	18,4	19,0	19,0	18,5	19,8	21,5	:
Μάλτα	20,3	21,2	22,1	23,1	24,6	23,9	23,0	20,3	19,3	:
Ολλανδία	15,1	15,1	15,7	15,0	15,9	16,5	16,4	16,7	17,0	:
Ουγγαρία	29,6	29,9	31,5	33,5	34,8	31,8	28,2	26,3	25,6	19,6
Πολωνία	27,8	27,8	27,2	26,7	25,8	24,7	23,4	21,9	19,5	:
Πορτογαλία	24,9	25,3	24,4	25,3	27,5	27,5	26,6	25,1	23,3	:
Ρουμανία	43,0	41,5	40,9	43,2	41,9	40,3	37,4	38,8	35,7	:
Σλοβακία	19,6	20,6	20,6	20,5	19,8	18,4	18,4	18,1	16,3	:
Σλοβενία	17,1	18,3	19,3	19,6	20,4	20,4	19,2	18,4	17,1	:
Σουηδία	17,8	17,7	18,5	17,7	18,3	18,2	18,6	18,3	17,7	:
Φινλανδία	16,9	16,9	17,9	17,2	16,0	17,3	16,8	16,6	15,7	16,5

Πίνακας 5: Πληθωρισμός

	Ετήσια στοιχεία (%)				Ιανουάριος - Φεβρουάριος			Μεταβολή (%)	
	2015	2016	2017	2018	2017	2018	2019	2019/18	2018/17
Αυστρία	0,8	1,0	2,2	2,1	2,2	1,9	1,6	-0,4	-0,3
Βέλγιο	0,6	1,8	2,2	2,3	3,2	1,6	1,9	0,3	-1,6
Βουλγαρία	-1,1	-1,3	1,2	2,6	0,6	1,4	2,4	0,9	0,8
Γαλλία	0,1	0,3	1,2	2,1	1,5	1,4	1,5	0,1	-0,1
Γερμανία	0,1	0,4	1,7	1,9	2,1	1,3	1,0	-0,3	-0,8
Δανία	0,2	0,0	1,1	0,7	0,8	0,5	1,1	0,6	-0,3
Δημοκρατία της Τσεχίας	0,3	0,7	2,4	2,0	2,4	1,8	2,2	0,4	-0,6
ΕΕ (τρέχουσα σύνθεση)	0,0	0,3	1,7	1,9	1,8	1,5	1,4	-0,1	-0,3
Ελλάδα	-1,1	0,0	1,1	0,8	1,5	0,3	0,7	0,3	-1,2
Εσθονία	0,1	0,8	3,6	3,4	3,1	3,4	2,3	-1,1	0,3
Ευρωζώνης (19 χώρες)	0,0	0,2	1,5	1,7	1,9	1,2	1,2	0,0	-0,7
Ηνωμένο Βασίλειο	0,1	0,6	2,7	2,5	2,1	2,9	:	:	0,7
Ιρλανδία	0,0	-0,2	0,3	0,7	0,3	0,5	0,8	0,2	0,3
Ισπανία	-0,6	-0,3	2,0	1,7	3,0	1,0	1,1	0,1	-2,0
Ιταλία	0,1	0,0	1,3	1,2	1,3	0,9	1,0	0,1	-0,5
Κροατία	-0,3	-0,6	1,3	1,6	1,2	1,1	0,7	-0,4	-0,1
Κύπρος	-1,5	-1,2	0,7	0,8	1,0	-0,9	1,5	2,4	-2,0
Λετονία	0,2	0,1	2,9	2,6	3,0	1,9	2,9	1,0	-1,1
Λιθουανία	-0,7	0,7	3,7	2,5	2,9	3,4	1,8	-1,6	0,6
Λουξεμβούργο	0,1	0,0	2,1	2,0	2,6	1,2	1,9	0,7	-1,4
Μάλτα	1,2	0,9	1,3	1,7	1,3	1,3	1,1	-0,1	-0,1
Ολλανδία	0,2	0,1	1,3	1,6	1,6	1,4	2,3	0,9	-0,3
Ουγγαρία	0,1	0,5	2,4	2,9	2,6	2,0	3,0	0,9	-0,6
Πολωνία	-0,7	-0,2	1,6	1,2	1,7	1,1	0,9	-0,2	-0,5
Πορτογαλία	0,5	0,6	1,6	1,2	1,4	0,9	0,8	-0,1	-0,6
Ρουμανία	-0,4	-1,1	1,1	4,1	0,4	3,6	3,6	0,0	3,2
Σλοβακία	-0,3	-0,5	1,4	2,5	1,0	2,4	2,2	-0,1	1,4
Σλοβενία	-0,8	-0,2	1,6	1,9	2,0	1,6	1,2	-0,3	-0,4
Σουηδία	0,7	1,1	1,9	2,0	1,7	1,6	1,9	0,3	-0,1
Φινλανδία	-0,2	0,4	0,8	1,2	1,2	0,7	1,2	0,5	-0,4

Πίνακας 6: Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ (σε μονάδες αγοραστικής δύναμης, ΕΕ- 28=100)

	Ετήσια στοιχεία (%)									
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Αυστρία	127	126	128	132	131	130	129	128	127	
Βέλγιο	118	120	120	121	120	119	118	118	117	
Βουλγαρία	43	44	45	46	46	47	47	48	49	
Γαλλία	108	108	108	107	108	107	105	104	104	
Γερμανία	117	120	123	124	124	126	124	124	124	
Δανία	125	129	128	127	128	128	127	126	128	
Δημοκρατία της Τσεχίας	85	83	83	82	84	86	87	88	89	
ΕΕ (τρέχουσα σύνθεση)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
Ελλάδα	94	85	75	72	72	72	69	68	67	
Εσθονία	64	65	71	74	75	76	76	77	79	
Ευρωζώνη (19 χώρες)	109	108	108	107	107	107	106	106	106	
Ηνωμένο Βασίλειο	107	108	106	107	108	109	109	107	105	
Ιρλανδία	129	130	130	132	132	137	178	177	181	
Ισπανία	101	96	93	91	89	90	91	91	92	
Ιταλία	106	104	104	102	98	96	95	97	96	
Κροατία	62	59	60	60	60	59	59	61	62	
Κύπρος	105	100	96	91	84	81	82	84	85	
Λετονία	52	53	57	60	62	63	64	64	67	
Λιθουανία	56	60	66	70	73	75	75	75	78	
Λουξεμβούργο	255	257	265	260	261	270	266	260	253	
Μάλτα	81	84	83	84	85	88	92	94	96	
Ολλανδία	137	134	133	133	134	130	130	128	128	
Ουγγαρία	64	65	66	66	67	68	68	67	68	
Πολωνία	59	62	65	67	67	67	69	68	70	
Πορτογαλία	82	82	77	75	77	77	77	77	77	
Ρουμανία	51	51	52	54	54	55	56	59	63	
Σλοβακία	71	74	75	76	77	77	77	77	76	
Σλοβενία	85	83	83	82	82	82	82	83	85	
Σουηδία	123	125	126	127	125	124	125	122	121	
Φινλανδία	117	116	117	115	113	111	109	109	109	

Πίνακας 7: Ποσοστό Ανεργίας – Σύνολο Πληθυσμού

	Ετήσια στοιχεία (%)									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Αυστρία	4,8	4,6	4,9	5,4	5,6	5,7	6,0	5,5	4,9	
Βέλγιο	8,3	7,2	7,6	8,4	8,5	8,5	7,8	7,1	6,0	
Βουλγαρία	10,3	11,3	12,3	13,0	11,4	9,2	7,6	6,2	5,2	
Γαλλία	9,3	9,2	9,8	10,3	10,3	10,4	10,1	9,4	9,1	
Γερμανία	7,0	5,8	5,4	5,2	5,0	4,6	4,1	3,8	3,4	
Δανία	7,5	7,6	7,5	7,0	6,6	6,2	6,2	5,7	:	
Δημοκρατία της Τσεχίας	7,3	6,7	7,0	7,0	6,1	5,1	4,0	2,9	2,2	
ΕΕ (τρέχουσα σύνθεση)	9,6	9,7	10,5	10,9	10,2	9,4	8,6	7,6	6,8	
Ελλάδα	12,7	17,9	24,5	27,5	26,5	24,9	23,6	21,5	19,3	
Εσθονία	16,7	12,3	10,0	8,6	7,4	6,2	6,8	5,8	:	
Ευρωζώνη (19 χώρες)	10,2	10,2	11,4	12,0	11,6	10,9	10,0	9,1	8,2	
Ηνωμένο Βασίλειο	7,8	8,1	7,9	7,5	6,1	5,3	4,8	4,4	4,0	
Ιρλανδία	14,6	15,4	15,5	13,8	11,9	10,0	8,4	6,7	5,8	
Ισπανία	19,9	21,4	24,8	26,1	24,5	22,1	19,6	17,2	15,3	
Ιταλία	8,4	8,4	10,7	12,1	12,7	11,9	11,7	11,2	10,6	
Κροατία	11,8	13,7	15,8	17,4	17,2	16,1	13,4	11,0	8,5	
Κύπρος	6,3	7,9	11,9	15,9	16,1	15,0	13,0	11,1	8,4	
Λετονία	19,5	16,2	15,0	11,9	10,8	9,9	9,6	8,7	7,4	
Λιθουανία	17,8	15,4	13,4	11,8	10,7	9,1	7,9	7,1	6,2	
Λουξεμβούργο	4,6	4,8	5,1	5,9	6,0	6,5	6,3	5,6	5,4	
Μάλτα	6,9	6,4	6,2	6,1	5,7	5,4	4,7	4,0	3,7	
Ολλανδία	5,0	5,0	5,8	7,3	7,4	6,9	6,0	4,9	3,8	
Ουγγαρία	11,2	11,0	11,0	10,2	7,7	6,8	5,1	4,2	3,7	
Πολωνία	9,7	9,7	10,1	10,3	9,0	7,5	6,2	4,9	3,9	
Πορτογαλία	12,0	12,9	15,8	16,4	14,1	12,6	11,2	9,0	7,0	
Ρουμανία	7,0	7,2	6,8	7,1	6,8	6,8	5,9	4,9	4,2	
Σλοβακία	14,5	13,7	14,0	14,2	13,2	11,5	9,7	8,1	6,5	
Σλοβενία	7,3	8,2	8,9	10,1	9,7	9,0	8,0	6,6	5,1	
Σουηδία	8,6	7,8	8,0	8,0	7,9	7,4	6,9	6,7	6,3	
Φινλανδία	8,4	7,8	7,7	8,2	8,7	9,4	8,8	8,6	7,4	

Πίνακας 8: Ποσοστό Μακροχρόνιας Ανεργίας

	Ετήσια στοιχεία (%)							
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Αυστρία	26,3	24,9	24,6	33,7	30,5	32,4	33,5	28,9
Βέλγιο	48,3	44,7	46,1	52,8	52,9	51,6	48,9	48,7
Βουλγαρία	55,7	55,2	57,3	59,6	61,9	59,2	55,0	58,7
Γαλλία	41,1	40,0	40,5	47,2	45,4	45,9	45,4	42,0
Γερμανία	47,9	45,4	44,7	42,7	45,3	41,2	42,0	41,4
Δανία	24,4	28,0	25,5	25,5	29,8	22,4	22,6	21,1
Δημοκρατία της Τσεχίας	40,6	43,4	43,4	42,8	48,2	42,0	34,7	30,5
ΕΕ (τρέχουσα σύνθεση)	45,2	46,4	49,8	48,6	50,2	46,9	45,2	43,5
Ελλάδα	49,3	59,1	67,1	72,4	73,6	72,0	72,9	70,4
Εσθονία	57,3	54,7	44,5	32,6	40,0	31,5	33,7	24,8
Ευρωζώνη (19 χώρες)	43,0	44,5	47,3	51,5	52,8	50,2	49,0	46,9
Ηνωμένο Βασίλειο	33,5	34,7	36,2	30,3	34,0	27,2	25,9	26,3
Ιρλανδία	59,3	61,7	60,6	57,3	58,1	52,4	46,4	37,4
Ισπανία	41,6	44,4	49,7	49,2	52,5	48,3	44,5	41,7
Ιταλία	52,0	53,2	56,9	59,1	59,7	58,3	58,8	59,1
Κροατία	61,3	63,7	63,6	53,2	66,2	50,6	41,0	40,5
Κύπρος	20,8	30,1	38,3	45,3	46,7	44,5	40,7	31,9
Λετονία	54,5	52,1	48,6	41,8	46,2	41,4	37,6	41,8
Λιθουανία	52,1	49,2	42,9	38,8	43,3	38,3	37,7	32,1
Λουξεμβούργο	28,8	30,3	30,4	37,0	30,3	34,9	38,2	24,7
Μάλτα	47,3	48,5	45,7	45,3	48,2	39,7	40,1	31,0
Ολλανδία	33,2	33,7	35,8	47,4	48,0	42,7	40,7	37,9
Ουγγαρία	47,6	45,3	48,6	47,7	46,8	46,5	40,3	38,6
Πολωνία	37,2	40,3	42,5	35,9	40,1	34,9	31,1	26,9
Πορτογαλία	48,4	48,8	56,4	56,9	59,1	55,4	49,8	43,6
Ρουμανία	41,0	44,2	45,2	51,7	45,1	49,9	41,3	44,2
Σλοβακία	67,9	67,3	70,2	61,4	66,9	60,1	62,4	61,8
Σλοβενία	44,2	47,9	51,0	53,9	53,0	53,3	47,5	42,7
Σουηδία	19,6	18,9	18,5	22,4	24,1	19,3	19,7	19,8
Φινλανδία	22,2	21,4	20,7	29,4	27,5	26,2	24,6	22,0

Πίνακας 9- Σημαντικοί Οικονομικοί Δείκτες

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Εξέλιξη ΑΕΠ (%)	-9,1	-7,3	-3,2	0,7	-0,4	-0,2	1,5	1,9
Πληθωρισμός: Μέσος Ετήσιος (%)	3,3	1,5	-0,9	-1,3	-1,7	-0,8	1,1	0,6
Παραγωγικότητα εργασίας (Μεταβολή)	-0,2	2,1	-2,6	-2,4	-1,5	-2,1	0,7	0,4
Ποσοστό ανεργίας (%)	17,9	24,4	27,5	26,5	24,9	23,5	21,5	19,3
Δημόσιες επενδύσεις (%)	2,4	2,5	3,4	3,7	3,9	3,5	4,5	n.a.
Εξαγωγές (αγαθά -τρέχουσες τιμές)	100	101,2	101,5	107,7	103,1	98,2	106,8	108,7
Εισαγωγές (αγαθά -τρέχουσες τιμές)	90,6	90,9	97,6	107,7	100,4	100,3	107,1	104,2

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2019